

TREBALL FI DE GRAU

EL CONVENT DE SANT DÍDAC D'ALFARA DEL PATRIARCA: GÈNESIS CONSTRUCTIVA

DESENVOLUPAMENT DE PROJECTES TÈCNICS DE CONSTRUCCIÓ

AUTORA: MIRIAM GONZÁLEZ FERRER

DIRECTOR ACADÈMIC: LUIS CORTÉS MESEGUER

GRAU EN ARQUITECTURA TÈCNICA

SETEMBRE 2014

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

ESCUELA TÉCNICA SUPERIOR
INGENIERÍA DE
EDIFICACIÓN

TREBALL FI DE GRAU

EL CONVENT DE SANT DÍDAC D'ALAFARA DEL
PATRIARCA: GÈNESIS CONSTRUCTIVA

DESENVOLUPAMENT DE PROJECTES
TÈCNICS DE CONSTRUCCIÓ

AUTORA: MIRIAM GONZÁLEZ FERRER
DIRECTOR ACADÈMIC: LUIS CORTÉS MESENGUER

GRAU EN ARQUITECTURA TÈCNICA
SETEMBRE 2014

RESUM

El convent de Sant Dídac es troba situat a la localitat d'Alfara del Patriarca, província de València, i construït a finals del segle XVI, és el gran desconegut entre els monuments arquitectònics de l'Horta Nord. Tot i que actualment l'edifici es troba en desús hem de dir que n'ha format part de l'ús religiós com a casa d'Estudis de la Província Franciscana de València i després de la desamortització, de l'ús industrial com a magatzem de maquinària i material de l'indústria fosforera fins fa pocs anys.

El present treball comprén l'estudi i anàlisi previ del conjunt religiós des del punt de vista arquitectònic. S'ha estructurat aquest treball entorn a l'estudi històric, anàlisi arquitectònic i del procés constructiu d'este singular edifici.

En primer lloc s'ha realitzat un seguiment de l'organització urbanística, i es recopila la informació disponible per al seu estudi. De l'estudi de la documentació recopilada s'ha elaborat una base de dades digital que ha permés estudiar diversos aspectes i proposar una hipòtesi de la construcció de l'edifici.

A més a més, s'incorpora un alçament gràfic inexistent fins a hores d'ara, elaborat a partir de treballs de camp tant de l'estat actual com de l'estat hipotètic abans de l'ús industrial.

Finalment, des del punt de vista constructiu i pensant en una futura intervenció per a la restauració del convent, s'ha considerat imprescindible l'anàlisi de les tècniques constructives i materials que el conformen.

Paraules clau

Convent - Alfara del Patriarca – Franciscans – Església - Fosforera

RESUMEN

El convento de Sant Dídac situado en la localidad de Alfara del Patriarca, provincia de Valencia, y construido a finales del siglo XVI, es el gran desconocido entre los monumentos arquitectónicos de la Huerta Norte. Aunque actualmente el edificio se encuentra en desuso tenemos que decir que ha formado parte del uso religioso como casa de Estudios de la Provincia Franciscana de Valencia y tras la desamortización, del uso industrial como almacén de maquinaria y material de la industria fosforera hasta hace pocos años.

El presente trabajo aborda el estudio y análisis previo del conjunto religioso desde el punto de vista arquitectónico. Se ha estructurado este trabajo entorno al estudio histórico, análisis arquitectónico y del proceso constructivo de este singular edificio.

En primer lugar se ha realizado un seguimiento del contexto urbanístico, y se recopila la información disponible para su posterior estudio. Del estudio de la documentación recopilada se ha elaborado una base de datos digitales que ha permitido el estudio de diferentes aspectos y proponer una hipótesis de la construcción del edificio.

Además, se incorpora un levantamiento gráfico inexistente hasta ahora, elaborado a partir de trabajos de campo tanto del estado actual como del estado hipotético antes del uso industrial.

Finalmente, desde el punto de vista constructivo y pensando en una futura intervención para la restauración del convento, se ha considerado imprescindible el análisis de las técnicas constructivas y materiales que lo conforman.

Palabras Clave

Convento – Alfara del Patriarca – Franciscanos – Iglesia - Fosforera

ABSTRACT

The convent of Sant Didac is located in the town of Alfara del Patriarca, Valencia. It was built in the late sixteenth century, and it is the great unknown among the “Horta Nord” architectural monuments.

Although the building is not currently in use, we have to say that it was part of the religious use as a house of studies of the Franciscan province of Valencia and after its confiscation, it had an industrial use storing machinery and material from the match industry.

This paper deals with the study and preliminary analysis of the religious set from the architectural point of view. This paper has been structured around the historical study, architectural analysis and the construction process of this unique building. First it has monitored the urbanistic context and compiled the information available for further study.

A digital database has been developed from this study that allowed the study of different aspects and to propose a hypothesis of the construction of the building. It also incorporates a nonexistent so far graphic raising, drawn from fieldwork of both the current state and the hypothetical state before the industrial use.

Finally, from a construction point of view and considering a future intervention for the restoration of the convent, it has been considered essential to the analysis of the construction techniques and materials that comprise it.

Keywords

Convent – Alfara del Patriarca – Franciscan – Church - Match industry

AGRAÏMENTS

Aquest treball no haguera sigut possible sense la desinteressada col·laboració de moltes persones, a les quals els done les meues gràcies tot i que la seua menció ací no significa ni de lluny correspondre-les degudament.

En primer lloc, he d'agrair a Luis Cortés Meseguer la seua disposició, el temps dedicat a la direcció del present treball, la motivació i els grans consells aportats. També, a la resta de professors per l'ensenyança i la formació acadèmica adquirida durant aquests anys.

També agraisc a l'Ajuntament d'Alfara del Patriarca que m'haja permés l'accés a l'edifici.

Finalment, done les gràcies a la meua família en general pel suport, la infinita paciència i confiança obtinguda durant la realització dels meus estudis. En especial, a mon tio Vicent, per posar a la meua disposició tots els mitjans que tenia al seu abast i dedicar-me el seu temps quan més ho he necessitat.

I com no, també done les gràcies als meus pares, Juan i Inma, per donar-me tots els mitjans necessaris per poder realitzar la titulació i recolzar-me en tot moment i als meus amics i amigues, pels ànims i l'ajuda constant que he rebut en tot moment i pels bons moments gaudits, que continuaran durant molts anys.

ACRÒNIMS UTILITZATS

ARV	Arxiu del Regne de València
BRL	Bé de Rellevancia Local
PAI	Programa d'Actuació Integrada
PGOU	Pla General d'Ordenació Urbanística
PRI	Pla de Reforma Interior
TFG	Treball Fi de Grau

INDEX

	1. INTRODUCCIÓ
17	1.1 Presentació
17	1.2 Objectius
18	1.3 Metodologia
	2. ESTUDI HISTÒRIC
21	2.1 Marc Històric
	2.1.1 Adquisició d'Alfara del Patriarca per Joan de Ribera
	2.1.2 Fundació del Convent (1599)
	2.1.3 La desamortització i posterior adquisició del Convent de Sant Dídac
27	2.2 Evolució Urbanística
32	2.3 Repercussió/Influència a la localitat
34	2.4 Documentació Associada
37	2.5 Situació Actual
	3. REPORTATGE FOTOGRÀFIC
41	3.1 Definició de l'entorn
42	3.2 Definició dels accessos i rutes secundàries
42	3.3 Definició General de l'Edifici
43	3.4 Definició Particular d'Elements
	4. ANÀLISI COMPOSITIU I ARQUITECTÒNIC
47	4.1 Localització i Emplaçament
49	4.2 Normativa Urbanística Vigent
51	4.3 Marc Arquitectònic
54	4.4 Composició de l'Edifici
55	4.5 Definició de l'Espai Exterior
	4.5.1 Descripció de les façanes
	4.5.2 Portada
60	4.6 Definició d'Espais Interiors
68	4.7 Descripció del Campanar
71	4.8 Descripció de la Xemeneia Industrial
73	4.9 Hipòtesi part d'erruïda
75	4.10 Estudi Arqueològic
	5. ANÀLISI CONSTRUCTIU
79	5.1 Fonaments
81	5.2 Estructura
85	5.3 Voltes
87	5.4 Coberta
89	5.5 Capella de la Comunió
90	5.6 Revestiments i Serralleria
97	6. ALÇAMENT GRÀFIC
101	7. CONCLUSIONS
105	8. BIBLIOGRAFIA
109	9. ANNEXE

1. INTRODUCCIÓ

1.1 PRESENTACIÓ

El present treball desenvolupa l'estudi i anàlisi previ del conjunt religiós des del punt de vista arquitectònic. El convent de Sant Dídac, situat al municipi d'Alfara del Patriarca, província de València i construït al segle XVI, es troba actualment en desús. Tot i que és un gran desconegut per a molts habitants de les rodalies d'aquest poble, amaga gran quantitat de qualitats estètiques i artístiques, que són de gran interès el seu manteniment. A més a més, està declarat com a Bé de Rellevància Local (BRL).

El conjunt arquitectònic presenta un abandó principalment per les institucions públiques, que fan que el seu manteniment no siga l'adequat. És aquest, entre altres, un dels motius pel qual sorgeix la idea de realitzar aquest treball, ja que el convent només ha sigut estudiat des de la història de l'art i era interessant la realització d'un treball arquitectònic. Per tant, s'estudiarà i analitzarà l'edifici en profunditat per tal de deixar oberta la porta a futures propostes d'intervenció.

1.2 OBJECTIUS

Els objectius que es pretenen aconseguir amb el desenvolupament d'aquest treball són:

- Recopilar informació sobre l'exconvent de Sant Dídac mitjançant bibliografia escrita o amb aportacions dels coneixedors;
- Identificar els sistemes constructius, els materials i la seua posada en obra amb els quals es va portar a terme la construcció del convent;
- Realitzar un alçament gràfic de plànols fruit de la investigació.

A més a més dels objectius docents exposats, es pretén donar la importància que en realitat té aquest monument històric situat a Alfara del Patriarca i aportar als lectors d'aquest TFG la màxima informació possible sobre la construcció estudiada.

1.3 METODOLOGIA

Per fer possible l'elaboració del present treball, l'estudi previ de l'edifici, s'han establert una sèrie de pautes.

En una primera fase de treball es va recavar tota la informació referent a l'edifici motiu d'estudi:

- Informació gràfica i escrita
- Bibliografia d'Arxiu d'Alfara del Patriarca
- Bibliografia Biblioteca d'Alfara del Patriarca
- Consulta bibliogràfica Arxiu del Regne de València
- Consulta bibliogràfica Acadèmia de Belles Arts San Carlos de València
- Tràmit d'accés a l'edifici per mitjà del Sr. Alcalde de la població

Una volta recopilada tota la informació referent al conjunt religiós, es va parlar amb l'alcalde de la població per tal d'obtenir el permís d'accés a l'interior de l'edifici objecte d'estudi. Després de l'aprovació d'aquest permís es va passar a la següent fase.

En una segona fase, es va realitzar un treball de camp exhaustiu, en el qual es fan visites al propi edifici d'on s'extrauen totes les dades del mateix. En primer lloc, es realitza un estudi fotogràfic i, posteriorment, una presa de dades "in situ" mitjançant croquis.

En una tercera fase, es va processar tota aquesta informació arrebegada anteriorment i s'extragueren les conclusions exposades en els objectius d'aquest treball. A més a més, s'ha elaborat un alçament gràfic amb l'ajuda de programes de restitució fotogràfica, com ara són: PTLens, ASRix i Photoshop. Tots els plànols estan realitzats amb l'eina informàtica AutoCAD.

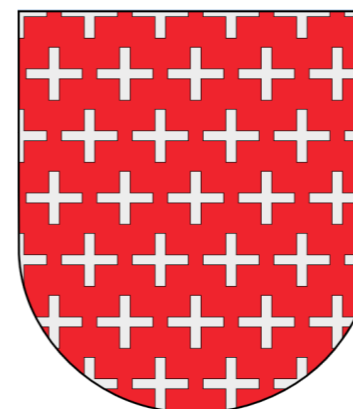
Finalment, s'ha portat a terme un estudi dels sistemes constructius i materials emprats en aquesta construcció.

2. ESTUDI HISTÒRIC

2.1 MARC HISTÒRIC

La fundació i construcció del Convent Franciscà de Sant Dídac d'Alcalà, s'emmarca en el període històric del Renaixement Valencià (s. XV-XVII). Per a poder entendre el com i perquè es van prendre les decisions que portaren a terme l'alçament de l'edifici és necessari conèixer el context històric, polític, social, religiós, etc. de l'època.

2.1 Escut dels Cruïlles

ADQUISICIÓ D'ALFARA DEL PATRIARCA PER JOAN DE RIBERA

Durant el segle XVI el senyoriu d'Alfara va pertànyer a la família del Cruïlles, així la població que abans s'anomenava Alfara de l'Horta passa a denominar-se Alfara dels Cruïlles.

El 7 Juliol de 1595, l'últim Senyor d'Alfara d'aquesta família En Cosme Maties de Cruïlles per escriptura davant de Francesc Alreus va vendre el Senyoriu d'Alfara al Patriarca En Joan de Ribera, pel preu de 10.700 lliures, segons consta en auto proveït per la Reial Audiència de València i ratificat pel Consell d'Aragó. Aquest contracte de venda inclou una carta de gràcia en la qual es llig que el venedor podia recuperar el senyoriu passat sis anys des de la venda, abonant el mateix import que havia rebut en la primera operació. Aquesta carta és totalment formal, ja que Matias de Cruïlles estava totalment endeutat i prompte, en 1596, la carta va ser adquirida pel fundador pel preu de 500 lliures.

2.2 Escut de Joan de Ribera

Amb la compra d'Alfara s'adquireix:

1. Propietats plenes, com són el castell i casa de la Senyoria, amb el corresponent hort, l'església, la casa hospital, 157 fanecades de terra d'horta a Alfara, 23 fanecades de terra de secà a Alfara i 540 al terme de Montcada.
2. Drets sobre les propietats compartides. "Los censos con derecho da loysmo y fadiga que las casas del dicho lugar y las tierras del termino de aquel hazen y responden cad un año a la señoria del dicho lugar"⁽¹⁾.
3. Drets exclusius: Carnisseria, tenda, hostel, taverna, l'almàssera d'oli, el rajolar i el molí.
4. Drets Jurisdiccionals, jurisdicció civil i criminal segons els Furs del Regne.

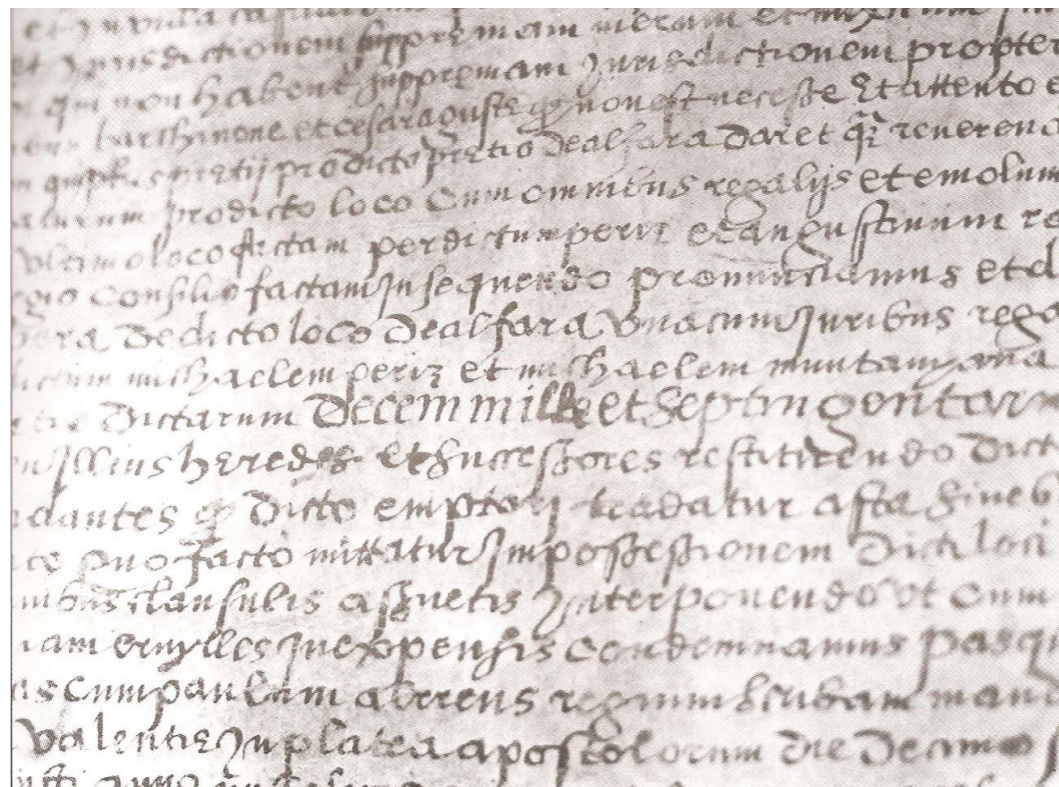
¹ Molins i Cabo, José R. 1595-1995 IV Centenari de l'Adquisició d'Alfara del Patriarca per Joan de Ribera.

La pressa de possessió de la Senyoria i jurament de fidelitat es va celebrar el 25 de setembre de 1595. Així és com va arribar a completar el seu topònim primitiu dient-se Alfara del Patriarca.

A més d'aquests béns adquirits, durant el senyoriu del Patriarca s'hi ha d'afegir les següents inversions; es va construir un forn, tretze cases per valor de 3.500 lliures, s'adquiriren 10 fanecades de regadiu i 60 de secà, es van realitzar obres en les propietats del terme de Montcada.

El 14 de setembre 1601 Joan de Ribera Patriarca d'Antioquia i arquebisbe de València, en la seua tercera donació que feu al Reial Seminari del Corpus Christi, donà la població d'Alfara a la seua institució. D'aquesta manera les rendes dels alfarers contribuïren a mantindre dita fundació. Des d'aquesta data els rectors del Col·legi del Patriarca foren els que exerciren la jurisdicció, essent els autèntics Senyors d'Alfara. Una vegada suprimit el regim foral, els rectors del col·legi van passar a ser nomenats alcaldes i regidors. En 1819 Alfara es va independitzar del Reial Seminari del Corpus Christi que fins a hores d'ara havia estat lligada d'una o altra manera.

2.3 Escripura de venda d'Alfara del Patriarca

FUNDACIÓ DEL CONVENT (1599)

2.4 Dibuix del convent a 1828

En un document datat de 1599, registrat actualment a l'Arxiu de l'Antic Regne de València, trobem la història del Convent de Sant Dídac d'Alfara del Patriarca. La redacció s'inicia amb una descripció de la situació del convent i el raonament de la seua ubicació.

“En la huerta de Valencia a un tiro de Mosquete del lugar de Moncada y a tiro de piedra del de Alfara esta nuestro Convento de San Diego.[...] su edificio fuerte, y vistoso [...] el terreno fuerte, y fértil [...] y sus vistas las mejores”

Seguidament, es fa referència a l'any de la fundació així com de les persones que van fer açò possible.

“Fundose este Convento el año mil quinientos noventa y cinco siendo provincial el Rvdo. P. Fr. Estevan Giner y con licencia del Ilmo. Sr. Patriarcha Arzobispo que a mas de estar en su Diócesis este puesto esta en distrito temporal suyo, y aora de su Colegio por haver comprado este Principe el Lugar de Alfara y dexadole al Colegio en su dotación”.

Continuem avançant la lectura i trobem el motiu pel qual es va fundar aquest convent.

“El motivo de esta fundacion fue, que como Gaspar Jaca, Ciudadano de Valencia habitador de Alfara, hombre de mucha hazienda fuesse a cazar muchas veces a los montes del Convento de Sto. Espiritu (aora Colegio de Missionistas Franciscanos) que dista dos leguas de Alfara y en tiempos tempestuosos que le cogian en la caza se recogiese al Convento de Sto. Espiritu: asi por compadecerse de incomodidades que allí padecían los religiosos en semejantes ocasiones como por tener compasión de los de Alfara que en las fiestas solo tenían una missa de un fraile de San Onofre, y tal vez por temporales hacia falta y quedaran sin ella, puso en trato la fundacion de este convento con la Provincia dando diez fanegadas de tierra muy buena y una casa pequeña o Alqueria que tenia en el puesto en que esta fundado el Convento. Tomosse posesión del en siete de marzo de dicho año. Dispusose en la entrada de la casa puesto para la iglesia, la cual bendijo el P. Provincial Fr. Estevan Giner. Dixo la primera missa el P. Fr. Bernardino Carrascosa, que fue el primer Guardian que tuvo este convento. Reservose el Santissimo Sacramento allí en veynte y tres días del mes de Abril del mesmo año y ese día dijo la Missa de P. Provincial y predicó el P. Fr. Cristobal Moreno: fue día solemníssimo y de mucho contento, con grande concurso de gente assi principal como plebeya”.

En aquest text de fundació també es redacten alguns fets “miraculosos” succeïts dins les parets del convent. Suposem que aquestes línies serien per donar força i veracitat a la construcció del convent de Sant Dídac.

La construcció d'aquest edifici es va fer amb els diners dels devots del poble tal com s'indica al text: *“Hase proseguido la fabrica de este Convento de limosnas de los devotos, ya por unos Guardianes, ya por otros hasta ponerla en el estado que oy esta con la industria del R. P. Franciscano Fitor, Provincial que fue de esta Provincia”*.

També s'hi fa una menuda descripció arquitectònica de l'església i del claustre del convent: *“Tiene una hermosa y muy capaz Iglesia al oriente, claustros muy graciosos y tres lindos dormitorios donde habitan veynte Religiosos Observantes que bastantemente puede sustentar aquel Convento”*.

Era freqüent que una vegada construït l'edifici o fundada la institució es creara una figura jurídica per al seu desenvolupament i manteniment. Així, el dit convent va anar tenint diferents propietaris durant els seus anys.

Al text es reflecteix la llicència atorgada per Sa Majestat el Rei Felip II per a la construcció del convent i els diners invertits: *“[...]La licencia para fundar este convento la dio el Rey de España Felipe Segundo, de esta forma:*

El M.R.P. Provincial replicándole religionase dispensar una limosna para la fabrica de este Convento de S. Diego, pose que tenia ya territorio y faltaban dineros para la obra y su fundación respondió que por la devoción que tenían al P. San Francisco y a S. Diego, concedía que pudieran ganar quinientos pesos y estos si tuvieran para la fabrica de este convento: Pues ya tenían territorio. [...] En el año mil quinientos noventa y ocho, esto es el 1598. [...]

La del vº y S. Patriarca y Arzobispo de Valencia concedida año 1595 en 5 de Marzo: estas hicendas para la fundacion del convento de S. Diego de Alfara”.

LA DESAMORTITZACIÓ I POSTERIOR ADQUISICIÓ DEL CONVENT DE SANT DÍDAC

La desamortització és un procés iniciat per Manuel Godoy en el segle XVIII que pretenia paralitzar l'acumulació de propietats en mans de l'estament religiós. En 1820 es publica una llei que obliga a suprimir convents i col·legis d'ordes militars de Santiago, Calatrava, Montesa (pertanyia el convent de Sant Dídac) i Alcántara. Però és en 1835-1837 quan Juan Álvarez Mendizábal, ministre de la regent Maria Cristina de Borbó, va portar a terme una de les etapes de la desamortització liberal amb conseqüències molt importants per a la història econòmica i social d'Espanya.

Així, l'1 de setembre de 1835 se suprimeix el convent de Sant Dídac d'Alcalà d'Alfara. Per Reial Decret del 12 d'agost de 1835, el 17 de setembre, es procedeix a l'elaboració de l'inventari de tot l'existent d'aquest convent. L'inventari va ser realitzat per En Josep Bailach com Alcalde d'Alfara, En Joan Cuñat com Comissionat i el Pare Josep Albiol per part de l'Ordre, i es va trobar el següent:

“ Muebles. Sesenta y cuatro libros. Un bellón de bronce. Una tohalla de color. Seis sábanas. Cuatro manteles. Diez servilletas. Dos tapetes. Seis vasos. Seis jergones. Seis camas. Cinco sillas. Un tintero. Dos pozales. Dos cucharones de cobre. Una pala vieja. Una tinaja mediana. Cuatro palanganes. Diez saleros. Un cuadro pequeño. Un cazo de bronca. Un incensario. Dos cahices completos. Un incensario. Cinco albes. Seis corporales. Doce purificadores. Siete manteles de altar. Una tohalla. Un roquete. Un pal-lío de seda. Doce casullas de diferentes colores. Cuatro copes. Una campana gravada. Otra más pequeña. Un crucifijo. Otro mediano. Ocho candeleros de madera. Una imagen de San Diego. Otra de San Benito. Otra de San Vicente. Cuatro lámparas. Cuatro atriles. Cinco confesionarios. Un facistol. Dos meses. Un armario. Un cuadro de rogatives. Un farol. Un tabernáculo. Tres sillas. Una cruz de procesiones.

Fincas. Un convento con su Iglesia con nueve capillas. Campanario y un huerto de nueve hanegadas poco más o menos.

A favor del convento hay un censo de 45 vacunos el cual paga María y Vicenta Monteliu.”⁽²⁾

² Molins i Cabo, José R. Los conventos del Reino de Valencia.

El 15 de novembre de 1839, la junta d'alienació dels convents suprimits de la província de València va vendre a cens reservatiu el convent de Sant Dídac d'Alfara del Patriarca, a Pascual Sánchez, llaurador de la població per la quantia de 77.105 reals i 30 morabatins, amb el cànon anual del tres per cent (que li van suposar 2.313 reals i 6 morabatins), després d'aquesta concessió mitjançant l'ordre reial del 24 de novembre de 1838. Aquesta quantitat s'addicionava als 55.000 reals del convent, corresponent 14.500 a la xicoteta església, taxat per l'arquitecte Antonio Sancho el 5 d'octubre de 1839, i les nou fanecades d'hort, valorades per l'agricultor Tomás Coltell el 20 de maig en 1.800 lliures en capital i en 85 lliures en renta. En aquell temps aquest l'hort estava arrendat a Pascual March, i llindava amb el camí de Carpesa, amb terres del Col·legi del Patriarca de València, i amb la séquia de Montcada.

2.5 Antiga fàbrica Fosforera Espanyola

En abril de 1854 l'industrial Josep Bigné adquirí l'abandonat i semiderruït exconvent de Sant Dídac per a establir una fàbrica de fòsfor. Davant la dura competència i les grans despeses que aquesta indústria produïa, l'any 1856 Bigné s'associà amb els germans Josep i Vicent Moroder, aquests ja eren propietaris d'un altra fàbrica al terme de Benifaraig. Finalment en 1858 el Sr. Bigné hagué de retirar-se al ser absorbit pels germans Moroder, així els mistos "El Dado" passaran a ser marca "El Globo". Aquesta indústria fosforera va estar instal·lada en aquest edifici fins l'any 2005 que a mitat d'any va tancar les seues portes.

2.6 Cartell publicitari EL GLOBO

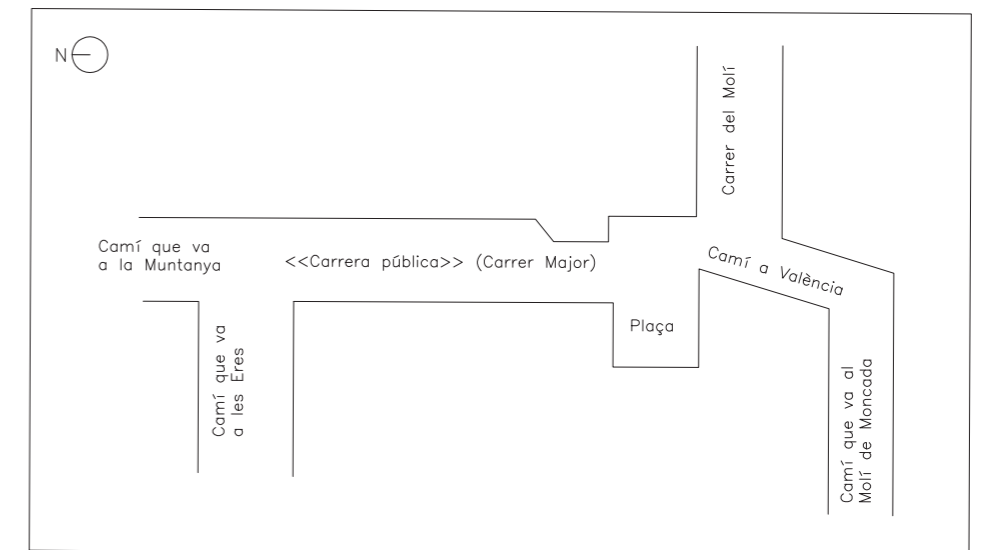
2.2 EVOLUCIÓ URBANÍSTICA

Per a definir l'actual estructura urbana recollim a continuació els impactes més significatius generats al llarg del procés històric pel que fa a l'evolució històrica de la població i la conformació de l'espai urbà.

Alfara del Patriarca, abans anomenada Alfara de l'Horta és un municipi situat a l'Horta Nord a tan sols 7 km de València amb 3.215 habitants i un terme de 2km² d'extensió. S'organitza mitjançant un nucli urbà envoltat d'edificacions singulars: El Palau o Castell dels Cruïlles i l'església de San Bertomeu, conjuntament a la plaça principal, l'actual Plaça de l'Església.

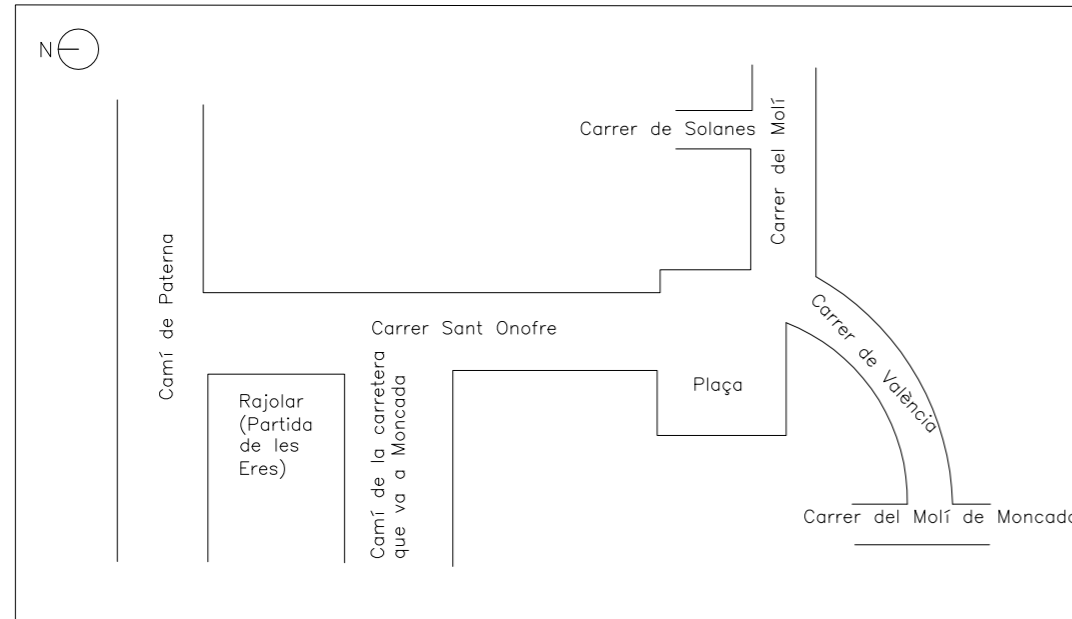
L'actual configuració dels carrers i habitatges, s'origina al segle XIII amb la construcció de xicotetes alqueries al voltant d'un carrer principal que recorre la població, l'actual Carrer Major. Posteriorment es van afegir unes poques més fins que al segle XIV es va arribar a conformar un poblat de 15 cases que donarien lloc al nucli d'un senyoriu. En aquest mateix carrer es va edificar un palau que serviria de residència senyorial i una capella per celebrar missa en el centre del poblat.

La primera reproducció que hem pogut trobar d'un plànol d'emplaçament és a 1505, on es veu un espai urbà de reduïdes dimensions, configurat com hem dit abans per la plaça del poble i un carrer principal. D'aquest carrer principal s'iniciaran un pocs carrers secundaris com el carrer del Molí i el camí de les Eres, aquesta ultima denominació de camí i no carrer ens indica que ja es tracta d'una zona quasi als afores del poble.

2.7 Reproducció Plànol Hipotètic d'Alfara del Patriarca, 1505, Enric Chiralt Bailach

Al final del segle XVI, cap a 1598, apareixen carrers nous com el carrer València, indicatiu de la direcció que seguïen els veïns per a dirigir-se a la capital i el carrer Solanes, que es troba a les proximitats del rajolar i limita amb el terme de Montcada i el camí de Paterna. És en aquest moment quan el carrer Major rebrà el nom de carrer de Sant Onofre.

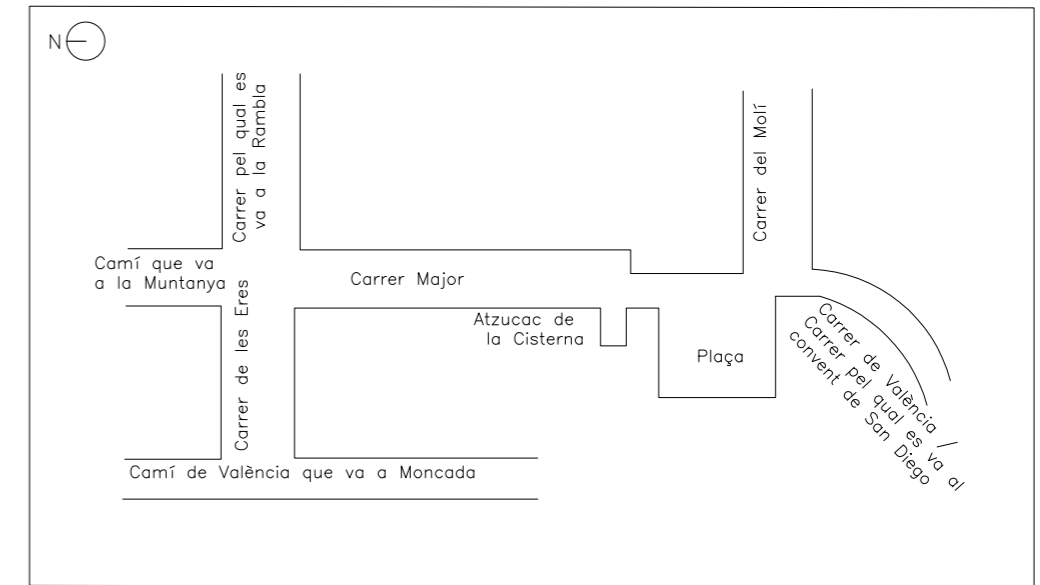

2.8 Reproducció Plànol Hipotètic d'Alfara del Patriarca, 1598, Enric Chiralt Bailach

A poc a poc la població anava creixent i s'anaven construint noves cases, d'aquesta manera s'anaven allargant els carrers i camins. Així a principis del segle XVII, el carrer de València comença a rebre un altre nom "carrer per lo qual se hix al convent de St. Diego"⁽³⁾, donat que aquest carrer conduïa al convent de Sant Dídac construït a finals del segle XVI. Al mateix temps que anaven eixamplant-se els carrers que ja existien n'apareixien de nous, com el camí que va a la muntanya, el carrer "per lo qual se va a la rambla" o el carreró de la cisterna (atzucac pròxim a la plaça i al carrer major). Aquest carreró possibilitava als veïns l'accés a la cisterna sense haver de passar per dins del castell, cosa que no agradava massa als senyors del poble. Per aquest motiu, en març de 1653 prendrien la decisió d'obrir un nou carrer per a donar accés directe a la cisterna: "determinaron que a los vasallos de Alfara se les diera agua de la sisterna del Castillo, haziendo un callejon desde la calle a la dicha sisterna para que no entrasen por los aposentos de dicho Castillo a tomar el agua por ser muy perjudicial a la casa"⁽⁴⁾.

³ Chiralt Bailach, Enric. Agricultura, vida i alimentació en l'horta de València en la Baixa Edat Mitja i l'Edat Moderna: el senyoriu d'Alfara del Patriarca, pàg. 25.

⁴ Chiralt Bailach, Enric. Agricultura, vida i alimentació en l'horta de València en la Baixa Edat Mitja i l'Edat Moderna: el senyoriu d'Alfara del Patriarca, pàg. 26.

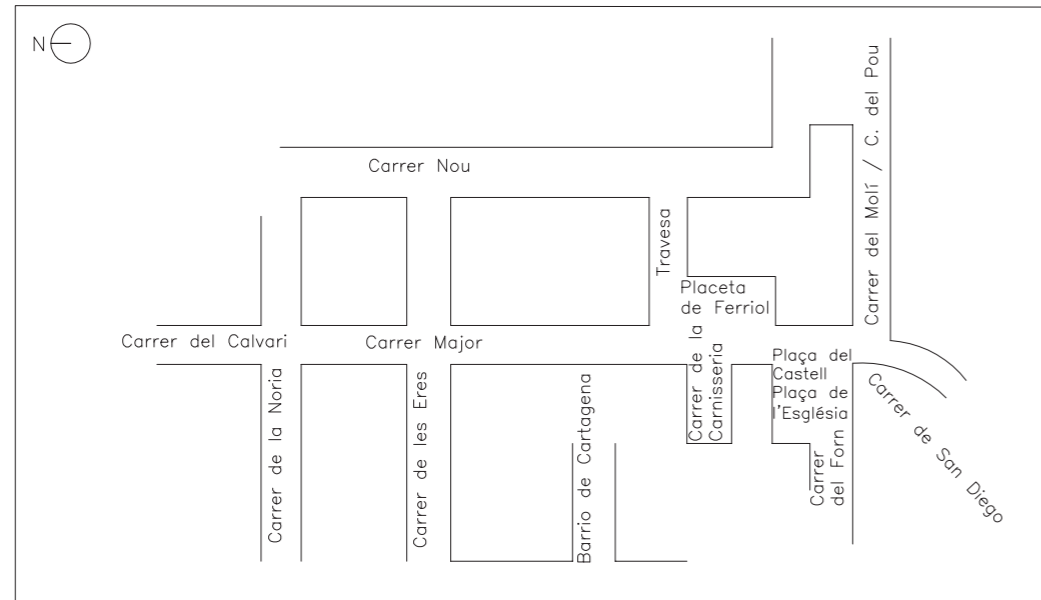

2.9 Reproducció Plànol Hipotètic d'Alfara del Patriarca, s.XII, Enric Chiralt Bailach

Al segle XVIII, les cases s'agrupaven al voltant de set carrers, sent el carrer major el que major nombre de cases arplega. La plaça del poble rep dos noms en referència als edificis més emblemàtics que alberga, Plaça del Castell o Plaça de l'Església. Cap a finals de segle, el carrer del Molí rep un nou nom, el qual perdura fins a l'actualitat, coneixent-se com a carrer del pou.

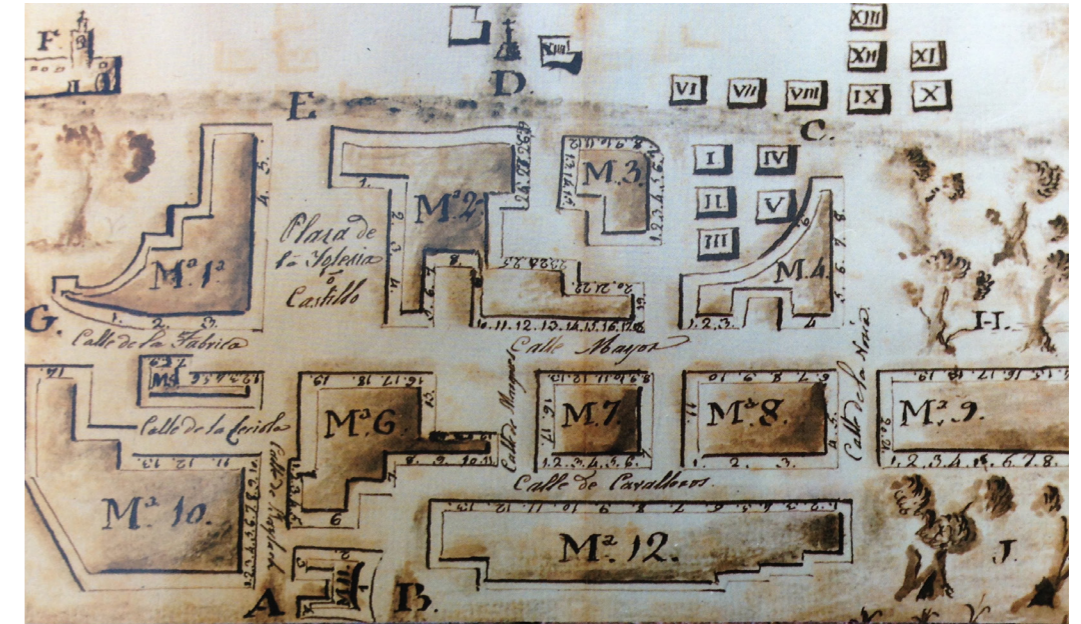
Finalment, el Carrer de San Diego, abandona la denominació de Carrer de València, nom que havia sigut utilitzat alternativament en el de San Diego des de finals del segle XVI, moment en què es va construir el convent. Com a novetats d'aquesta època trobem l'aparició d'una nova plaça, propera a la plaça de l'església, anomenada Placeta de Ferriol. També hi trobem el naixement de nous carrers com el Carrer Nou, Carrer del Forn, Carrer del Calvari i el de la Noria, aquest últim deu el seu nom a l'existència d'aquest mecanisme agrari necessari per a extraure l'aigua dels pous i les séquies. Alguns carrers canvien les seues denominacions com el Carrer de la "Sisterna" que passarà a denominar-se Carrer de la Carnisseria.

2.10 Reproducció Plànol Hipotètic d'Alfara del Patriarca, s.XVIII, Enric Chiralt Bailach

A principis de segle XIX el poble té ja bàsicament la fisonomia actual, havent experimentat un creixement respecte al segle anterior. Tot i així, naixen nous carrers com el Carrer de la Badia per unir la plaça de l'església i la plaça del Ferriol, entre el Carrer del Pou i el Carrer de San Diego trobem un carreró formant un angle de 90° nomenat Carrer de la Cequiola o els carrers Cartagena, que desembocava en el Carrer Major, i el Carrer de los Ladrillares, en la zona fronterera amb Montcada. Altres van canviar la seua denominació, el Carrer de San Diego passa a anomenar-se Carrer de la Fàbrica per al·lusió a una fàbrica d'aiguardents, i el Carrer Nou es consolida amb el nom de Carrer de Cavallers.

2.11 Plànol Hipotètic d'Alfara del Patriarca, s.XIX, Materials d'Història (Historiografia) 1989

Actualment el municipi s'organitza mitjançant la distribució de nous carrers i illes producte en gran mesura de l'evolució dels transports públics, així com de les diverses seus que hi ha de La universitat CEU Cardenal Herrera, que produeixen l'arribada de nova població. Des que en 2007 la Conselleria de Medi Ambient aprovava el PAI del Sector denominat San Diego, les naus adossades al convent han sigut derruïdes, així com s'ha procedit a la neteja dels voltants i l'obertura de nous carrers i una glorieta. A partir d'aquest moment la zona de qualificació urbana industrial passa a ser residencial, encara que no s'hi ha construït cap habitatge en aquestos terrenys.

2.12 Urbanística Actual

2.3 REPERCUSSIÓ/INFLUÈNCIA A LA LOCALITAT

Durant l'edat mitjana i l'edat moderna, el comportament de les persones ha estat marcat pels actes religiosos. Per tant, seran els esdeveniments i les seues cerimònies, com el bateig, matrimoni i els soterraments, els que conformaran la vida espiritual d'un poble.

D'una banda, la construcció del nou convent de Sant Dídac va suposar una certa independència religiosa de la població d'Alfara respecte a l'església de Moncada. A partir d'aquest moment, els veïns d'Alfara van poder celebrar els actes sacramentals com el bateig, matrimoni i els soterraments al Convent de Sant Dídac.

El soterrament era l'acte amb major càrrega religiosa, ja que era el moment final que enllaçava amb la vida eterna. Per aquest motiu quan un veí pressentia que aquest moment estava prop, s'apressava a detallar, per mitjà del testament, la forma i els detalls d'eixe traspàs. De vegades no era fàcil trobar un notari que fera el testament, per la premura del temps, per això es recorria a una persona que fóra capaç d'escriure, com algun frare del Convent. Així ho fa constar el testament d'En Bertomeu Olietes "en lo loch de Alfara, volent Bertomeu Olietes, laurador, fer testament, en falta de notari, em pregà a mi, Fray Lorens Guardiola, guardià de San Diego, rebés son testament"⁵. A partir del segle XVII, la major part dels soterraments dels veïns d'Alfara passen a celebrar-se al convent, mentre que una part menuda de la població ho segueix celebrant a l'Església Parroquial de Montcada, però amb la intervenció d'alguns frares del convent de Sant Dídac.

Des del moment en què es va fundar el Convent de Sant Dídac, el sermó de la festa del poble en honor a Sant Bertomeu corria a càrrec d'un frare d'aquest convent. Junctament a aquesta festa també se celebraven les festes de la Mare de Déu d'Agost i el Corpus, fent missa major i processó. També hi destaquen les festes de Santa Bàrbara, qui posseïa una capella al convent, la qual s'encarregaven cuidar els clavis del poble, i la Mare de Déu del Roser.

D'altra banda, el convent de Sant Dídac fou Casa d'Estudis de la Província Franciscana de València on s'arribaren a celebrar diversos Capítols Provincials. En ells s'escollia el Pare Provincial i es debatia sobre els aspectes propis de l'Ordre. En total set capítols van ser celebrats en Alfara durant el darrer quart del segle XVIII, dels quals, sis d'ells han sigut documentats.

2.13 Sant Dídac d'Alcalà

El primer va tindre lloc el 4 de febrer de 1747 i en ell fou escollit Provincial el Pare Agustí Pujol, un religiós de mèrit per la seua literatura i altres brillants qualitats que li feien destacar de la resta dels Pares. El 29 de novembre de 1749 en el mateix convent de Sant Dídac fou escollit Provincial el Pare Miquel de la Casa, que anteriorment ja havia sigut Provincial.

El 2 de maig de 1778, novament era el convent d'Alfara el lloc on se celebrava el Capítol Provincial i en aquesta ocasió fou el Pare Joaquim Companys, qui fou elevat a la suprema dignitat de la religió. Aquest frare després va ser anomenat Arquebisbe de Saragossa i més tard va ser traslladat a la seu arquebisbal de la seua València natal. El 5 de maig de 1781, va ser escollit Provincial el Pare Francesc Osca. Al cinquè Capítol Provincial celebrat el 6 de juliol de 1793, fou escollit el Pare Antoni Bernus. L'últim Capítol Provincial que hem trobat documentat es va celebrar el 7 de setembre de 1799 on va ser escollit Provincial el Pare Antoni Barranca.

⁵ Chiralt Bailach, Enric. Agricultura, vida i alimentació en l'horta de València en la Baixa Edat Mitja i l'Edat Moderna: el senyoriu d'Alfara del Patriarca, pàg. 140.

2.4 DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA

En aquest apartat es pretén aportar tota aquella informació que s'ha trobat relacionada amb el convent i es considera interessant.

En primer lloc, parlarem dels dos llibres que hem trobat al nostre abast a l'A.R.V i del viatger llibre de cor. En segon lloc, es farà un recorregut per les diferents rutes que se'ns ofereixen tant des de les institucions públiques com des dels col·lectius excursionistes per visitar els voltants del convent.

LLIBRES DEL CONVENT DE SANT DÍDAC

Com s'ha esmentat anteriorment, a l'inventari realitzat en 1835, es troben 64 llibres, d'entre els quals hi podem fer referència a tres, que s'han trobat i han estat a l'abast de tothom.

“LIBRO DE RECIBOS Y GASTOS DEL CONVENTO DE SAN DIEGO DE ALFARA”

Trobat a l'Arxiu del Regne de València, es tracta d'un llibre que va començar a escriure's l' 1 de maig de 1824, en el qual es reflecteixen els ingressos i les despeses del convent.

“LIBRO DE DEPÓSITO DE MISAS”

Trobat a l'Arxiu del Regne de València, es tracta d'un llibre que reflecteix la relació de misses celebrades cada mes.

LLIBRE DE COR

Es tracta d'un manuscrit amb les partitures gregorianes i els textos de diversos oficis religiosos, que després de diversos incidents al comerç d'antiguitats, va arribar al Connecticut College (EUA) per la donació del mecenes George S. Palmer. El llibre té una grandària considerable, consta de 65 fulls de pergami numerats per una cara, i està escrit amb una bella cal·ligrafia.

2.14 Lletra del Llibre de Cor

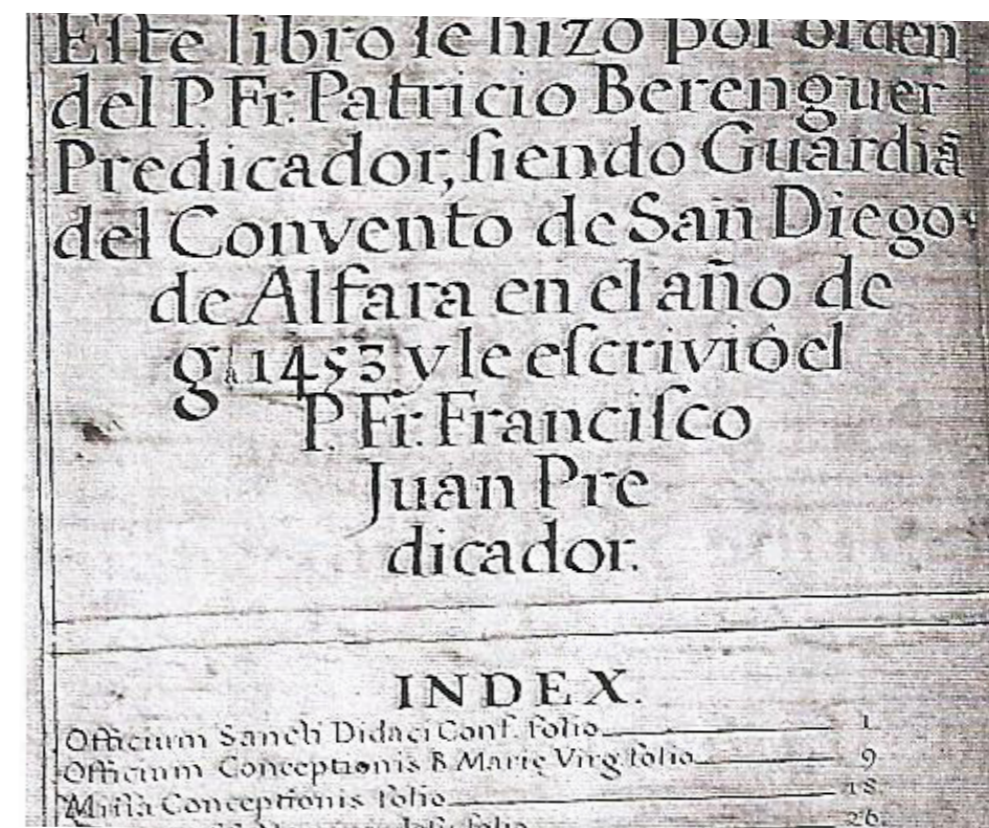
2.15 Lletra del Llibre de Cor

2.16 Lletra del Llibre de Cor

Encara que no hi té portada en la seua primera pàgina es constitueix el títol del mateix: “Liber qui continet officia propria sanctorum nostri ordinis et alia”. El que és el mateix: Llibre que conté els oficis propis dels sants de la nostra ordre i altres. No hi ha dubte de que el llibre era del convent de Sant Dídac, ja que al manuscrit consta el següent: “ Este libro se hizo por orden del P.Fr. Patricio Berenguer Predicador, siendo Guardián del Convento de San Diego de Alfara en el año de g 1453 y se escrivio el P. Fr. Francisco Juan Predicador”. No obstant no es pot dir el mateix de la data, ja que es veu clarament que ha sigut manipulada, perquè no pot ser anterior a la fundació del convent. A hores d'ara encara no s'hi sap la data correcta d'aquest manuscrit, encara que hi ha dues hipòtesis. En la primera el bibliòfil britànic Seymour de Ricci, el va datar de 1653, al·legant que aquell que va copiar aquest manuscrit va canviar el 4 pel 6; en la segon hipòtesis l'excalde d'Alfara, Enric Cuñat, afirma que totes dos serien incorrectes. “La data límit de la seua escriptura seria la proclamació de la Beata Coleta com a santa que es produeix en 1807.”

Actualment, el manuscrit original es troba com ve em dit al Connecticut College (EUA), però des de 2013 s'hi disposa d'una còpia de l'obra a l'Ajuntament d'Alfara del Patriarca.

2.17 Llibre de Cor

RUTES PER L'HORTA NORD

Hi són diverses les rutes les que ens podem trobar, en les quals es nomena el Convent i, per tant, d'alguna manera, es posa l'edifici en valor. D'una banda, trobem rutes patrocinades com la de Metro València, que ofereix diverses rutes en bici, la de l'ajuntament d'Alfara, que ens fa un passeig pel patrimoni històric d'aquesta població, i la de la Reial Séquia de Montcada, "Camí de l'aigua" per la qual anem caminant vora la séquia. D'altra banda, trobem altres rutes com una que es proposa des d'un col·lectiu excursionista de l'Horta Nord que ens duu des d'Alfara fins a Mirambell passant per diversos punts d'interés com el Convent i la Casa de la Sirena.

2.18 Castell dels Cruïlles

2.19 Casa de la Sirena

2.20 Escut casa de la Sirena

2.21 Séquia de Montcada

2.5 SITUACIÓ ACTUAL

En l'actualitat, tot i haver patit diversos incendis a causa de l'indústria fosforera, s'hi conserven les restes següents:

Torre Campanar. Disposada a la dreta, als peus de la nau. Construït amb rajola llevat de la base de carreus de pedra per donar-li estabilitat als fonaments i protegir la base de la humitat per capillaritat, consta de tres cossos: el primer destaca pel sòcol de cadiratge, el segon s'il·lumina per sageteres i el tercer disposa dels buits de mig punt sense campanes i una terraseta que envolta la torre. L'escala de volta de maó de pla es conserva en bon estat la major part i l'accés es còmode.

En el mur del campanar que mira sobre la teulada de l'església encara s'esbrinen les restes d'un rellotge de sol pintat.

Església. És de nau única amb voltes bufades i arcs feixassos, amb cinc trams. En un dels incendis el foc va afectar a la volta del primer tram, propera a la porta del temple, es va desplomar sobre el cor elevat de manera que també l'enfonsà i a hores d'ara ja no hi és. Aquest tram es va reconstruir amb encavallades i bigues de ferro, i es va recobrir la teulada de manera que des de l'exterior no és perceptible el canvi. S'hi troben adossades als costats les diverses capelles (quatre a cada banda), dintre les quals destaca la capella de la comunió, adherida pràcticament al presbiteri. Respecte a la decoració només hi queden indicis, ja que les motlures d'escaiola són molt sensibles a la humitat i el foc. No obstant això, a la façana principal encara s'hi conserva l'arc de mig punt fet de rajola de la porta de l'església.

Claustre. De geometria quadrada i de considerables dimensions, es troba en bones condicions. En la planta baixa disposa d'un pati interior amb arcs de mig punt que descansen sobre columnes, actualment tancat per una coberta de fibrociment. També hi trobem les naus de que estan cobertes per trams de voltes bufades, de la mateixa manera que l'església. Els incendis no afectaren a cap de les dues escales que es conserven en perfecte estat. La galeria superior està coberta per bigues i teulada a una vessant. S'il·lumina amb tres parells d'arquets de mig punt de rajola, de manera que s'aconsegueix una articulació rítmica, en contraposició als quatre arcs a cada banda en planta baixa. A més a més, es conserven les distribucions de les diverses estances dels freres, així com els balcons que recauen a la façana principal. S'intueix una segona planta, ja que ara mateix es tracta d'una mena d'andana, però que s'hi pot identificar unes finestres des del claustre superior i caminant davall la teulada actual.

3.REPORTATGE FOTOGRÀFIC

3.1 DEFINICIÓ DE L'ENTORN

L'edifici objecte d'estudi, s'emplaça als afores de la població d'Alfara. Així podem observar, que els voltants de l'edifici estan compostats per edificacions poc voluminoses i en la seua major part per l'horta de València.

3.1 Construccions dels voltants

3.2 Horta de València

3.3 Vista des del Molí

3.4 Vista cap a Montcada

3.2 DEFINICIÓ DELS ACCESSOS I RUTES SECUNDÀRIES

Els accessos a l'edifici es distribueixen en tres entrades diferenciades, recaient una d'elles al Carrer Puntarró, l'altra al camí que va a Almàssera i l'entrada principal pel Carrer San Bartolomé.

3.5 Carrer Puntarró

3.6 Camí a Almàssera

3.7 Carrer San Bartolomé

3.3 DEFINICIÓ GENERAL DE L'EDIFICI

A continuació, s'identifica el volum general de l'immoble.

3.8 Façana Principal

3.9 Façana Nord

3.10 Façana Oest

3.11 Accés Principal

3.12 Façana Sud

3.4 DEFINICIÓ PARTICULAR D'ELEMENTS

Es mostren els elements més rellevants del convent, tant si pertanyen a l'interior com a l'exterior.

3.13 Campanar

3.14 Portada del temple

3.15 Voltes del temple

4. ANALISI COMPOSITIU I ARQUITECTÒNIC

4.1 LOCALITZACIÓ I EMPLAÇAMENT

4.1 Església de Sant Bertomeu

4.2 Séquia de Montcada

LOCALITZACIÓ

El convent de Sant Dídac d'Alfara és un dels monuments religiosos més importants que conserva esta població, junt amb l'església de Sant Bertomeu. Aquesta església es troba situada a la plaça del poble, i construïda sobre el solar que ocupava l'antic temple gòtic edificat per la família Jáfer, actualment és l'únic temple en ús de la població. Està composta per una nau, cor elevat, capelles laterals i capella de la comunió. És d'època barroca i sabem que el campanar s'estava construint a l'any 1667, mentre que la façana data de 1725 segons una àpoca de despeses de l'obra. A la portada disposa de l'escut del Col·legi del Corpus Christi, ja que en el moment de la construcció eren els senyors del poble. Conserva una campana gòtica amb inscripció i escut d'un membre de la família dels Corberà de Let. Destaquen els taulells de final del segle XVIII del sòcol de la capella de Sant Antoni de Pàdua on es representen els miracles de la predicació als peixos i l'ase agenollat davant la custòdia. L'interior del temple fou redecorat per Cardells a la segona meitat del segle XX.

El convent es localitza al municipi d'Alfara del Patriarca, a la comarca de l'Horta Nord, situat al nord-est de la província de València. El seu relleu geogràfic és pràcticament pla estant situat el nucli urbà a una altitud de 35m, l'única excepció és el barranc del Carraixet que travessa el terme municipal de nord a sud a escassa distància del nucli de la població. Normalment es troba sec encara que donat a la grandària de la seua conca, aquesta provoca que siguen freqüents els desbordaments quan es produeixen episodis de fortes pluges a la tardor, salvaguardant-se el poble mitjançant l'obra històrica del "Paretó". També és destacable que el terme municipal es troba cercat per la Reial Séquia de Montcada.

4.3 Localització de l'Horta Nord

4.4 Localització d'Alfara del Patriarca

EMPLAÇAMENT

L'edifici s'emplaça al carrer San Bartolomé nº 80, més concretament en la partida San Diego, on s'ubica la façana principal i l'accés al convent. En el moment de la seua construcció l'edifici es trobava allunyat del nucli de la població, deixant a l'esquena la Reial Séquia de Montcada.

Alguns dels motius pels quals es va construir l'edifici en aquest lloc són els següents:

1. Situació, desplaçat del nucli urbà, cosa que li permet estar aïllat i dotar-lo de la suficient tranquil·litat per a la vida conventual.
2. Donació de terres així com de l'alqueria per part del llaurador Gaspar Jaca.
3. Disposar de terres de cultiu amb una séquia propera per al seu manteniment.

Els terrenys del convent estaven delimitats pel camí de Montcada a València, la séquia de Montcada, el camí d'Alfara a Carpesa (antic camí de St. Dídac) i el camí de Montcada a Vinalesa. L'edifici conventual i l'hort ocupaven, pel que hem pogut assabentar-nos-en, des de la delimitació de la séquia fins a l'actual gasolinera, ocupant també el solar del supermercat i dels blocs d'habitatges que hi ha prop.

Actualment l'edifici ha quedat integrat dins del poble, encara que hi delimita el terme d'Alfara. Es pot observar a l'emplaçament, que ha canviat el nivell del carrer del qual hi havia abans, el qual provoca que la façana principal estiga a diferent cota de la resta, aquesta es podrà observar durant el desenvolupament del present treball.

4.5 Emplaçament de l'edifici

4.6 Emplaçament de l'edifici

4.2 NORMATIVA URBANÍSTICA VIGENT

Des de la desamortització del convent a 1835, el convent sempre pertany a mans privades fins a l'any 2005, on és adquirit per l'Ajuntament d'Alfara del Patriarca.

En primer lloc, podem observar la fitxa del catastro, que serà analitzada, així com, la resta de paràmetres urbanístics que influeixen en el convent, en el següent apartat.

Seguidament també s'observa que al P.G.O.U d'Alfara del Patriarca es disposa d'un Catàleg, on s'agrupen en dos inventaris separats totes aquelles edificacions o elements que pel seu valor històric o arquitectònic es considera necessari protegir i regular normativament. D'aquesta forma, l'edificació es troba protegida al catàleg de Bens i Espais Protegits que el classifica dins de l'inventari com a Be Arqueològic. Es troba a faltar una fitxa del immoble al catàleg. S'adjunta catàleg del Pla General a l'anexe.

En tercer lloc, la Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià atorga al temple la condició de BRL (Bé de Rellevància Local) segons la Disposició Addicional Cinquena de la Llei 10/2012, de la Generalitat, de modificació de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià que cita: *“Tienen la consideracion de bienes inmuebles de relevancia local, y con esta denominacion deberan ser incluidos en los respectivos catalogos de bienes y espacios protegidos, las siguientes categorias de elementos arquitectónicos: los <<pous o caves de neu>> o neveras, las chimeneas de tipo industrial construidas de ladrillo anteriores a 1940, los antiguos molinos de viento, las barracas tradicionales de la comarca de l'Horta de Valencia, las lonjas y las sales comunales anteriores al siglo XIX, la arquitectura religiosa anterior al año 1940 incluyendo los calvarios tradicionales que esten concebidos autonomamente como tales, y los paneles ceramicos exteriores anteriores al año 1940”.*

Finalment, hem de fer referència que tant l'edifici objecte d'estudi com els seus voltants van formar part del PAI promogut per l'ajuntament, creant així una nova partida anomenada “San Diego”.

Amb tot l'esmenat en aquest apartat, i a la vista de l'estat en el qual es troba el convent, s'arriba a la conclusió, que és necessària una intervenció a curt termini. En primer lloc, per evitar amb la major brevetat possible, que l'edifici seguisca patint un deteriorament exponencial. En segon lloc, és convenient la intervenció per a la rehabilitació de l'edifici, que permeta assolir la dignitat monumental que mereix i que no ha estat possible des de la desamortització del segle XIX. Aquest edifici disposa d'un valor històric indescriptible i és el gran desconegut entre els monuments de l'Horta Nord.

Des d'aquest apartat es pretén fer una reflexió cap a una possible re-codificació de l'edifici. Els edificis històrics presenten peculiaritats arquitectòniques i històriques que requereixen estudis i propostes organitzades en fases successives i ben definides. Davant el risc de perdre irreversiblement els valors històrics, urbans, arquitectònics, socials, econòmics i culturals que representa la preexistència, és imprescindible valorar-la amb uns criteris que tracten la base del projecte d'intervenció.

La conservació, desenvolupament i potenciació de la preexistència arquitectònica, deu basar-se i reafirmar el concepte de respecte de lloc, en simbiosi amb lo natural i sociocultural; tenint en compte les qualitats documentals i històriques. Es pretén incorporar a la vida contemporània.

Així es recomana la conservació de l'edifici original, derrocant tot allò que resta en peu de l'època industrial i no disposa de valor patrimonial. En aquest cas la xemeneia que hi ha adossada a l'església podria ser traslladada a un altre lloc, ja que no forma part de l'edifici original. Per tal d'entendre arquitectònicament el conjunt de l'edifici i els espais dels quals es componia, es creu en una reconstrucció de les dues ales que suposem que han sigut derrocades, sempre i quan es diferencie de manera clara l'estat original i la construcció actual.

4.3 MARC ARQUITECTÒNIC

Una de les característiques fonamentals que identifica la València del segle XVI és l'excés d'edificis religiosos. Es van construir i fundar nombroses edificacions monàstiques, com parròquies o convents sobre tot d'ordes mendicants. L'esplendor del poder eclesiàstic fou extraordinari en aquest segle, i malgrat la penúria econòmica, es van construir molts i nous convents.

Pel que fa a l'arquitectura es tracta de repertoris renaixentistes, els quals el seu mode de construcció estan inspirats en un intent de retornar la tradició constructiva clàssica mitjançant els tractadistes. Així, existia un reconeixement de l'antiguitat com a model que no es tractava de copiar, sinó de reinterpretar la forma de pensar grecollatina per a resoldre els problemes constructius.

Al renaixement van trobar la bellesa ideal gràcies a la proporcionalitat numèrica, amb la unió d'idees idealistes i plantejaments racionals, formulant proporcions i cànons estètics. Les característiques arquitectòniques més importants que defineixen aquesta època es basen amb la creació d'espais mitjançant una planta longitudinal, l'ús de l'arc de mig punt, espais de voltes i una decoració unitaria amb l'absència de color.

Cap al final del reinat dels Reis Catòlics, el Renaixement s'introdueix a Espanya. A València, destaquen alguns edificis renaixentistes de la primera meitat del segle XVI com ara són la Lonja o el Palau de la Generalitat. En la segona meitat del segle, observem el monestir de Sant Miquel dels Reis o el Col·legi del Patriarca.

El convent de Sant Dídac és va inspirar notòriament en les obres realitzades baix el patronat del Patriarca Juan de Ribera, en concret al Reial Col·legi del Corpus Christi. Podem observar a les següents fotografies les similituds del convent amb el col·legi del Patriarca:

4.7 Finestres Col·legi del Patriarca, València

4.8 Finestres Convent Sant Dídac, Alfara

Com es pot observar a les dues fotografies es presenten finestres amb arcs de mig punt amb capitells toscans. També s'hi observa una cornisa que recorre la part superior de totes les façanes, la cornisa del Col·legi del Patriarca està més elaborada i treballada que la del convent objecte d'estudi.

Una de les característiques fonamentals de l'època és que els edificis es construïen amb els materials que hi tenien més a prop o a l'abast en aquell moment.

4.9 Sòcol façana col·legi del Patriarca, València

4.10 Sòcol façana convent Sant Dídac, Alfara

És aquest un dels motius pels quals podem trobar als dos edificis l'existència d'un sòcol de carreus de pedra de Godella que recorre tota la façana principal.

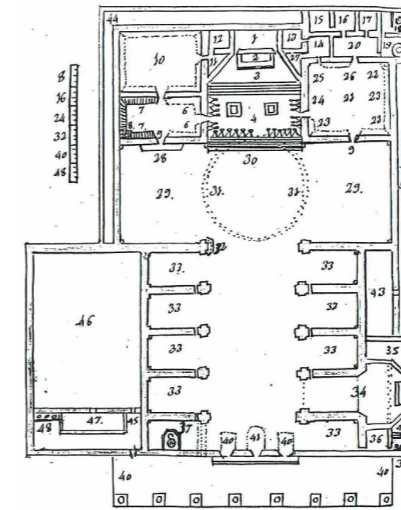

4.11 Mur de tàpia valenciana

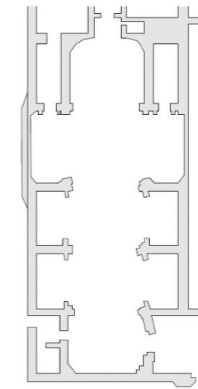
Hem de dir als lectors, que durant molts segles Alfara ha acollit l'indústria artesanal de rajoles. És per açò que tant el col·legi del Patriarca com el convent de Sant Dídac presenten a la seua estructura una arquitectura de tàpia valenciana, un motiu és perquè les dues edificacions estan sota el patronat de Joan de Ribera i l'altre és la proximitat del material de construcció.

A priori l'arquitectura dels temples franciscans va assumir propostes de visible senzillesa constructiva, fent valdre mà d'obra escassament especialitzada.

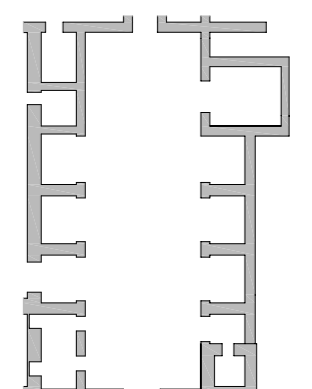
Així, una de les seues tipologies templeres de major èxit, ja reconeguda des del segle XIII, recorria a la nau única rectangular amb simples murs de carreus o com aquest cas de tàpia que suportaven cobertes amb arcs diafragmàtics i tancaments de comprovada acústica. A les zones de Llevant, Extremadura i Andalusia, es va aplicar a més a més capelles entre els contraforts i senzilles portes occidentals. A continuació podem observar les plantes rectangulars, on es pot apreciar la gran similitud entre elles.

4.12 Planta distribució Obispo Aliaga

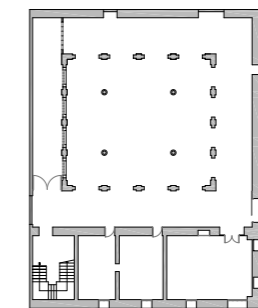

4.13 Planta església col·legi del Patriarca

4.14 Planta església convent Sant Dídac

Aquest model de nau implicava un rebuig cap a les naus triples monàstiques que es van adoptar en temples parroquials i col·legials. Per a les capçaleres es recorria al tester pla, encara que amb el temps alguns convents van adoptar traces poligonals, mentre que la incorporació de transseptes despuntava plantes de creu llatina. No necessitaven girola, ja que quedava massa lluny de l'espiritualitat mendicant, interessada en la no dispersió del ritu de la missa. Pel que fa als espais conventuals, el claustre actua com eix regulador de la resta de les cambres, els franciscans van apostar per la implantació de les cel·les individuals i espais grans comunitaris com sales per a la lectura o escriptura.

4.15 Planta de distribució del claustre

4.4 COMPOSICIÓ DE L'EDIFICI

La ubicació de l'edifici és de gran importància, està emplaçat en un entorn rural envoltat per terrenys de cultiu, en especial de regadiu.

Com és habitual, la construcció d'un convent o monestir es compon de diverses parts i estades que segueixen normalment un mateix esquema amb algunes variants segons la rellevància religiosa que tenia. L'estructura arquitectònica pretenia donar com a resultat l'autonomia d'una comunitat, és a dir, la representació d'una ciutat menuda on els frares tingueren al seu abast tot el necessari per a viure per a la religió.

L'edifici principal d'aquest convent és l'església, lloc d'oració. Al voltant d'ella es van alçar les dependències necessàries. L'església té fàcil comunicació amb les cel·les dels frares a través d'un accés al claustre. L'únic accés a l'interior d'aquest convent és per la porta principal de l'església.

El claustre és el segon element més important, adossat a la façana sud de l'església. És de planta quadrada i cadascun dels quatre costats rep el nom de panda. Encara que en la majoria de convents al centre del pati s'hi disposa d'un pou o font, al convent de Sant Dídac no podem assegurar que hi haguera, ja que no es pot observar a primera vista. Cada panda disposa d'una galeria o corredor porticat per arcades que descansen en columnes. També hem de fer referència a l'accés des del carrer al claustre, mitjançant la porteria, actualment aquest accés ha sigut modificat i s'hi troba una finestra en lloc de la porta.

El tercer element compositiu de l'edifici és el campanar, construït posteriorment suposadament al segle XVII i adossat a la façana nord de l'església. Conserva l'accés a ell des de l'interior de l'església i pel que hem pogut estudiar disposa d'un accés al cor alt des de el seu interior passant per un precor, encara que actualment l'accés està tancat ja que el cor va caure i seria un perill tenir obert un accés al buit.

4.16 Accés al campanar

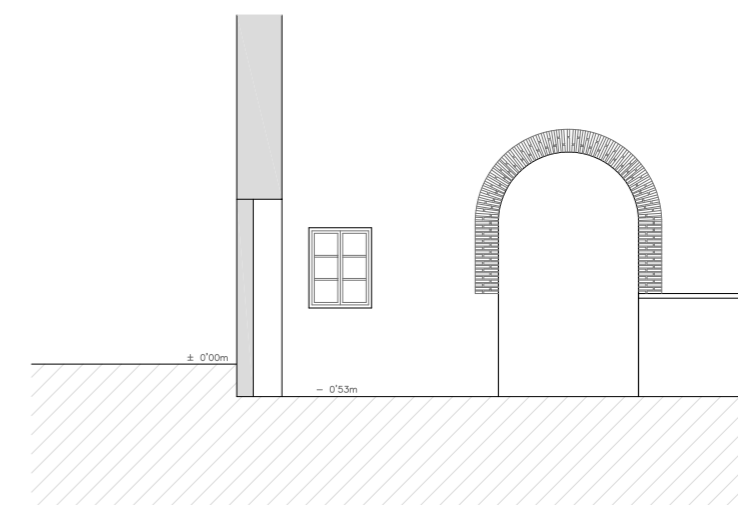
4.17 Envà accés al cor

4.5 DEFINICIÓ DE L'ESPAI EXTERIOR

Per a l'anàlisi de l'espai exterior de l'edifici, en primer lloc, s'observa el plànol d'emplaçament i l'esquema de la secció del terreny per a analitzar la cota diferent a la que es troba el convent. La cota de referència escollida és la de l'actual calçada que serà $\pm 0,00\text{m}$, mentre que l'immoble es troba a la cota $-0,53\text{m}$. Observem que des que a l'any 2005 aquest edifici forma part del patrimoni arquitectònic d'Alfara i es va realitzar el PAI San Diego, l'ajuntament va derrocar les naus industrials adossades al cos del convent i van cegar tots els accessos que havien quedat oberts a causa del enderroc de les naus. També s'hi van construir unes escales fins a la cota del convent i es va disposar d'una porta metàl·lica que dóna accés a l'interior de l'edifici. Així actualment, es veu com una construcció solitària.

4.18 Ubicació del temple

4.19 Diferència de nivells

DESCRIPCIÓ COMPOSITIVA DE LES FAÇANES

Façana Principal

4.20 Façana Principal

Aquesta façana és la principal, ja que en ella es troba actualment l'únic accés a l'edifici. Orientada a l'est dona al carrer San Bartolomé, el qual es troba a cota $\pm 0,00\text{m}$.

La façana principal manté una gran rellevància en l'edifici, ja que s'hi poden observar els acabats del mateix. Visiblement s'observa que la seua composició està formada per tres cossos distints. Començant des de la dreta cap a l'esquerra, el primer que observem és el campanar, construït amb rajola i base de carreus. Seguidament trobem l'església, formada per l'única porta que dona accés a l'interior de l'edifici, un finestral a l'altura del cor elevat, que va ser modificat a l'època industrial.

4.21 Portada de rajola

La façana està revestida amb enfoscats, que intenta emular la fàbrica de carreus, i presenta un sòcol de pedra natural. Destaca la portada, és un arc de mig punt fet de rajola, a l'estil dels arcs de triomf, però molt senzill i elegant. Com ja hem dit abans donat a que l'altura del camí és més elevada que la del edifici originalment, fa que ens adonem que la llum de l'arc tal com podem mesurar l'altura no respecta les proporcions.

L'últim cos el formaria el parament vertical del claustre amb una sèrie de buits ubicats a diferents altures. Estos buits formen les finestres i balcones, així com la porta d'accés al convent, avui tapiada i disposada una finestra en el seu lloc.

Façana Oest

Aquesta façana està orientada a l'oest. Entre els anys 2007-2011 es van enderrocar les naus industrials que hi havia adossades a la façana. Per aquest motiu la façana es troba en tan mal estat i encara s'observen restes de revestiments i la forma constructiva de les antigues naus. La demolició de les naus ha fet possible la contemplació d'aquest parament que suposem que no era el tancament del convent, ja que disposa de diferents buits a les distintes altures.

4.22 Façana Oest

Pel que fa a la seua composició, a la part dreta observem el cos del convent de dues altures el qual conserva a la planta superior cinc finestres de $1'67 \times 1'25 \text{ cm}$, de les quals quatre donen al corredor del claustre i la cinquena es troba a una cel·la. També podem veure una porta que actualment està tancada per risc a que algú caiga. A la planta inferior s'observen set buits actualment tapiats, sis dels quals donen a la galeria del claustre, mentre que l'últim ubicat més cap a l'esquerra és l'entrada a la sagristia.

Més cap a l'esquerra es veu un buit que dona a l'altar major de l'església, seguidament podem observar les restes de l'època industrial que ens deixa entreveure una petita xemeneia industrial adossada als contraforts de les capelles.

Façana Nord

4.23 Façana Nord

La següent façana està orientada al nord i podem dir que és la més afectada per l'ús industrial que es va produir en els darrers anys. Podem observar com el cos superior del campanar està més afectat que la resta. Encara que s'hi conserven restes del que varen ser les naus adossades, es pot contemplar els contraforts de les capelles i els tres vitralls cecs situats entre ells, que donen a l'interior de la nau de l'església. En aquesta part del temple es situa la capella de la comunió afegida posteriorment a la nau principal, dotada amb una cúpula de planta octogonal. Podem observar com posteriorment es va obrir una finestra que dona a l'interior d'aquesta capella.

Façana Sud

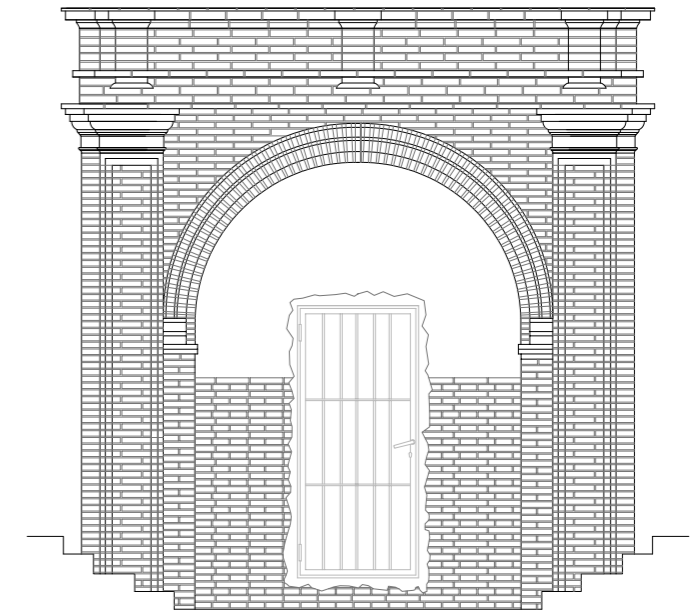
4.24 Façana Sud

Aquesta façana està orientada cap al sud. Tot i que no disposem d'informació sobre intervencions al conjunt religiós, hem de dir que ha estat modificada a l'època industrial. Trobem un buit cegat que es va obrir per donar pas des de l'interior de la galeria del convent a les naus adossades.

DESCRIPCIÓ COMPOSITIVA DE LA PORTADA

La porta de l'església, és un arc de mig punt fet de rajola amb una arquitectura senzilla i elegant. Suposem que el nivell del camí originalment es troba més avall de l'actual, aproximadament uns 0'53 metres, perquè la llum de l'arc tal com podem mesurar l'altura actualment no respecta les proporcions. Tot i que hi han passat centenars d'anys des de la seua construcció es conserva en molt bon estat, encara que observem que ha sigut modificada la seua base per a realitzar l'accés actual.

A l'annexe s'adjuntes els plànols de l'estat actual de la portada, així com d'una possible hipòtesis de la portada original. També s'inclouen els plànols amb la geometria d'aquesta.

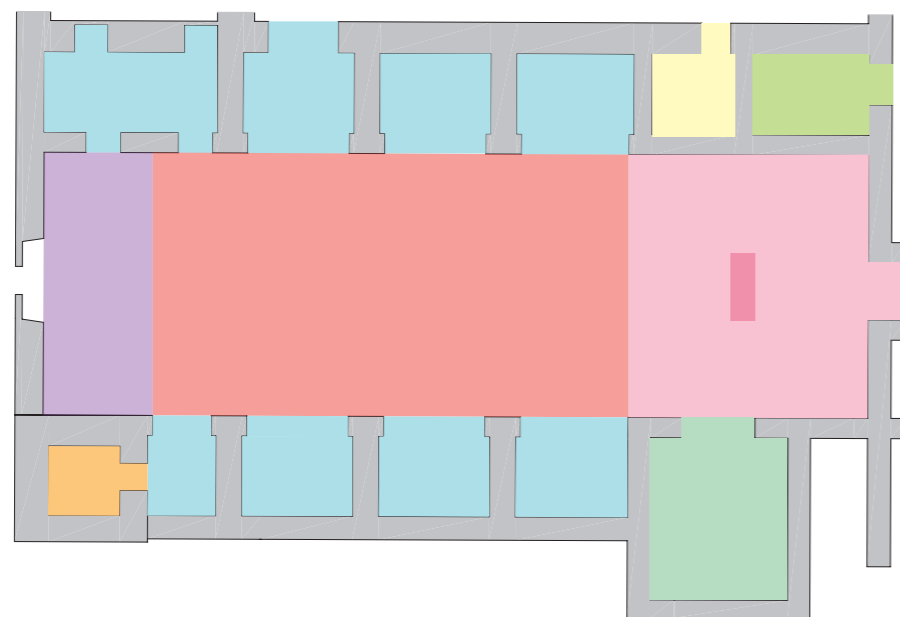

4.25 Portada actual

4.6 DEFINICIÓ DE L'ESPAI INTERIOR

A pesar de l'escassa informació històrica amb la que contem podem afirmar que el convent de Sant Dídac es va anar construint a poc a poc amb les almoines dels feligresos, encara que podem datar el començament de la construcció a finals del segle XVI. Tot i que no disposem d'informació de l'època industrial es pot deduir que l'edificació ha patit diverses intervencions des de la seua construcció fins a l'actualitat. L'edifici consta d'una superfície total de 1051,72 m².

La planta està formada per l'església de nau única amb quatre capelles laterals a cada banda més la capella de la comunió, la torre campanar per la qual s'accedia al cor i el claustre que encara hi conserva varies de les dependències. A continuació, observem els plànols en planta de les diferents parts que componen l'església i el claustre.

- Capelles laterals
- Escales secundàries
- Sagristia
- Cor elevat
- Nau central
- Presbiteri
- Altar major
- Capella de la Comunió
- Campanar

ESGLÉSIA

Nau Central

4.26 Nau central

De planta rectangular coberta per cinc trams de voltes bufades sustentades per pilastres amb capitells. L'any 1924 Josep Martínez Aloy deia que l'edifici havia patit cinc incendis, però va ser a la meitat del segle XX quan hi hagué un incendi que afectà a la coberta de la nau. La volta del primer tram, propera a la porta del temple, es va desplomar sobre el cor elevat de manera que el va enfonsar i actualment ja no existeix. Aquest tram es va reconstruir amb bigues de ferro i es recobrí amb teula de manera que des de l'exterior no s'aprecia el canvi. Disposa de tres finestres a cada costat entre els contraforts que il·luminaven la nau, però es troben tapiades. El foc també va afectar a la decoració, i com a resultat d'aquestes destrosses és que tota la decoració d'escaiola del temple va desaparèixer.

Presbiteri

4.27 Coberta reconstruïda

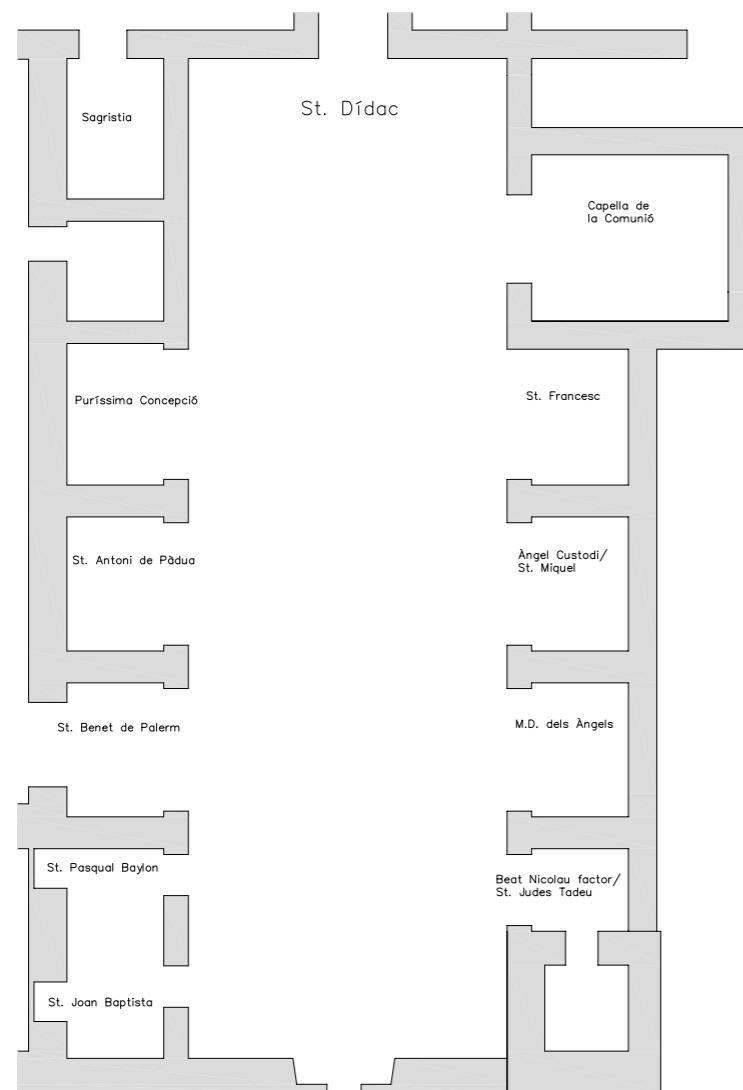
El presbiteri actualment se situa al mateix nivell que la resta de la nau, encara que suposem que antigament estaria a un nivell superior. El tram de volta bufada que el cobria també ha sigut eliminat i reconstruït per bigues de ferro i recobert amb teules, cosa que fa que no s'aprecie en canvi des de l'exterior. Disposa d'una obertura que es troba tapiada al centre del parament vertical. El presbiteri i l'altar major amb la imatge de Sant Dídac d'Alcalà pertanyien al patró que havia d'encarregar-se de pagar 10 lliures el dia de Sant Dídac i 15 lliures i 5 arroves d'oli el Dijous Sant.

Capelles Laterals

Als dos costats de la nau s'obrin quatre capelles laterals entre contraforts. La planta de les capelles és rectangular, aquests espais es cobreixen amb voltes bufades i dues d'elles, les més properes al presbiteri, tenen trompes en els angles de la testera. Totes elles estan incommunicades, excepte tres, tal com es veu al plànol de planta. Les capelles s'obrin a la nau mitjançant arcs de rajola de mig punt. S'ha de tenir en compte que el primer tram, l'immediat a la façana, és el més profund. Açò és dona com a conseqüència de la integració de la base del campanar en la planta, calia deixar espai per a una capella encara que fos de reduïdes dimensions. Observem que les capelles més pròximes a la porta tenen l'arc més baix, açò és perquè a sobre hi estava el cor elevat.

Al llibre de la fundació del convent de Sant Dídac es troben les referències de les capelles que van estar sota el patronat de diverses famílies. A continuació podem observar el plànol amb el nom d'altars i capelles.

4.28 Plànol situació de les capelles

Al llarg dels anys sembla que les advocacions es van mantenir prou estables, malgrat que sembla que algunes de les capelles van canviar d'advocació en alguna època. Al costat de l'Evangeli, l'esquerra mirant cap al presbiteri, trobem citades les capelles de Sant Joan Baptista, Sant Pasqual Baylon, Sant Benet de Palerm, Sant Antoni de Pàdua i la Puríssima Concepció. Possiblement la capella de Sant Joan Baptista, siga la mateixa que la de Sant Pasqual i Sant Basili. Els historiadors conten que aquesta capella estava derruïda i indecent l'any 1682, quant la comunitat l'oferí a la família Tolsà a canvi de reedificar-la i renovar-la. Al mateix any la capella de Sant Pasqual Baylon també fou abandonada pels seus patrons. A la capella de Sant Antoni de Pàdua s'integrava també la imatge de Santa Isabel que pertanyia a la branca femenina de l'Ordre tercer de Sant Francesc, al qual pertanyien moltes dones d'Alfara i altres pobles propers.

Al costat de l' Epístola, entrant a mà dreta, l'advocació de les capelles està formada per el beat Nicolau Factor i Sant Judes Tadeu, la Mare de Déu dels Àngels, l'Àngel Custodi o Sant Miquel i Sant Francesc. Aquesta capella de Sant Francesc pertanyia a la Cofraria del Cordó, Tercer Ordre de Sant Francesc, però en aquest cas a la branca masculina. S'hi deia del cordó perquè l'hàbit marró amb el qual s'amortallaven i que també vestien sovint en vida es cenyia la cintura amb el cordó franciscà de tres nucs, cadascun dels quals representava la pobresa, l'obediència i la castedat.

Les capelles de les confraries i les de patronat familiar tenien un vas o sepulcre al peu de la capella o de l'altar, on es sepultaven els devots. El subsòl de l'interior de les esglésies era un veritable cementeri i és possible que generacions d'alfarers encara descansen sota el paviment de l'església conventual.

ALTAR O CAPELLA	PATRONAT/FAMILIA
Altar Major	San Juan de Ribera
Capella de la Comunió	Família Trencó
Capella de NSPS Francisco	Confraria del Cordó
Capella de Sant Miquel	Família Albert
Capella dels Àngels	Antonia Vale
Capella de Sant Judes	Francisco Guillem
Capella de la Puríssima	Juliana Ballester
Capella de Sant Antoni de Pàdua	Família Marques
Altar de Sant Benet	Cap persona té l'altar
Altar de Santa Bàrbara	
Capella de Sant Pasqual Baylon	Pasquala Trencó
Capella de Sant Joan Bautista	

4.29 Relació capelles i patronats

Capella de la Comunió

A la documentació històrica consultada trobem que la capella de la comunió s'afegí posteriorment a la construcció de la nau de l'església, data de l'any 1665, sota el patronat de Pere Trenc, moliner d'Alfara. La capella s'adossà a una de les capelles laterals, a la banda de l'epístola, prop del presbiteri. Per tal de construir-la perforaren el mur tester de la capella antiga amb un arc de mig punt que encara es conserva. D'aquesta manera s'aconsegueix dotar de més profunditat a la capella i un ambient de recolliment. La planta és de reduïdes dimensions i està coberta per una cúpula sense tambor. Des de l'exterior s'identifica una cúpula octogonal encara que per dins ens podem adonar de què es tracta d'una cúpula el·líptica construïda per nervis i maó de pla. Segons els documents històrics, a l'interior una decoració esgrafiada omplia per complet els murs, tenia una escultura gran de Crist coberta amb dossier i s'havia de decorar amb "rajoletes de Manises i trepes", tot açò avui desaparegut. Malgrat que l'incendi del segle XX va destruir quasi tota la decoració, encara resten indicis en el mur sota el arc del mig punt, on entre motius vegetals dos xiquets nus sostenen un emblema circular amb una aspa a l'interior. Una de les hipòtesis que els historiadors barallen és que pot ser aquesta decoració representa una roda de molí hidràulic, en referència a l'ofici dels patrons de la capella, però no hi estan molt segurs, ja que caldria accedir amb una escala i il·luminació adequada per comprovar-ho i analitzar-ho, si ho permet l'estat de deteriorament.

Sagristia

Es tracta d'una cambra de planta rectangular, la qual no es pot accedir actualment, ja que es troba tapiat el seu accés des del carrer i no hi ha cap des de l'interior de l'edifici. En consonància amb l'estil arquitectònic i social dels franciscans, suposem que no devia ser molt ostentós, sinó d'arquitectura humil i senzilla amb el mobiliari imprescindible per a guardar els objectes que són necessaris per a la missa.

Cor elevat

Com ja hem esmentat abans, actualment no existeix cor, però pels estudis realitzats, suposem que deuria tindre una planta rectangular i estaria elevat a 6'50 m d'altura aproximadament. Situats als peus de l'església, es va enderrocar al caure el primer tram de volta bufada de l'església. Es comunica per les mateixes escales que accedeixen al campanar. Baix el cor es troba l'entrada a l'església que creguem que estaria coberta amb una volta rebaixada la qual pretenia mantindre la continuïtat de la coberta de la nau.

4.30 Cor elevat església de Sueca

4.31 Cor elevat església de Sueca

Claustre

Es tracta d'un espai quadrat que posava en comunicació directa l'església amb la resta de dependències del convent. Podem dir que s'hi conserva en bon estat tot i que després de l'ús industrial que ha rebut i els incendis patits a l'església, es podria trobar en un estat de major degradació.

Construït amb materials molt humils com son la rajola i l'algeps, amb l'arquitectura franciscana de l'època. Dues de les ales del convent estan construïdes amb la composició d'arcades i voltes bufades, mentre que les altres dos estan construïdes amb bigues de fusta i revoltos; suposem que açò es deu a què es van quedar sense diners per a acabar el claustre. Les arcades que obrin els corredors amb el pati conserven bells esgrafiats davall els emblanquinats posteriors.

Podem suposar per l'estudi dels convents de l'època, que al centre hi havia un jardí amb un pou al mig, encara que avui disposa d'un sòl de formigó i està cobert per uralites a dos vessants.

4.32 Corredor Nord

4.33 Corredor Est

4.35 Pati del claustre

4.36 Pati del claustre

4.36 Esgrafiats claustre

4.37 Esgrafiats claustre

Al pis superior, la galeria està coberta per una teulada a una vessant, construïda per bigues i revoltons. S'il·lumina per tres parells d'arquets de mig punt de rajola, de manera que s'aconsegueix una articulació rítmica ternària, en contraposició als quatre arcs situats a la planta baixa.

Escales Principals

Escala de planta rectangular que condueix als dos pisos superiors. Es tracta d'una escala típica a l'horta valenciana, hi podem observar una de ben pareguda a l'alqueria del pi, construïda amb rajoles tota ella incloent la barana. Normalment, presenten taulells ceràmics al frontó dels graons que faciliten la neteja de les escales.

4.38 Convent Sant Dídac

4.39 Alqueria del Pi

Escales Secundàries

4.40 Escales Secundàries

Escala de planta quadrada composta per sis trams, que accedeix al pis superior a cota + 4'07m, encara que hi pensem que té continuació a un segon pis, tot i que hi ha un envà que ens impedeix l'accés. Trobem esgrafiats repintats al llarg de tota l'escala.

Cel·les Planta Baixa

Actualment s'hi conserven tres cel·les, totes elles cobertes per trams de voltes de canó amb llunetes. Hi ha una gran sala il·luminada per finestrons que feia servir de porteria als frares del convent. No s'hauria de descartar l'aparició de pintures murals en les llunetes de les cel·les, com hi es el cas d'alguns convents franciscans, on es poden observar escenes de la vida de Sant Francesc.

Cel·les Planta Primera

Tot i que la documentació consultada parla de tres dormitoris comuns, en aquest pis encara es conserven cinc estances que suposem que serien les cambres dels frares. Les cel·les que donen a la façana disposen de balcons, mentre que la cel·la orientada a l'oest s'il·lumina per una finestra.

Cel·les Planta Segona

Sobre les habitacions del primer pis, observem les restes d'un tercer pis, quasi desaparegut del que tan sols queden fragments de mur i indicis de les finestres interiors que l'il·luminaven. L'eliminació d'aquesta planta s'observa molt bé des de les finestres del claustre superior i caminant davall la teulada actual.

4.41 Finestres claustre

4.42 Teulada acutal andanna

4.7 DESCRIPCIÓ DEL CAMPANAR

El campanar és el símbol de la presència d'una comunitat de fe enmig de la societat, està situat en la confluència de tots els carrers de l'enclavament als peus de la nau. Construït amb rajola i carreus a la base té una alçada de 25'24 metres. Els seus murs tenen un gruix d'1'08 metres d'amplària. A l'interior es conserven les escales del segon i tercer tram, mentre que en el primer s'hi ha afegit unes metàl·liques.

Està format per tres cossos:

El primer cos destaca per ser el més alt dels tres per tenir una alçada d'11'45 metres i un sòcol de pedra. Hi podem trobar dos vuits de reduïdes dimensions 0'18x0'86 metres, a mode de sageteres, a la façana Est. La façana Oest disposa d'una finestra de 0'60x1'16 metres. A l'interior, s'observa com ha estat tapiat l'accés al cor. La separació entre aquest primer cos i el segon, es tracta d'una seqüència de rajoles que el decoren.

El segon cos també disposa de sageteres a la façana Est. A la façana Sud trobem un vuit que possiblement es va obrir a una etapa posterior a la construcció del campanar, per a la reconstrucció i posterior manteniment de la coberta. En aquesta mateixa façana, sobre la teulada de la nau del temple, s'observa un rellotge de sol semiesborrat amb números aràbics i una inscripció, testimoni de l'antiga vida conventual. El fet que el rellotge estiguera pintat amb aquesta orientació facilitava que rebera el màxim d'insolació possible. El rellotge es veu perfectament des del claustre i també des de l'horta, de manera que servia tant als frares com als llauradors de les terres del voltant. Aquest rellotge de la comunitat franciscana regulava la vida conventual i el ritme dels oficis religiosos. Es tracta d'un rellotge vertical meridional, de forma semicircular, dividit en dotze parts, amb 15° per hora, i sis hores a cada banda. Actualment no s'hi conserva l'estilet de ferro que indicava l'hora.

4.43 Rellotge de sol

4.44 Números aràbics

L'obra dels rellotges solars dels segles XVII i XVIII era similar a la pintura al fresc o estuc. En cas de ser pintura, primerament, s'hi marcaven les línies amb la punta d'una espàtula, i després el rellotge s'havia de pintar amb la preparació d'algeps encara tendra. El rellotge de Sant Dídac conserva algunes d'aquestes incisions en zones on la pigmentació ja ha desaparegut.

El fons era blanc, de calç, amb les lletres i les línies rogenques, provinent de l'almagra. Al llibret de festes de 2007 publicat per l'Ajuntament d'Alfara, s'esmena aquest rellotge indicant la seqüència horària que degué tindre i identifica la inscripció. Açò ho hem pogut comprovar de primera mà, ja que encara s'hi conserven uns quants números llegibles. La seqüència horària degué ser així: 6 7 8 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6.

En quant a la inscripció, l'estat de conservació deixa identificar algunes lletres que han permès als historiadors completar algunes paraules i identificar la inscripció amb bastant seguretat a la banda esquerra i, completar la dreta, pràcticament desapareguda. Es tracta del tercer versicle del psalm 113:

**A SOLIS ORTV VS
QVE AD OCCASVM**

**LAVDABILE NO
MEN DOMINI.**

La traducció és: "Des de l'eixida fins a la posta de sol lloeu el nom del Senyor".

El tercer cos és una composició de dobles pilastres als extrems, al mig queda un ordre menor rematat per un arc de mig punt que formava el vuit per a les campanes. A la part superior un entaulament forma una doble cornisa on queden encastades les mènsules. Per a coronament del campanar, existeix un ampit senzill amb pilastres, cornises i escòcies d'acord amb l'arquitectura franciscana. Al segle XIX, van ser desmuntades les últimes campanes que s'encarregaven de regular l'horari laboral de l'antiga fàbrica de fòsfors, i actualment s'hi conserven al museu de la població. Conseqüentment es van construir unes escales que porten fins a l'accés de la terrassa, es tracta d'una terrassa plana de reduïdes dimensions.

Cap a finals del segle XVII i principis del segle XVIII, segons Francisco Juan Vidal, existeix una transformació del model de torre campanar a les terres valencianes. Així, en les últimes dècades del mateix segle sobre alguns dels campanars classicistes ja existents, que originalment s'havien construït amb terrassa plana i sense cos superior de remat es van començar a construir les primeres solucions de remat barroc. Aquests remats superiors consistien en torretes menudes de planta centralitzada octogonal o circular apilastrades als cantons, constituït per dos cossos separats per una cornisa i rematades per un cupulí de teula amb un penell al sostre, un dels exemple que encara s'hi conserven és el campanar de Santos Juanes a València. Aquests cossos superiors de remat van adquirir tanta importància i protagonisme en la definició volumètrica de la torre, que a finals del segle XVII els artesans de les torre campanar els van haver d'incloure en els traçats originals. Poden ser diverses les raons per les quals el campanar de Sant Dídac no va evolucionar cap al nou model de torre, pot ser no hi havia diners suficients per a la construcció del cos superior de remat o pot ser hi va arribar massa tard aquesta tècnica a la població d'Alfara.

Ens podem fer una idea del tipus de campanes que van formar part d'aquest campanar, ja que es conserva l'última campana emprada i el gremi de campaners de València l'ha documentada. Actualment es troba al museu de la casa de la vila, data de 1884 amb un diàmetre de 43cm, pesa 47 kg i està badada. Li han posat una truja de fusta, però està mal col·locada donat que te les anses del revés. Conté una epigrafi que hi diu JESUS Y JOSE ME HIZO JAIME ROSAS AÑO 1884, així com una creu potenziada amb estels i l'escut del patriarca.

4.45 Última campana de la Fosforera

4.46 Última campana de la Fosforera

4.8 DESCRIPCIÓ XEMENEIA INDUSTRIAL

Alfara ha comptat durant l'època industrial amb un nombre elevat de xemeneies industrials de fàbrica de rajola, de les qual en l'actualitat resten en peu cinc exemplars. Totes elles pertanyien a antigues fàbriques de rajoles excepte la d'objecte d'estudi situada al convent de Sant Dídac, que pertanyia a la fàbrica de fòsfors.

Les xemeneies industrials són l'empremta de la història industrial que va tenir aquest municipi. Aquestes construccions fumejants van ser el signe de la productivitat, del poder econòmic i de la industrialització del segle XIX i XX.

Les xemeneies industrials eren elements que formaven part del conjunt productiu i el símbol d'una societat dedicada a la indústria.

Tot i que no sabem exactament el paper que realitzava aquesta xemeneia a la fàbrica de fòsfors, sí que hi presenta una funció característica; l'evacuació dels fums i gasos generats a la fàbrica. Com més altes eren, la tirada de gasos era major. L'altura devia ser tal que els fums i gasos expulsats no pogueren arribar a afectar la salubritat dels treballadors i la població.

El material emprat per a la construcció són rajoles ceràmiques que resisteixen les altes temperatures del foc i són també el millor aïllant per al seu refredament. L'argamassa utilitzada per a unir les rajoles s'obtenia de la combinació de sorra, calç i ciment.

La construcció de la xemeneia industrial estava plantejada per uns càlculs que es determinaven segons l'altura i la secció.

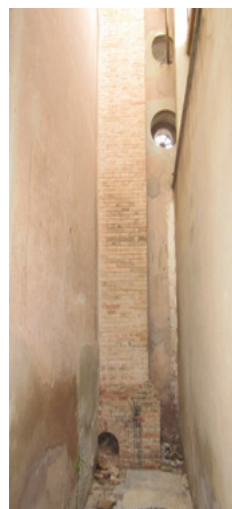
La xemeneia industrial te un cert paregut amb la columna clàssica. Adopta la següent divisió: base o basament, fust o tub, capitell o remat.

4.47 Base Xemeneia

La base de la xemeneia es troba en contacte directe amb la terra. En funció de la geometria de la seua secció es classifica com a quadrada. La base soluciona la unió entre el tub i els conductes soterrats a terra. Per elles circulaven els fums i gasos per a desembocar al fust de la xemeneia, i seguidament ser expulsats a l'atmosfera. En una de les dues cares s'obri la "bocana", té forma d'arc de mig punt, encara que està incomplet

4.48 Tub Xemeneia

El tub és la part de la xemeneia que tenia com a missió evacuar els gasos tòxics a l'atmosfera. Destaca per la seua verticalitat i perquè emprà els murs preexistents de l'església per a la seua construcció. La seua secció és quadrada.

4.49 Capitell Xemeneia

El capitell és la part que tanca la xemeneia i per tant el de més altura, és per açò que sofreix en major mesura l'acció del vent. Disposa d'una funció ornamental a més a més de protegir la part superior del tub. En aquest cas disposem d'un capitell de forma senzilla, sense cap ostentació.

Com hem citat adés aquesta xemeneia es troba protegida per la Llei 14/1998, d'11 de Juny, Patrimoni Històric- Artístic, modificada per la Llei 10/2012, a la seua disposició Addicional Cinquena.

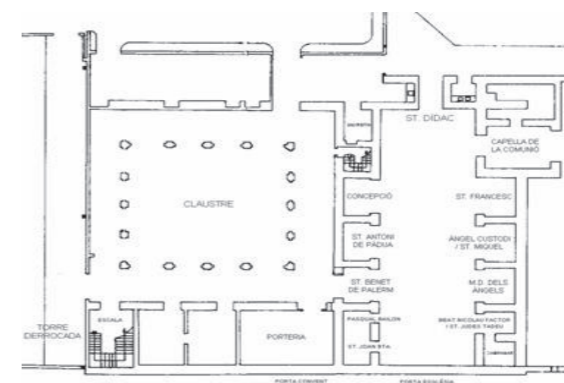
4.9 HIPÒTESI PART DERRUÏDA

Després de l'estudi i anàlisi del conjunt arquitectònic que forma l'edifici, en aquest apartat es pretén oferir la hipòtesi de les dues parts del claustre derrocades. Es tracten de les ales disposades cap a l'oest i el sud.

Així exposem que són diverses les raons les quals ens han fet arribar a aquesta suposició, a continuació passarem a enumerar i explicar cadascuna d'aquestes. En primer lloc, al recopilar tota la informació històrica ens vam adonar de l'existència d'una torre i dos cossos que pel seu tipus de construcció podrien pertànyer al convent. Ens adonem ràpidament que l'estructura d'aquests cossos no hi té res a veure amb l'estructura industrial que presenten la resta d'edificis, per això els incloem al convent.

4.50 Vista aèria de la Fosforera

4.51 Plànol 1981

Així, també en la recopilació de la informació vam poder suposar que aquestes dues ales i la torre van ser derrocats entre l'any 1962 i l'any 2005, donat que disposem de la data de les fotografies aèries en les quals es pot veure la part derrocada i un fotografia al 2005 on ja no existeixen.

En segon lloc, i continuat amb la informació recopilada observem que a l'informe arqueològic esmentat anteriorment també s'hi creu en un possible enderrocament d'aquest conjunt, ja que a la part orientada cap al sud s'han trobat algunes restes, però no ha sigut possible l'excavació ja que no es trobava dins de l'àrea a excavar.

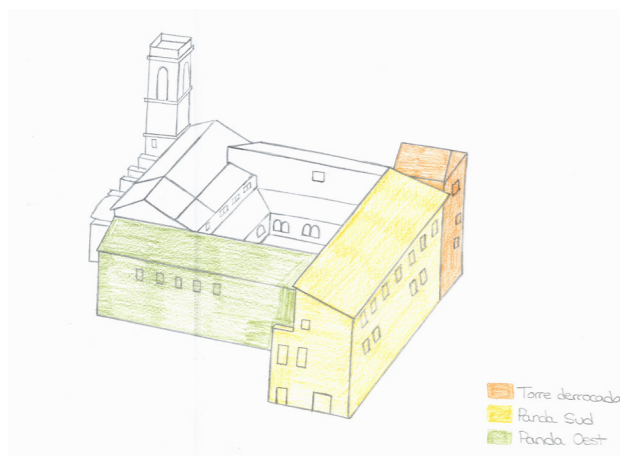
En tercer lloc, des del treball de camp realitzat s'observa que les dependències que es conserven no hi ha lloc per a albergar vint-i-cinc frares com està redactat al document de la fundació del convent. També s'hi troben a faltar estances com la cuina, el refectori o sales grans per a la lectura o escriptura.

4.52 Refectori Convent de La Verna

Al mateix temps observem que els accessos a l'església per l'altar major, la sagristia i el corredor del claustre no podien estar oberts directament al carrer i sense comunicar-se interiorment entre ells. A l'hora de prendre les mesures del claustre per al seu posterior alçament gràfic ens adonem que la paret sud està construïda per blocs de formigó i per tant no n'és de l'edifici original.

Finalment, des del punt de vista arquitectònic no es pot imaginar un claustre sense les quatre ales. Es per això que des d'ací es baralla la hipòtesi que al llarg dels anys, durant la vida de l'ús industrial al que va pertànyer el convent es van veure ham la necessitat d'ampliar espais industrials i van derrocar les dues ales del convent que a hores d'ara falten. Al següent dibuix es pretén fer una mostra del que podria haver format part del convent de Sant Dídac.

4.53 Dibuix hipotètic de les parts derruïdes

4.10 ESTUDI ARQUEOLÒGIC

En 2009 es va donar lloc a l'excavació arqueològica als terrenys del voltant del convent per l'arqueòloga Lourdes Roca. Aquesta va dictaminar al seu informe que les estructures localitzades pertanyents al convent han sigut de ben poques, ja que l'enorme potència dels fonaments i forns de la Fosforera a impedit la documentació de l'estratigrafia completa.

Durant els primers sondejos es va documentar a la nau de la Fosforera annexa al claustre pel costat Sud, un paviment dividit i un altre de calç que pertanyien a l'ala del convent suprimida. Finalment, este espai va quedar fora de l'àrea d'excavació junt amb el conjunt monàstic, ja que és propietat de l'Ajuntament d'Alfara, i el seu estudi queda posposat fins que aquesta institució promoga la recuperació i restauració de l'edifici.

4.54 Vista general dels tres suports

A més a més, l'excavació va permetre la localització de tres fonaments quadrangulars construïts amb pedra i morter de calç que s'hi ha suposat per pertanyerien a alguna construcció contigua al convent. També es va considerar pertanyent a este període, una escombrera amb restes de rajoles, pedra i calç. En l'extrem meridional de l'àrea excavada, envoltats per forns i tuberries de combustible de l'antiga fàbrica, es va localitzar un tram de canal de desaigüe, construïda amb pedres i argamassa i coberta amb grans lajes de pedra. Encara que sembla descontextualitzada probablement es tracte d'un canal que replegava les aigües brutes del edifici conventual i les transportara fins a la séquia de Montcada.

Per últim, s'observaren les restes d'una instal·lació artesanal quasi completa. L'estructura es compon per una gran balsa quadrangular de 10m de costat, i 50 cm d'altura, es troba excavada al subsòl i revestida per una capa de calç. Disposa d'una rampa vertedora en el canto oest, que permetia omplir-la d'aigua per a la posterior immersió d'alguna fibra vegetal, cànem, espart o similar. Aquest tipus de treball artesanal associats a bales està documentat des de l'antiguitat.

4.55 Bassa gran

4.56 Bassa artesanal

La gran bassa pareix associada a altres més menudes que formaven part del mateix conjunt. Les dues primeres són de planta circular, de 20m de profunditat i connectades entre si mitjançant un menut canal. Les altres dos tenen forma quadrangular i també es troben excavades al subsòl, recobertes per una fina capa de calç.

Encara que s'hi han fet consultes bibliogràfiques per part de l'equip arqueològic com per l'equip del present treball, no s'ha arribat a cap conclusió més enllà que es tracta d'una gran bassa pertanyent a un mateix conjunt que formarien un circuit on s'encadenarien una sèrie de treballs pertanyents a un mateix procés d'elaboració.

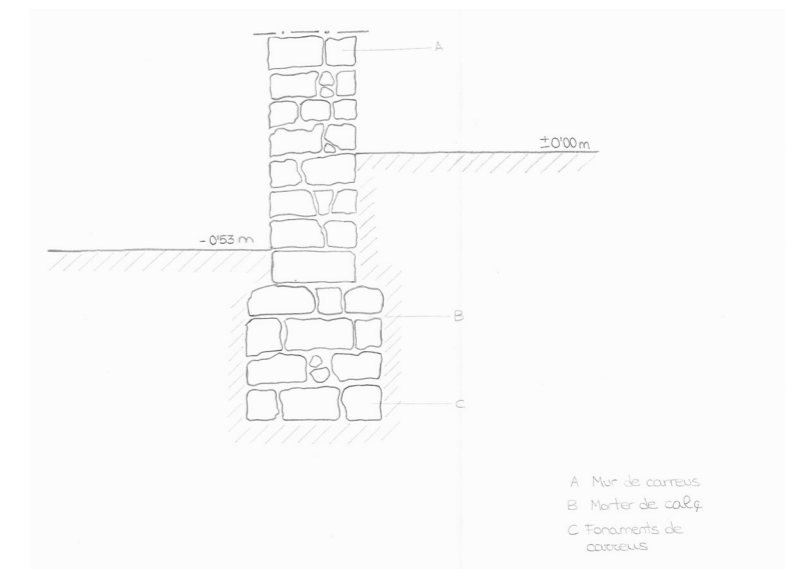
Aquest conjunt artesanal fou amortitzat al segle XVIII i pel material ceràmic que apareix a l'excavació, es pot suposar que estava lligada a treballs si no realitzats per la comunitat religiosa, si dependent directament d'ella, per la seua ubicació en el que es considera terrenys privatis del convent.

5. ANÀLISI CONSTRUCTIU

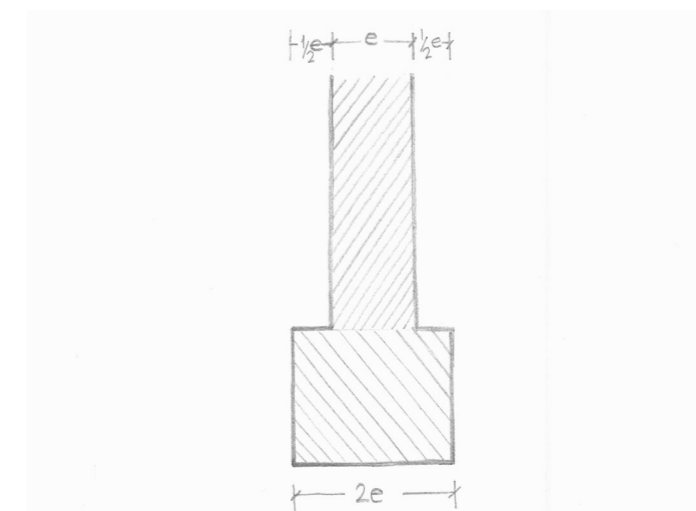
5.1 FONAMENTS

Donat la impossibilitat d'accés als fonaments, atenent als sistemes emprats en fonaments d'esglésies, convents o monestirs de l'època, suposem que es va formar a partir de pedra massissa i morter de calç, formant sabates contínues baix els murs de tancament i contraforts. Sobre aquests murs de pedra es construeixen els murs de tancament, en aquest cas de tàpia valenciana.

5.1 Sabata contínua de pedra

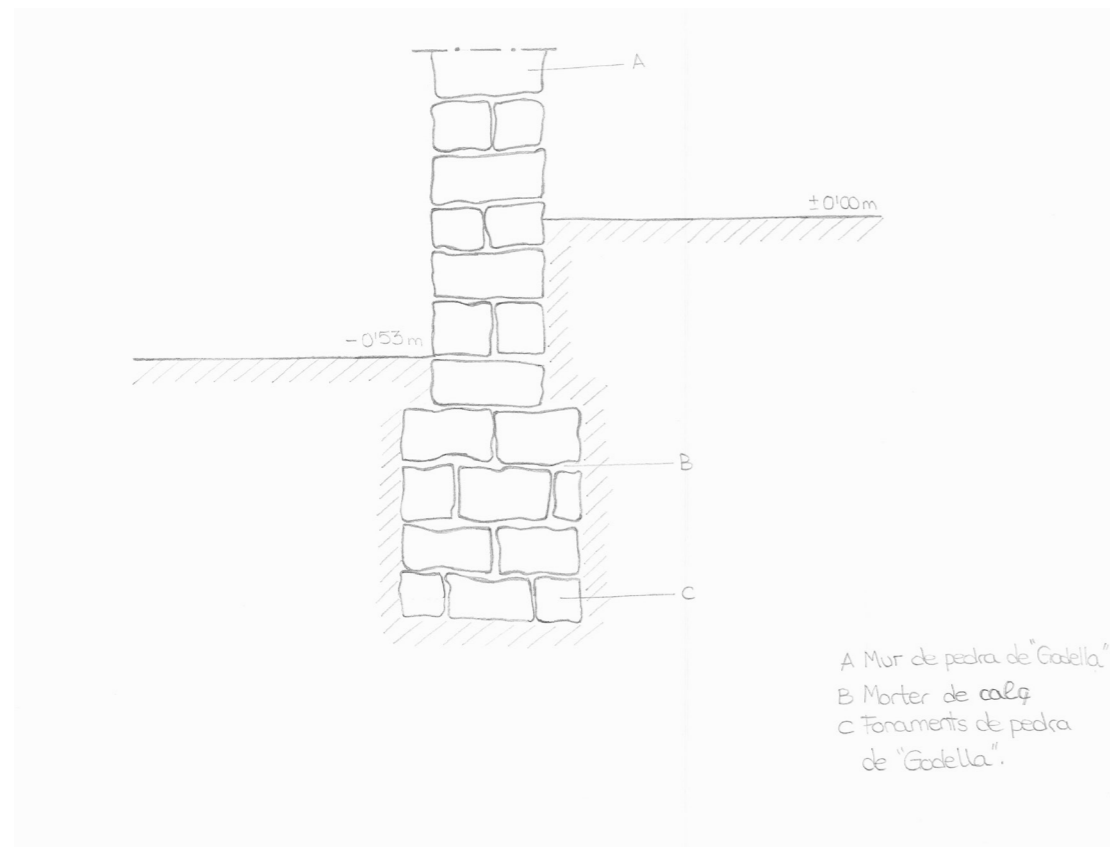
En aquest segle els tractadistes determinaven les dimensions en planta de les sabates, en funció de la naturalesa del terreny de suport i del gruix i càrrega de l'element suportat. El famós tractadista Palladio a 1570, va dir que els fonaments havien de tindre el doble d'amplària de la que tenia el mur que sustentaven, tot i açò l'autor ens advertix que "*en esto debemos atender a la calidad del terreno y magnitud del edificio, haciéndolos todavía más anchos en terreno movedizo y flojo, y donde hubieren de sostener mucho peso*".

5.2 Dimensió dels fonaments segons Palladio

Pel que fa a la profunditat que tenien els fonaments era variable, és a dir, no tenien cap profunditat establerta als tractats sinó que havien de buscar l'estrat resistent per a la seua construcció.

A la façana principal suposem que van emprar el mateix sistema constructiu, però amb la utilització de la pedra de Godella que actualment es deixa entreveure al sòcol de 40 cm. Aquest tipus de fonament té altra missió més que és la de cercar perimetralment el conjunt religiós.

5.3 Sabata continua amb pedra de Godella

5.2 ESTRUCTURA

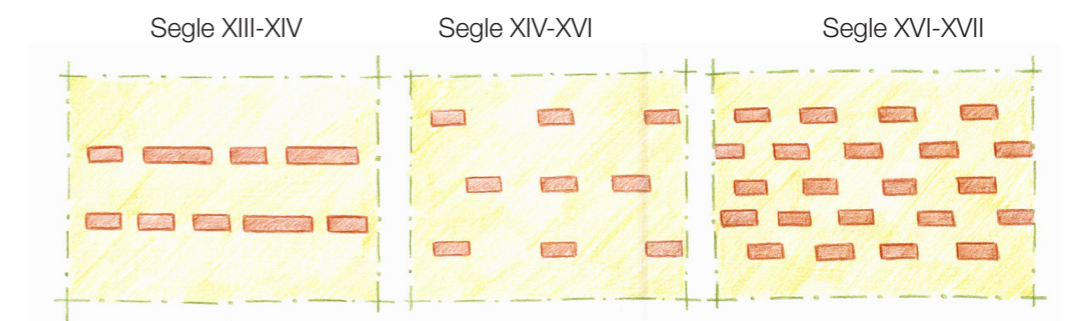
L'estructura vertical es basa fonamentalment en murs de càrrega. Els murs originaris del segle XVI estan construïts amb tàpia valenciana, mentre que l'actual mur de la façana sud està construït amb blocs de formigó, donat a l'enderrocament del mur originari.

Ens és difícil de precisar els orígens i procedència de la tècnica de l'arquitectura de tàpia, tot i que arqueòlegs i historiadors estan d'acord que la tècnica de la tàpia va ser difosa pels àrabs.

Tot i que la tàpia de terra és la més característica, hi podem trobar de diverses: tàpia de terra crestada, tàpia valenciana, tàpia de terra i matxons, tàpia de formigó de calç, tapies encadenades amb rajoles o pedres.

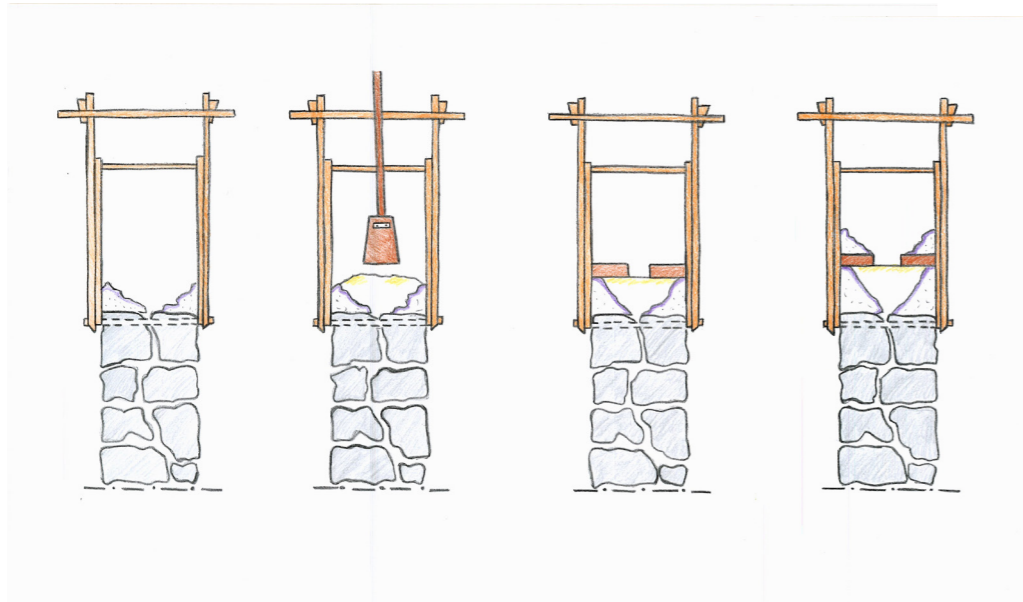
Al convent objecte d'estudi s'hi pot identificar de forma clara el tipus de tàpia realitzat, es tracta de tàpia valenciana. Fray Lorenzo de San Nicolás descrivia en 1633: *"Tapias valencianas fe hazen con tierra, medios ladrillos, y cal, echando lechos de vno y otro; es obra fortisima"*.

Per aprofundir en aquesta descripció d'aquest tractadista hispànic, la tàpia valenciana es tracta d'una tàpia amb crosta de calç que a més a més incorpora rajoles, normalment disposades a través, adossat per l'interior contra l'encofrat. Aquest reforç de rajola contribueix a un major lligam del conjunt, significa afavorir les característiques mecàniques de l'estructura murària i la durabilitat enfront dels efectes de l'aigua de pluja i d'altres agents exteriors. Al llarg dels segles la tàpia valenciana a evolucionat de forma que, ha anat adquirint una major resistència als seus murs ja que hi era major la quantia de rajoles exposades.

5.4 Evolució de la tàpia valenciana

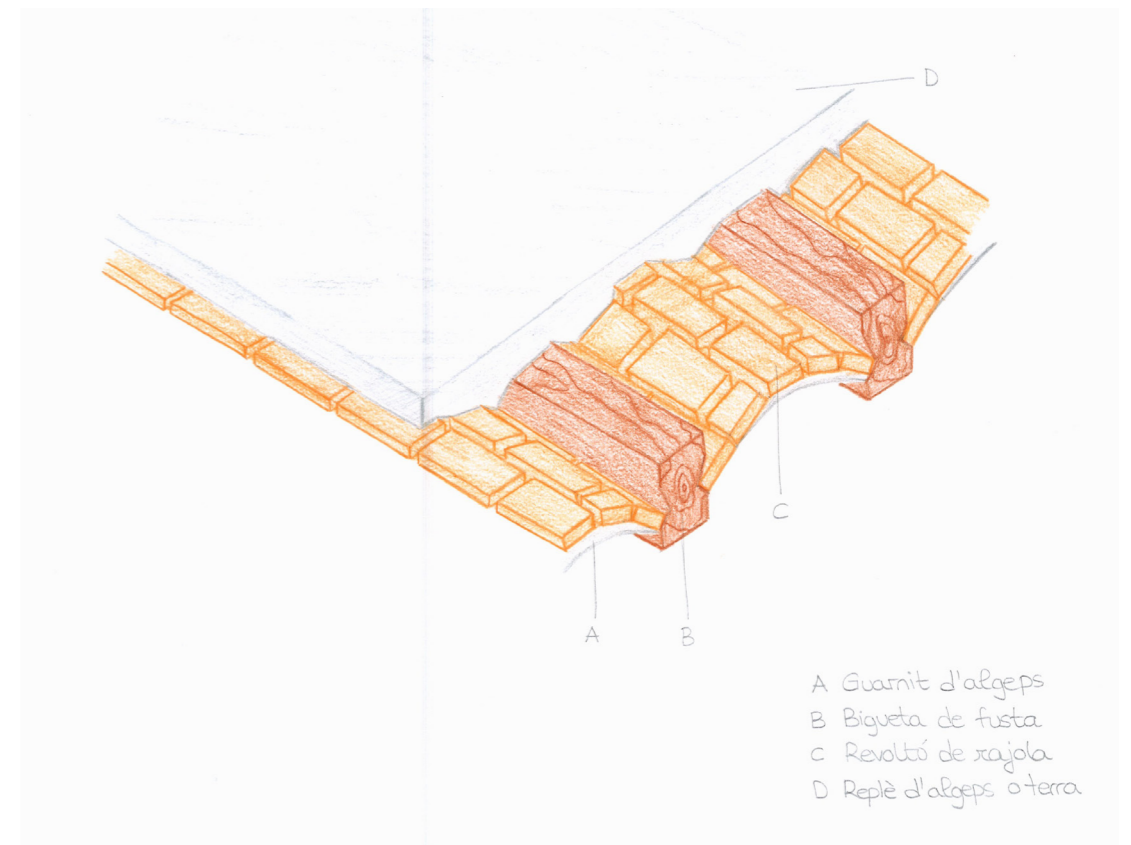
Cada tècnica constructiva ve determinada, en gran mesura, pel material bàsic a utilitzar, però especialment per la seua forma i per la manipulació física que requereix. És a dir, seran les característiques de forma i tipus de cada material les que determinaran la tècnica constructiva a emprar, a més dels mitjans auxiliars específics. El procés de fabricació d'aquesta tàpia consisteix en estendre un llit de morter o formigó de calç contra les tapieres, sobre este assentarà la primera filada de rajoles normalment a través, amb les testes ben estampides contra les tapieres. Després sobre els taulons s'estén una crosta de morter de calç i es procedeix a abocar i maçonar la terra. Abans que aquesta enrase amb el morter es torna a col·locar una nova filada de rajoles sobre un nou llit de morter, i així successivament fins a completar la tapiada.

5.5 Procés constructiu de la tàpia valenciana

El mur de tàpia té una secció de 0'80 m d'amplària, que es justifica per la missió de travar els contraforts de 0'83m d'amplària situats entre les capelles. La funció d'aquests contraforts consisteix en absorbir les empestes que reben dels arcs faixons que suporten la coberta i transmetre'ls als fonaments.

Els elements estructurals horitzontals es tracten de forjats de revoltos de rajoles, és a dir, voltes de canó formades per rajoles massisses rebudes amb morter d'algeps. Aquests forjats estan constituïts per biguetes de fusta i revoltos de rajoles recolzats als seus laterals, amb un farcit discontinu en la part superior siguent en algunes parts d'algep, sorra o runes fins a formar el pla horitzontal de base. Sobre esta capa es situa un altra capa de morter fi per a la anivellació del paviment. Finalment, es forma una capa de morter d'agafament per al paviment d'acabat, en aquest cas es tracta de rajoles de terracota natural.

5.6 Forjat de bigues i revoltos

En la planta baixa s'observa l'acabat amb pintura blanca dels revoltos, mentre que les bigues es troben envernissades. En la primera planta, tot el conjunt es troba acabat amb pintura blanca.

5.7 Forjat cambres pis superior

5.8 Forjat corredor claustre

Les dues escales estan construïdes amb volta de maó de pla. La construcció d'aquest tipus de volta es realitza amb rajoles agafades per morter d'algeps i es manté a l'aire a mesura que es va executant. Una volta acabat el primer estrat de rajoles s'estén una capa d'algeps i es construeix una segona volta però aquesta s'agafa amb morter de calç. Els primers graons solen ser massissos construïts amb taulells o maçoneria, i es poden deixar vist o revestir-los amb rajoles.

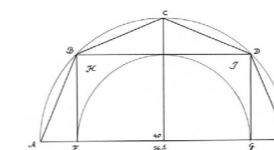
5.3 VOLTES

A l'edifici objecte d'estudi hi podem diferenciar dos tipus de voltes que cobreixen els espais. Es tracten de voltes bufades i voltes de canó amb llunetes.

En primer lloc parlarem de les voltes bufades. Aquests tipus les podem observar a la nau central de l'església, així com a les capelles laterals. També les trobem als corredors de la planta baixa del claustre.

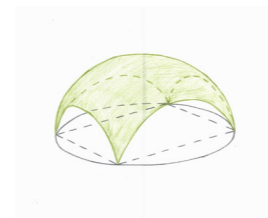
Una volta bufada també anomenada volta de quatre punts és la que resulta de seccionar una cúpula semiesfèrica amb quatre plans verticals, perpendiculars dos a dos, transmetent les càrregues des de la superfície cap a quatre suports a la base. Aquest tipus de volta serveix per a cobrir espais de planta rectangular, i es caracteritzen i reconeixen amb facilitat perquè queden delimitades per quatre arcs de mig punt, enfrontats entre si i iguals dos a dos.

El procés constructiu de les voltes bufades és el següent:

5.9 Càlcul volta bufada

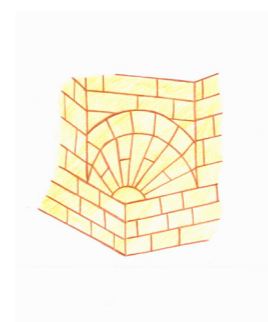
1. Càlcul de l'àrea de la semiesfera general de la volta i del casquet esfèric.

5.10 Volta bufada

2. Comprovació dels quatre pilars que suporten la volta, per tal de saber si reben les càrregues i les transmeten degudament al sòl.

3. Realització de les petxines amb rajoles i morter de calç o algeps. Composició de 4 o 6 fileres horitzontals i la falca que forma l'angle entre l'horitzontal i la tangent de l'el·lipse on es donarà suport a la primera filera de la volta.

5.11 Trompes construïdes als àngles

4. Tancament del casquet de la volta bufada amb fileres de rajola no paral·leles al mur, sinó de forma circular. Al mateix temps aquestes fileres van inclinades respecte a l'horitzontal un angle aproximadament de 30° , de forma que mitjançant el fregament amb la darrera filada la mantinga estable sense la necessitat de cap suport auxiliar. Les rajoles estan preses amb algeps amb les mateixes característiques que l'utilitzat per a les petxines.

5. Col·locació de l'última peça de tancament anomenada clau.

En segon lloc tractarem les voltes de canó amb llunetes. Aquest segon tipus de volta es pot observar a les cel·les de la planta baixa del claustre.

La volta de canó és aquella generada pel desplaçament d'un arc de mig punt al llarg d'un eix longitudinal. En aquest cas, la volta presenta llunetes a les finestres de l'estança. Donat a l'estat de conservació en el que es troben aquestes voltes, ens és difícil precisar la seua construcció, tot i que barallem dues possibilitats: construcció amb rajola de maó de pla o maçoneria. Des d'ací es creu més en la primera possibilitat, ja que la resta de voltes estan construïdes en rajola i es tracta d'un material proper a la zona del convent. Així, es fa saber que per a futures línies d'investigació d'estudis, caldria fer tasts d'aquestes voltes abans d'una intervenció.

5.12 Volta de canó

5.13 Llunetes

5.14 Llunetes

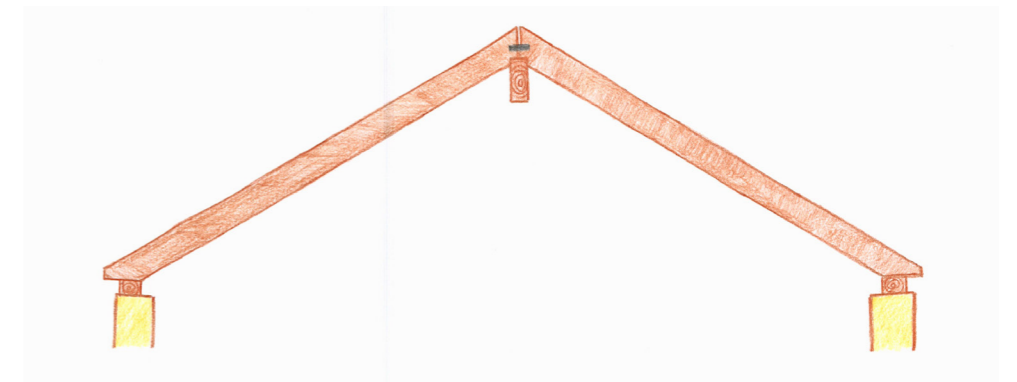
5.4 COBERTA

Al conjunt religiós que forma el convent es troben diversos nivells de cobertes. Podem dividir les cobertes en dos, aquelles que formen part de l'església i les que pertanyen al tancament del claustre. La nau central es cobreix amb una coberta inclinada a dos vessants que hi són a dos nivells diferents, mentre que les capelles laterals i les estades del costat esquerre, són a un vessant. Com hem esmenat abans en altres capítols, la capella de la comunió es cobreix per un cúpula.

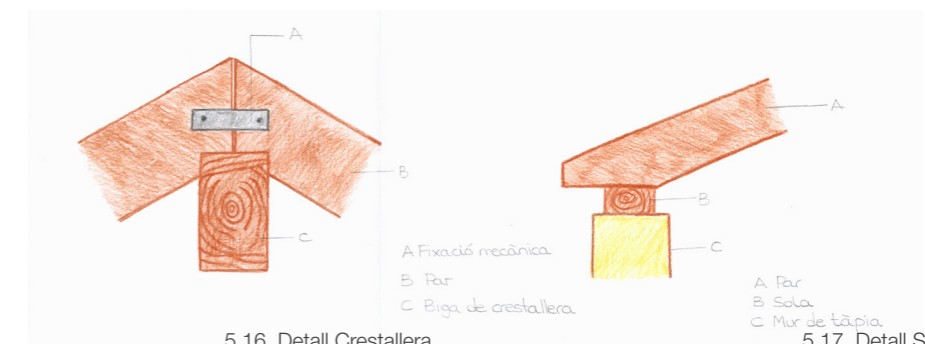
Ja que no es té accés sota la coberta de la nau, i no es pot definir exactament el seu sistema constructiu, hem barallat dues hipòtesis constructives. Una d'elles es tracta de l'entramat de bigues i biguetes que descansen sobre els arcs feixasos, l'altra es tracta del sistema constructiu per arcs de diafragma. A continuació profunditzarem en les dues tècniques.

Coberta de pars

Es tracta d'una coberta a dos vessants que es recolza entre els murs de càrrega que formen l'estructura de l'església i una biga intermèdia de crestallera, amb una separació entre els eixos que és fàcil de cobrir amb ell material de tancament, açò fa que no es necessite una estructura secundària. L'element de suport sobre els murs de càrrega es resol mitjançant un travesser de fusta anomenat sola, la seua missió és separar els pars del contacte directe amb els murs i anivellar la línia dels suports. La sola sol estar fixada al mur mitjançant artells clavats.

5.15 Coberta de Pars

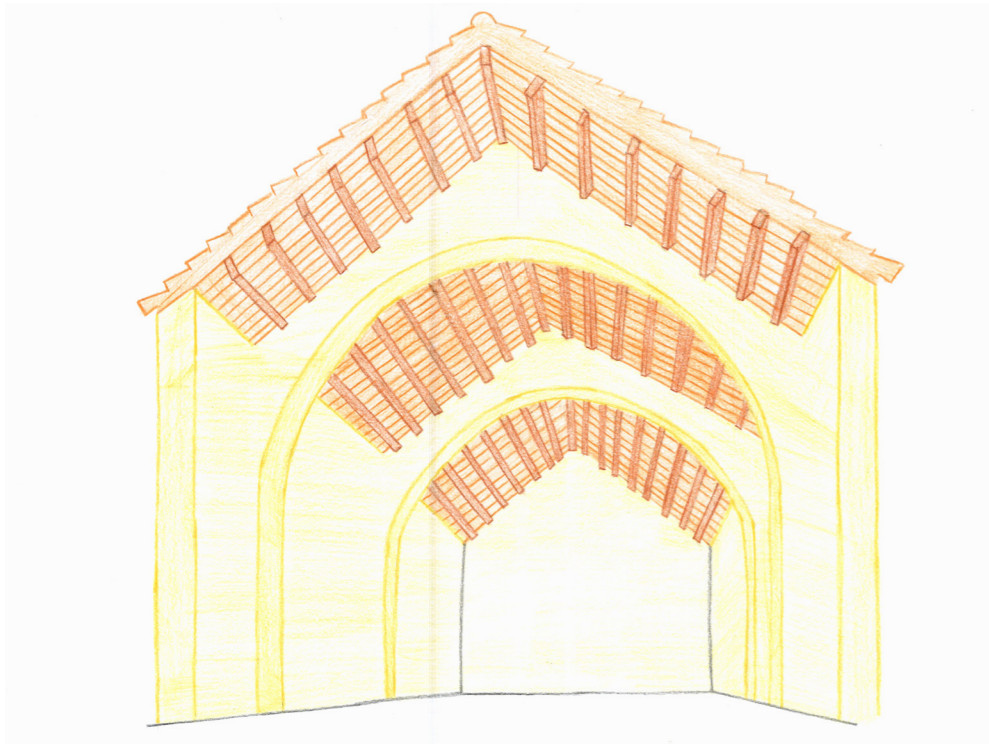
5.16 Detall Crestallera

5.17 Detall Sola

Coberta amb arcs diafragmàtics

Es tracta d'un sistema constructiu que està format per una sèrie d'arcs disposats de forma transversal a l'eix longitudinal de la nau que es pretén cobrir. Sobre estos, recolzen directament i de manera transversal les bigues que suporten longitudinalment la coberta.

5.18 Dibuix coberta d'arcs diafragmàtics

Pel que fa a l'acabament d'aquests dos tipus de coberta s'hi presenten dos possibilitats. En primer lloc, una capa de canyís amb fang i sobre aquest les teules. En segon lloc, es podia tractar d'una capa de taulers ceràmics i a sobre les teules agafades amb morter. Tota la teulada de l'església està coberta amb teula corba àrab.

Els dos trams que han sigut intervinguts actualment estan compostos per bigues metàl·liques i revoltos.

Respecte a les cobertes del claustre totes són a un vessant i també hi podem trobar a distints nivells. Les cobertes del corredor estan construïdes per la composició de bigues i revoltos amb acabament de teula corba àrab, mentre que la coberta de l'estada del segon pis, disposa de perfils metàl·lics per a la creació de la pendent i poder suportar els panells de fibrociment.

5.5 CAPELLA DE LA COMUNIÓ

Com ja s'ha esmentat en apartats anteriors la capella de la comunió no es va construir des d'un principi, suposem que açò és dona, ja que l'ordre dels franciscans es tracta d'una ordre pobra que hi vivia de les almoines i per fer aquesta capella necessitaven una gran donació de diners com hi va fer la família Trenc. La capella s'adossà a una de les capelles laterals originaria a la banda de l'epístola de l'església, prop del presbiteri. Per tal de construir-la perforaren el mur tester de la capella antiga amb un arc de mig punt. De planta rectangular i construïda amb murs de maçoneria, destaca la coberta de la capella de cúpula sense tambor. Des de l'exterior s'identifica una cúpula octogonal encara que per dins ens podem adonar del fet que es tracta d'una cúpula el·líptica construïda per nervis i maó de pla. Aquesta cúpula ens sembla molt interessant perquè es tracta del mateix tipus que la de la basílica de la Mare de Déu dels Desemparats a València, i encara que aquesta forma no és estranya als temples catòlics, sí que ho és a València, on les cúpules solen ser circulars.

Així, la base d'aquesta cúpula està construïda sobre els murs de maçoneria, des d'on es formen quatre petxines, una a cada punt de suport, per donar pas a la transició entre la volta i la cúpula. La cobertura de l'espai resultant s'ha construït per mitjà una cúpula simple de nervis i maó de pla. L'òcul central es troba tancat, totalment, suposem que amb rajola com la resta de la cúpula.

5.19 Cúpula el·líptica Capella de la Comunió

5.6 REVESTIMENTS I SERRALLERIA

Revestiments

La façana principal de l'església presenta un revestiment lliscat que consisteix en el guarnit de la fàbrica aplicat en dues o tres capes. En primer lloc, s'aplica un guarnit amb àrids grossos i posteriorment es realitzen diversos guarnits amb àrids més fins. L'últim estrat es caracteritza per la seua finor i planeïtat. Normalment per a la seua realització s'empra morter de calç, algeps o bé una combinació de tots dos.

Disposa d'un sòcol de pedra de Godella corregut per tota la façana d'uns 40 cm d'altura

5.20 Sòcol de pedra

5.21 Sòcol de pedra

Com ja hem esmentat abans, a causa dels incendis patits i l'ús industrial del temple es va acabar amb la decoració. Actualment no es disposa de cap motlura a la nau del temple ni pintura original, sinó que, les parets estan guarnides i amb una aplicació de pintura que se'ls va donar a l'època industrial.

Tot i açò, es pot observar que encara es conserven alguns esgrafiats. A l'annexe s'adjunta un plànol amb la seua localització.

A la capella de la comunió resten indicis en un mur, on dos xiquets nus sostenen un emblema circular amb una aspa a l'interior i estan envoltats per motius vegetals. A les bases de les pilastres de la nau central, davall el revestiment actual s'observa un sòcol amb dibuixos geomètrics sencills i simètrics.

En entrar al claustre s'observa que als arcs davall d'un munt de repintades es conserven perfectament els esgrafiats originals. Deixen entre veure motius vegetals i algun animal, com ara són un pardal i un drac, que suposem serien representatius per als franciscans.

Finalment, encara que no s'ha pogut comprovar, no hauríem de descaartar l'aparició de pintures murals en les llunetes del claustre, com s'esdevé en alguns convents franciscans, on veiem representades escenes de la vida de Sant Francesc.

5.22 Esgrafi ocell

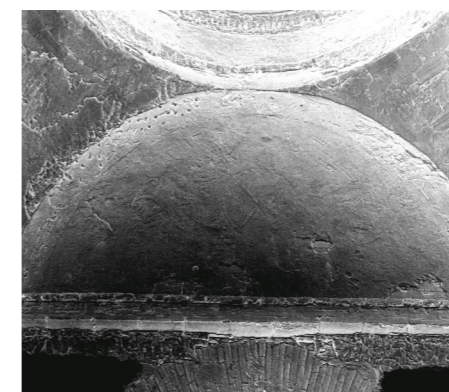
5.23 Esgrafi drac

5.24 Esgrafi amb motius vegetals

5.25 Esgrafi amb motius vegetals

5.26 Esgrafi Capella de la Comunió

5.27 Esgrafi Suport de la nau central

5.21 Sòcol de pedra

5.28 Paviment d'argila natural

En quasi totes les estades el paviment actual es tracta de formigó anivellat, però encara hi queden algunes estades i una de les escales que hi conserven el paviment original. Es tracta de paviment de terracota natural, aquest tipus de paviment ceràmic es reben amb l'ajuda de morter de calç amb l'eventual ajuda de d'una xicoteta part d'algep per accelerar el seu fraguat. Les rajoles de terracota natural quadrades es col·loquen travant les peces entre si per a absorbir constructiva i visualment les irregularitats de les mateixes i evitar els desplaçaments. Aquestos paviments s'han de tractar per augmentar la seua impermeabilitat, antigament es feia amb oli de llinosa, parafina o altres aplicacions domèstiques.

La fusteria que forma part del convent és de fusta, exceptuant la porta d'alumini que va instal·lar fa pocs anys l'ajuntament a l'accés principal de l'església i la porta d'accés al campanar. Actualment s'hi conserva principalment la fusteria del claustre. Tant les portes d'accés a les cel·les com la de l'andana estan compostes per una fulla abatible amb eix vertical, mentre que la porta situada al mig del corredor de l'ala sud i la porta que obri pas entre l'antiga porteria i el corredor, està composta per dues fulles abatibles. S'ha de destacar que s'hi disposa de dues portes corredores, una se situa a l'accés entre l'església i el claustre i l'altra al primer pis a la cel·la corresponent a l'ala nord. Totes les finestres i finestrons que hi es conserven també són de fusta.

En quant a la serralleria, tot el conjunt religiós presenta reixeria metàl·lica enrasada. Aquesta és una solució molt emprada a l'antiguitat que ofería seguretat enfront dels intrusos, es tracta d'un conjunt de barrots de ferro forjat perpendiculars entre si que es prolonguen i entreguen directament al mur sense un marc de fusta. Per a la bona fixació de les reixes la prolongació dels barrots disposava d'un acabat en patilla al seus extrems que assegurava l'ancoratge, i s'emprava morter de calç o algeps protegint prèviament les patilles amb algun tractament.

Una de les coses que ens sembla anecdòtic és que a una de les cases del centre antic del poble de Montcada hi observem les mateixes reixes que als balcons del convent, per tant suposem que aquestes no hi serien les reixes originals que va tenir la comunitat franciscana.

5.29 Reixeria habitatge de Montcada

5.30 Reixeria convent

5.31 Claveguera de la Fosforera

Pel que hem pogut comprovar al convent existeixen les instal·lacions d'electricitat i sanejament, però no estan en funcionament. Cap d'aquestes dos són originals, sinó que es conserven de l'ús industrial.

Aquestes instal·lacions s'observen tant en la part de l'església com del claustre. De la xarxa de sanejament hi podem trobar elements com claveguerams, mentre que de la xarxa elèctrica hi trobem en diverses estances quadres de llum, cables elèctrics, llums i endolls.

6. ALÇAMENT GRÀFIC

L'alçament gràfic realitzat defineix en una sèrie de plànols la totalitat de l'edifici. Aquests plànols s'adjunten a l'annexe del present treball.

Els plànols realitzats que componen el capítol de l'alçament gràfic són:

-	Situació	P1
-	Emplaçament	P2
-	Planta distribució A-A'	P3
-	Planta distribució A-A' acotada	P4
-	Planta distribució B-B'	P5
-	Planta distribució B-B' acotada	P6
-	Planta distribució C-C'	P7
-	Planta distribució C-C' acotada	P8
-	Planta zenital D-D'	P9
-	Planta cobertes	P10
-	Façana Est	P11
-	Façana Oest	P12
-	Façana Nord	P13
-	Façana Sud	P14
-	Secció longitudinal E-E'	P15
-	Secció longitudinal F-F'	P16
-	Secció longitudinal G-G'	P17
-	Secció transversal H-H'	P18
-	Portada actual	P19
-	Proposta portada	P20
-	Geometria portada	P21
-	Planta distribució hipotètica I-I'	P22
-	Planta distribució hipotètica J-J'	P23
-	Planta distribució hipotètica K-K'	P24
-	Situació dels Esgrafiats	P25

7. CONCLUSIONS

L'elaboració i desenvolupament del present treball m'ha permès profunditzar i conèixer amb major detall el convent de Sant Dídac d'Alfara, conegut per molts com "la fosforera". També m'ha permès comprendre la construcció i arquitectura d'aquest període de temps.

En primer lloc, s'ha realitzat un estudi històric en el qual s'ha intentat recopilar tota la informació històrica possible però ha sigut una tasca costosa, ja que les institucions no tenien informació sobre l'edifici i aquella que està a l'abast del poble és prou escassa.

En primer lloc l'estudi proporciona coneixements sobre la composició de l'edifici, on s'obté la informació sobre la composició dels volums interiors i característiques de les façanes actuals, les quals permeten realitzar una hipòtesi de l'evolució patida per l'immoble. L'anàlisi constructiu m'ha permès ampliar coneixements sobre les tècniques i sistemes constructius dels segles XVI i XVII.

Tot i que no se li dona la importància que es mereix, i no hi pot demostrar l'envergadura i valor que té, recordem que davall el revestiment del claustre s'amagen uns bells i colorits esgrafiats d'alt valor patrimonial.

Aquest treball deixa oberta la porta a futures propostes d'intervenció, però es recomana que per a la realització d'aquestes intervencions, es forme un grup de treball multidisciplinari on el primer pas per a iniciar la seua recuperació siga la intervenció arqueològica. També caldria proposar-se una possible reconstrucció de les parts enderrocades entre els anys 1962 i 2005.

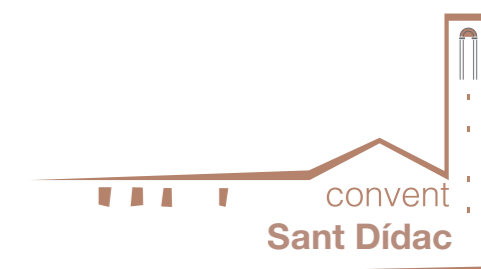
Hem d'esmentar que actualment, sembla que les institucions públiques s'han donat comte de l'abandó que hi estaven patint aquest tipus d'edificis i estan intentant posar alguna mena de solució, és per açò que avui en dia el campanar de Sant Dídac disposa d'una subvenció de 25.000€ per part de la Diputació de València per al manteniment i conservació del mateix.

Així, he de deixar constància que és de vital importància una intervenció en aquest temple, ja que es tracta d'un gran referent al municipi i per a l'arquitectura conventual, que va patir despulla i dispersió dels seus béns artístics i abandonament i ruïna dels naturals, com els seus jardins, hortes i cultius aconseguits amb esforç i treball durant molts anys.

Per finalitzar, he après la importància del patrimoni arquitectònic tant en la història com en la societat, ja que marca una història. Encara que el convent de Sant Dídac no siga un edifici tan considerable, es mereix la mateixa importància, ja que forma part de la història d'Alfara. Per tant, es deu restaurar i mantenir per a aconseguir la seua conservació i poder contemplar-lo dignament.

8. BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

1. Font i Mezquita, Fermín. Hidalgo i Chulio, Pere. 1991. El tapial: una tècnica constructiva mil·lenària. Col·legi d'aparelladors i arquitectes tècnics de Castelló.
2. Font i Mezquita, Fermín. Hidalgo i Chulio, Pere. 2009. Arquitectures de tàpia. Col·legi d'aparelladors i arquitectes tècnics de Castelló.
3. Tormo Esteve, Santiago. García Martínez, Vicent. Cortés Meseguer, Luis. Palaia Pérez, Liliانا. La tapia valenciana en la restauracion del Castillo de Alaquàs.
4. Chiralt Bailach, Enric. 2002. Agricultura, vida i alimentació en l'horta de València en la Baixa Edat Mitja i l'Edat Moderna: el senyoriu d'Alfara del Patriarca. Acció Bibliogràfica Valenciana.
5. Palaia Pérez, Liliانا. 24 Lecciones sobre conservacion del patrimonio arquitectónico. Universitat Politècnica de València.
6. Cortés Meseguer, Luis. Matínez Hurtado, Sofía. Pardo Conejero, José. Piera Roig, Arcadio. Tormo Esteve, Santiago. 2014. Convento e Iglesia de Sant Francesc de Benigànim. Historia y valor patrimonial. Centro de acogida San Francisco de Asis. Ajuntament de la Vila Reial de Benigànim.
7. A.R.V. Clero. Libro nº184. Libro de recibo y gasto del Convento
8. A.R.V. Clero. Libro nº185. Libro de depósito de Misas

REVISTES

1. Materiales de Historia 189 (Historiografia). Ajuntament d'Alfara del Patriarca
2. Materiales de Historia 1990. Ajuntament d'Alfara del Patriarca
3. Libre de festes 1975, 1998, 1999, 2005, 2007, d'Alfara del Patriarca

ESTUDIS/INFORMES/TESIS

1. Lerma Elvira, Carlos. Análisis arquitectónico y constructivo del Real Colegio del Corpus Christi de Valencia. Universitat Politècnica de València.

NORMATIVA

1. Llei 14/1998, d'11 de juny, Patrimoni Històric-Artístic, de la Generalitat Valenciana

DICCIONARIS

1. Diccionari visual de la construcció. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat De Catalunya. Termcat. 2001.

2. Vocabulari del dibuix tècnic i deliniacio. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.

PAGINES WEB

1. Ajuntament d'Alfara del patriarca [Consulta 25/03/14] http://www.alfaradelpatriarca.es/index.php?option=com_content&view=article&id=117&Itemid=292&lang=es

2. Institut cartografic i geografic de Catalunya [Consulta 07/05/14] <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/search/searchterm/fosforera%20espa%C3%B1ola/order/datea>

3. Google earth [Consulta 09/06/14]

4. Google maps [Consulta 09/06/14] <https://www.google.es/maps/place/Alfara+del+Patriarca>

5. Wikipedia: [Consulta 15/04/14] Alfara del Patriarca (Horta Nord)

6. Catastro [Consulta 24/02/14]

7. GVA conselleria de patrimoni [Consulta 24/02/14]

ALTRES

Butlletí Oficial de la Província de València. BOP Núm 213 7-IX-2007
Temari assignatura Construccions Històriques. UPV, 2013.

RECURSOS INFORMATICS UTILITZATS

Adobe Indesign
Adobe Photoshop
Adobe Illustrator
ASRix
AutoCAD
PTLens

9. ANEXE

ANNEXE

L'annex del present estudi mostra en primer lloc les fitxes urbanístiques de les quals disposa l'edifici: fitxa de cataste, fitxa de catàleg de la Generalitat Valenciana i fitxa del catàleg de Béns protegits d'Alfara del Patriarca.

En segon lloc, una sèrie de plànols elaborats per a definir els diferents capítols com són l'alçament gràfic de l'edifici, l'anàlisi arquitectònic i constructiu. Aquests plànols poden contenir un menut marge d'error degut a les dificultades ocasionades per falta de medis para la obtenció de mesures exactes en llocs de difícil accés.

Els plànols realitzats que componen el capítol de l'alçament gràfic són:

- Situació	P1
- Emplaçament	P2
- Planta distribució A-A'	P3
- Planta distribució A-A' acotada	P4
- Planta distribució B-B'	P5
- Planta distribució B-B' acotada	P6
- Planta distribució C-C'	P7
- Planta distribució C-C' acotada	P8
- Planta zenital D-D'	P9
- Planta cobertes	P10
- Façana Est	P11
- Façana Oest	P12
- Façana Nord	P13
- Façana Sud	P14
- Secció longitudinal E-E'	P15
- Secció longitudinal F-F'	P16
- Secció longitudinal G-G'	P17
- Secció transversal H-H'	P18
- Portada actual	P19
- Proposta portada	P20
- Geometria portada	P21
- Planta distribució hipotètica I-I'	P22
- Planta distribució hipotètica J-J'	P23
- Planta distribució hipotètica K-K'	P24
- Situació dels Esgrafiats	P25

1. FITXA DE CATÀLEG DIRECTORI DE PATRINONI DE LA GENERALITAT VALENCIANA

[Está en Inicio](#) / [Servicio de Patrimonio Arquitectónico y Medioambiental](#) / [BRL's](#) / [Detalles](#)

[Acceso al área personal](#)

[Bienes Patrimoniales de la C.V.](#)
[Bienes Inmuebles de la C.V.](#)
[Sistema Valenciano de Inventarios](#)
[Museos Comunidad Valenciana](#)
[Ayudas](#)
[Publicaciones](#)
[Personal y centros dependientes](#)
[Inf. Jurídico-Administrativa](#)
[Enlaces de interés](#)

Candidatura Patrimonio
Inmaterial de la Humanidad

FITXA BRL's / FICHA BRL's

Código: 46.13.025-012
Denominación: Restos del Exconvento de San Diego
Otra denom.:
Municipio: ALFARA DEL PATRIARCA
Comarca: L'HORTA NORD
Provincia: VALENCIA
Localización: C/ San Bartolomé, 80
Época: S.XVI; S.XVII
Uso primitivo: Conventual
Uso actual: Industrial
Estilo:
Tipología: Edificios religiosos - Conventos
DATOS JURÍDICOS
Estado: BRL
Categoría: Monumento de interés local
Modalidad:
Plan: Plan General de Ordenación Urbana
Informe: Favorable
Fecha Informe: 8/7/2002
Fecha Pub. BOP: 26/9/2002

DESCRIPCI

Tras la desamortización paso a manos privadas y fue la fábrica de cerillas "El Globo". Actualmente es de una empresa internacional. Se conservan la iglesia y el claustro. La iglesia se utiliza en la actualidad como almacén de maquinas y material. El claustro alrededor del cual se encuentran las dependencias conventuales se encuentra en la actualidad cegado y es utilizado como almacén.

2. FITXA DE CATÀLEG DE BÉNS I ESPAIS PROTEGITS D'ALFARA

PLAN GENERAL DE ALFARA DEL PATRIARCA

I-16. **Vivienda entre medianeras**
C/ San Bartolomé, 40.

I-17. **Vivienda unifamiliar entre medianeras**
C/ Doctor Navarro, 31, 33.

I-18. **Casa de la Serena**
(ver ficha A-1)

2. INVENTARIO DE BIENES ARQUEOLÓGICOS

A-1. **Casa de la Serena (BIC)**
VP-6023 Carretera a Valencia.

A-2. **Fábrica de harinas (BRL)**
Paraje de "El Puntarro".

A-3. **Restos del ex-convento de San Diego (BRL)**
C/ San Bartolomé, 80.

A-4. **Pareto de Alfara (BRL)**
Barranco de Carralxet.

A-5. **Palacio o Castell (BRL)**
(ver ficha I-2)

A-6. **Iglesia de San Bartolomé (BRL)**
(ver ficha I-4)

Nota: Se acompaña la propuesta de calificación de alguno de los bienes con el siguiente criterio:

BIC- Bien de Interés Cultural.
BRL- Bien de Relevancia Local.

GOBIERNO DE ESPAÑA

MINISTERIO DE HACIENDA Y ADMINISTRACIONES PÚBLICAS

SECRETARÍA DE ESTADO DE HACIENDA

DIRECCIÓN GENERAL DEL CATASTRO

Sede Electrónica del Catastro

CONSULTA DESCRIPTIVA Y GRÁFICA DE DATOS CATASTRALES BIENES INMUEBLES DE NATURALEZA URBANA

Municipio de ALFARA DEL PATRIARCA Provincia de VALENCIA

INFORMACIÓN GRÁFICA

E: 1/600

REFERENCIA CATASTRAL DEL INMUEBLE

4703203YJ2840S0001QD

DATOS DEL INMUEBLE

LOCALIZACIÓN

CL SAN BARTOLOME FCA 12 DOT UE PRIM SAN DI

46115 ALFARA DEL PATRIARCA [VALENCIA]

USO LOCAL PRINCIPAL

Religioso

AÑO CONSTRUCCIÓN

1595

COEFICIENTE DE PARTICIPACIÓN

100,000000

SUPERFICIE CONSTRUIDA (m²)

1.323

DATOS DE LA FINCA A LA QUE PERTENECE EL INMUEBLE

SITUACIÓN

CL SAN BARTOLOME FCA 12 DOT UE PRIM SAN DI

ALFARA DEL PATRIARCA [VALENCIA]

SUPERFICIE CONSTRUIDA (m²)

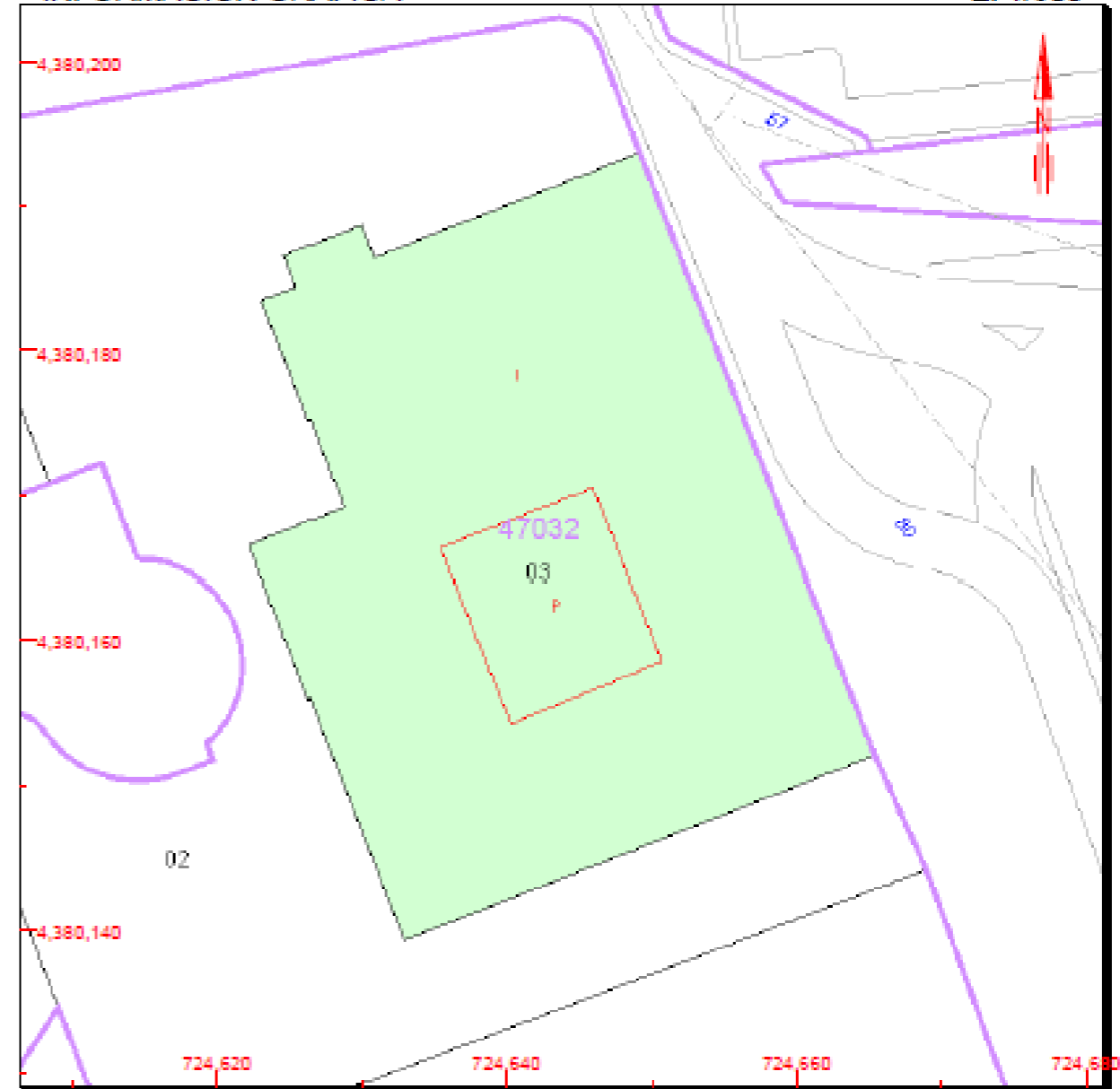
1.323

SUPERFICIE SUELO (m²)

1.465

TIPO DE FINCA

Parcela construida sin división horizontal

Este documento no es una certificación catastral, pero sus datos pueden ser verificados a través del 'Acceso a datos catastrales no protegidos' de la SEC.

- 724,680 Coordenadas U.T.M. Huso 30 ETR389
- Límite de Manzana
- Límite de Parcela
- Límite de Construcciones
- Mobiliario y aceras
- Límite zona verde
- Hidrografía

Lunes , 24 de Febrero de 2014

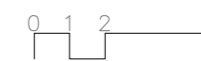

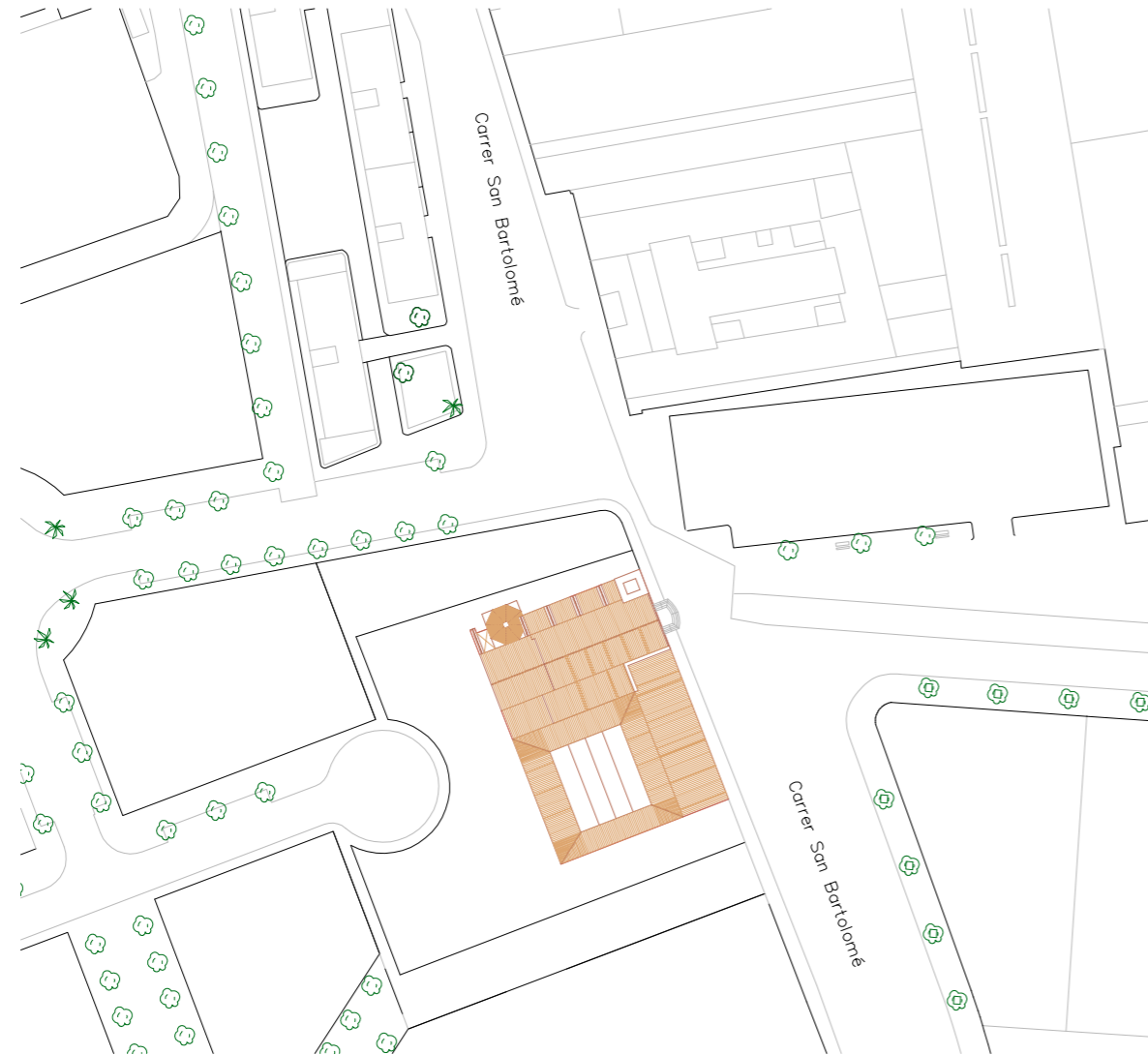
plànol:
SITUACIÓ

escala:
1:150

nº plànol:
1

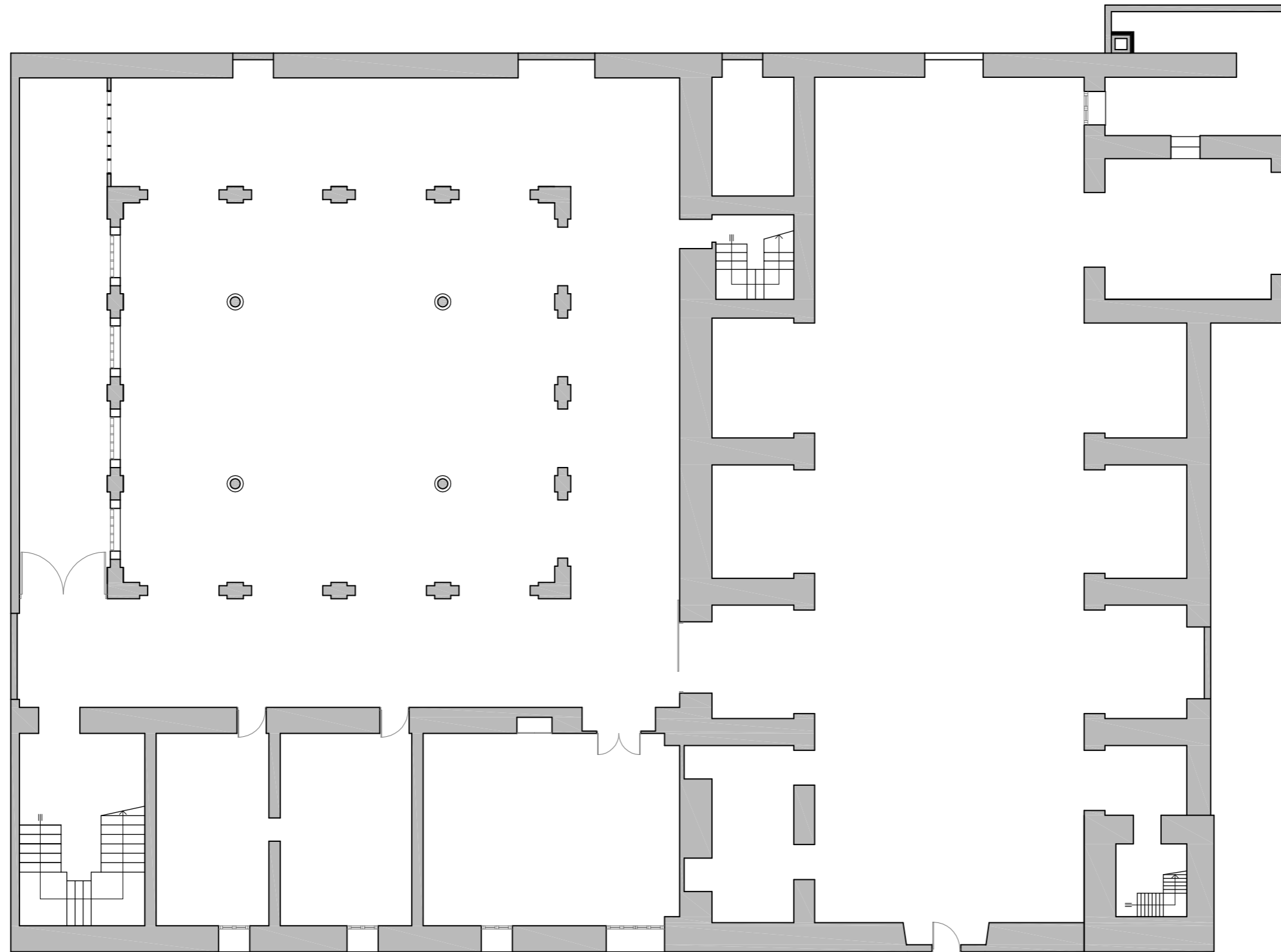

plànol:
EMPLAÇAMENT

escala:
s/e

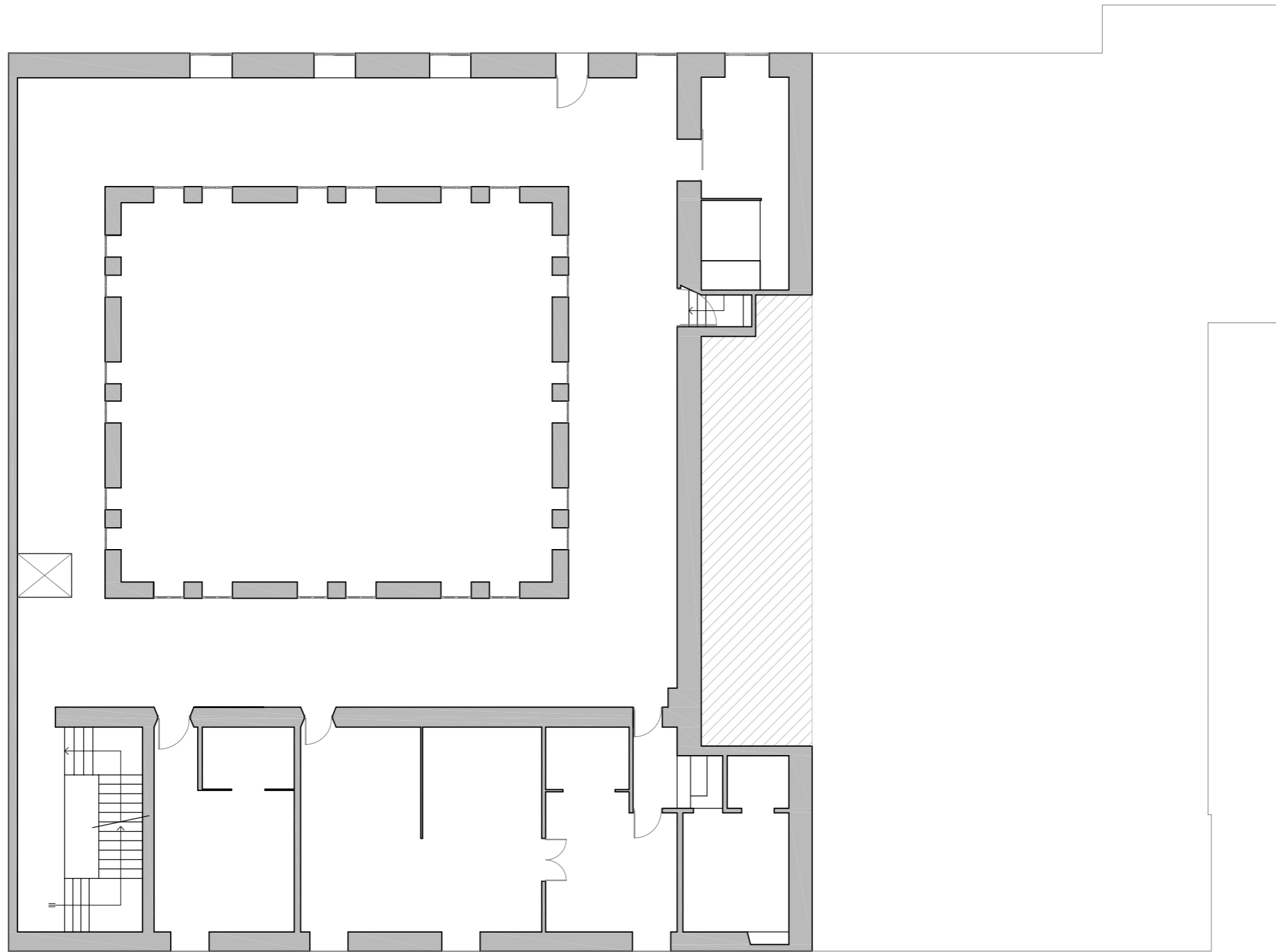
nº plànol:
2

plànol: N
PLANTA
DISTRIBUCIÓ A-A'
escala: n° plànol:
1:150 3

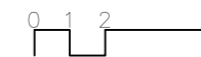

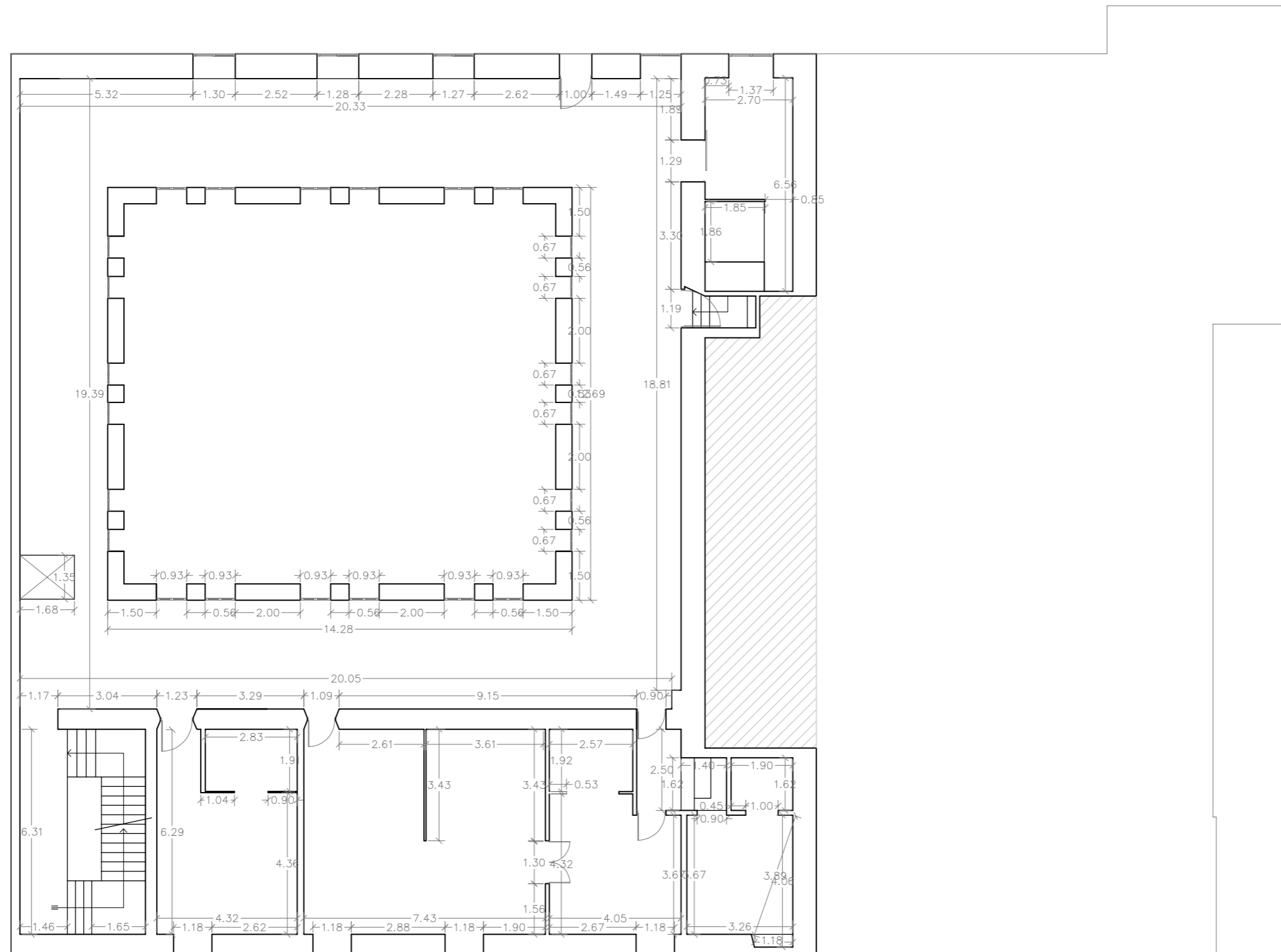

plànol:
PLANTA
DISTRIBUCIÓ B-B'

escala:
1:150

↻N
nº plànol:
5

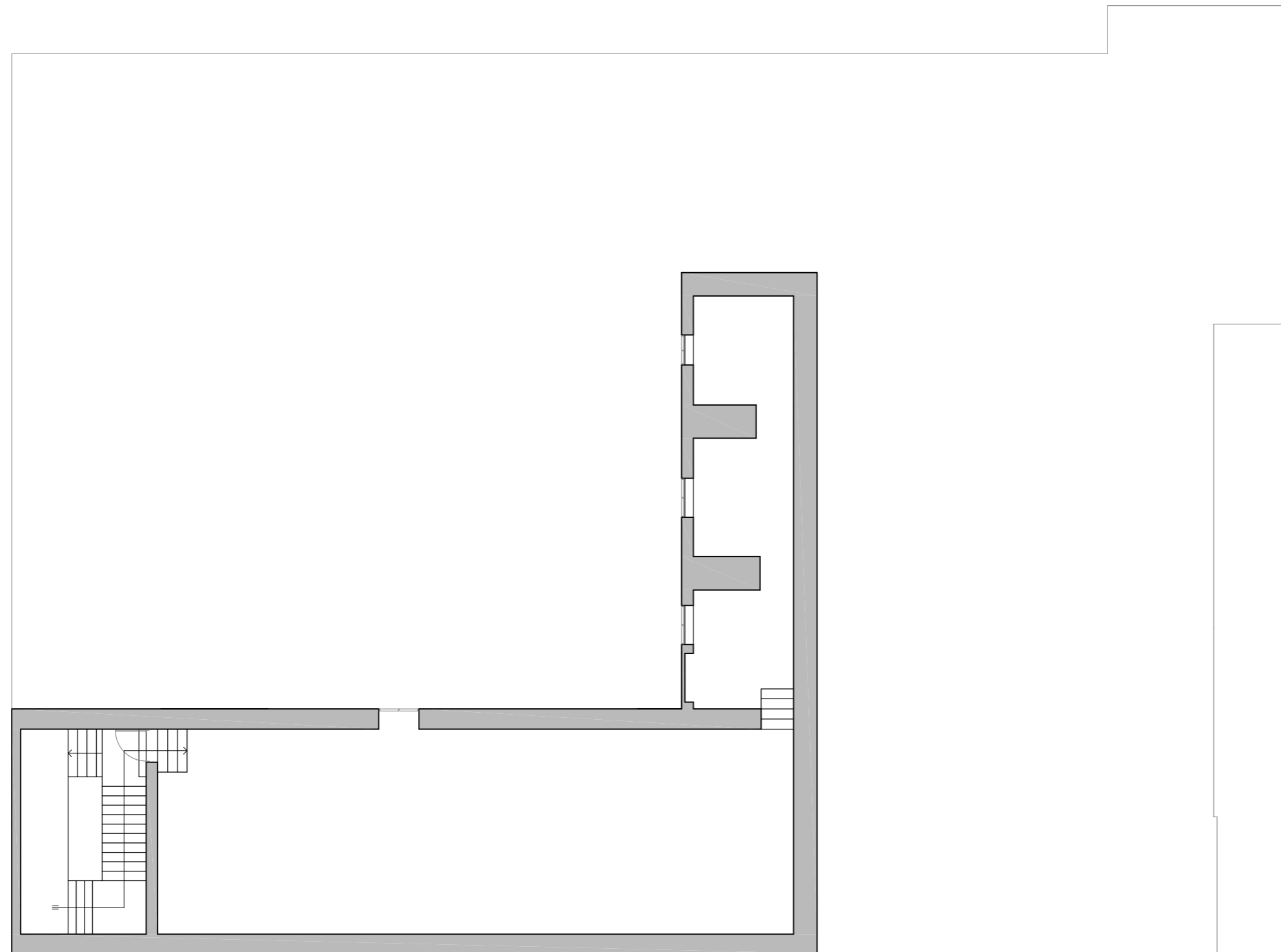
plànol:

PLANTA DISTRIBUCIÓ
B-B' ACOTADA

escala: n° plànol:

1:150

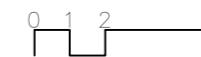
6

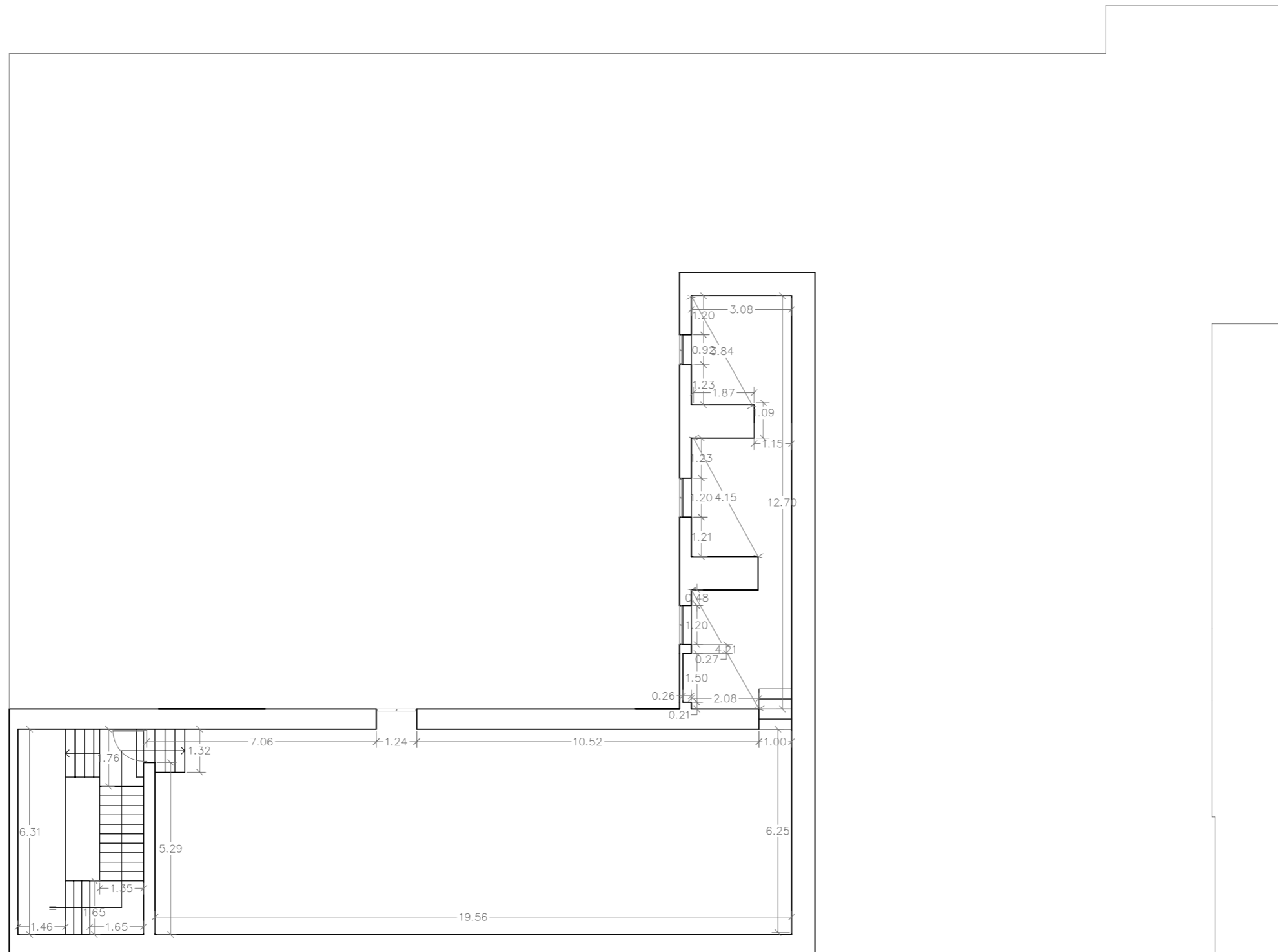

plànol:
PLANTA
DISTRIBUCIÓ C-C'

escala:
1:150

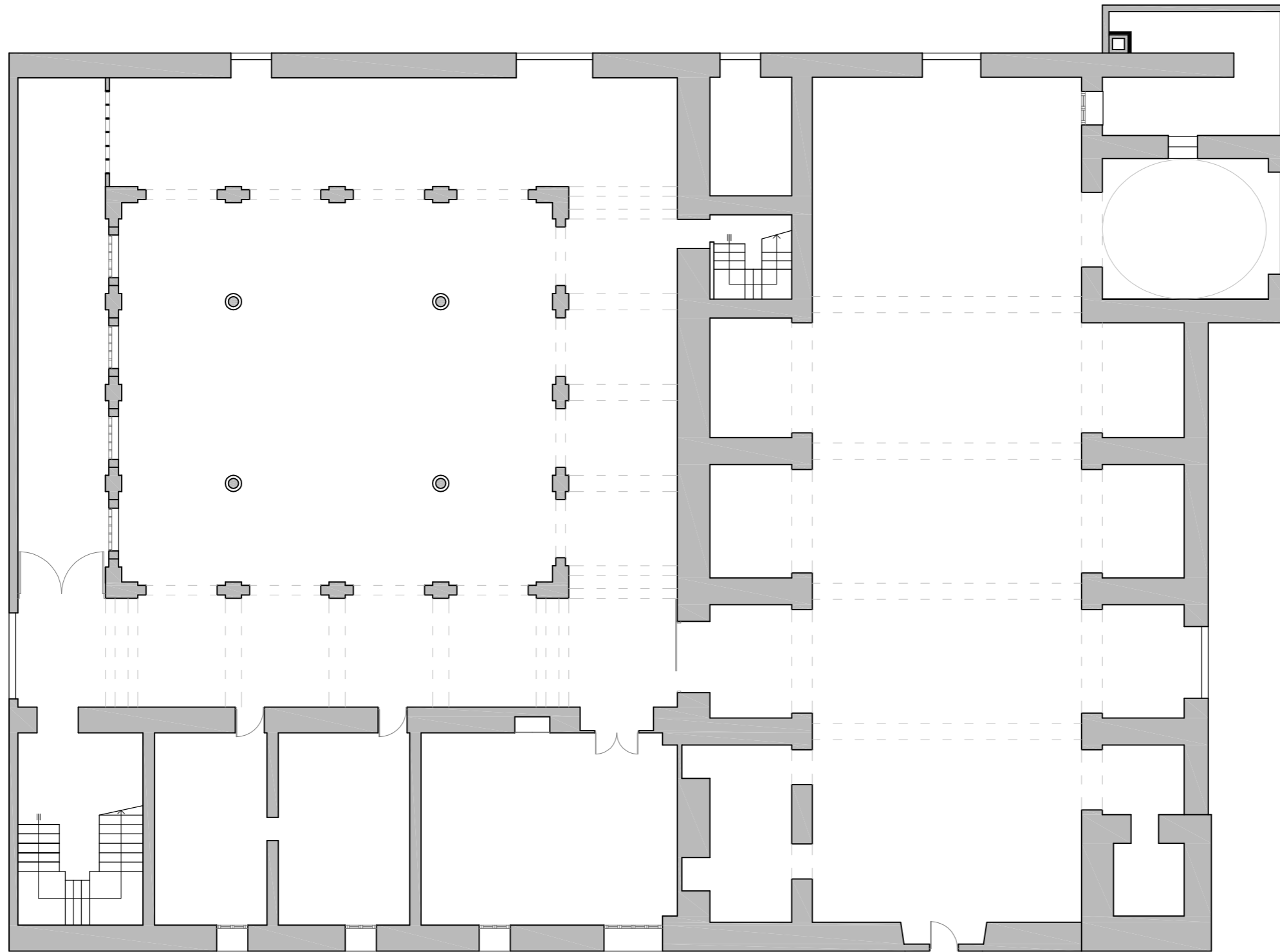
nº plànol:
7

plànol: N
 PLANTA DISTRIBUCIÓ
 C-C' ACOTADA
 escala: 1:150   nº plànol: 8

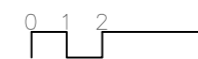

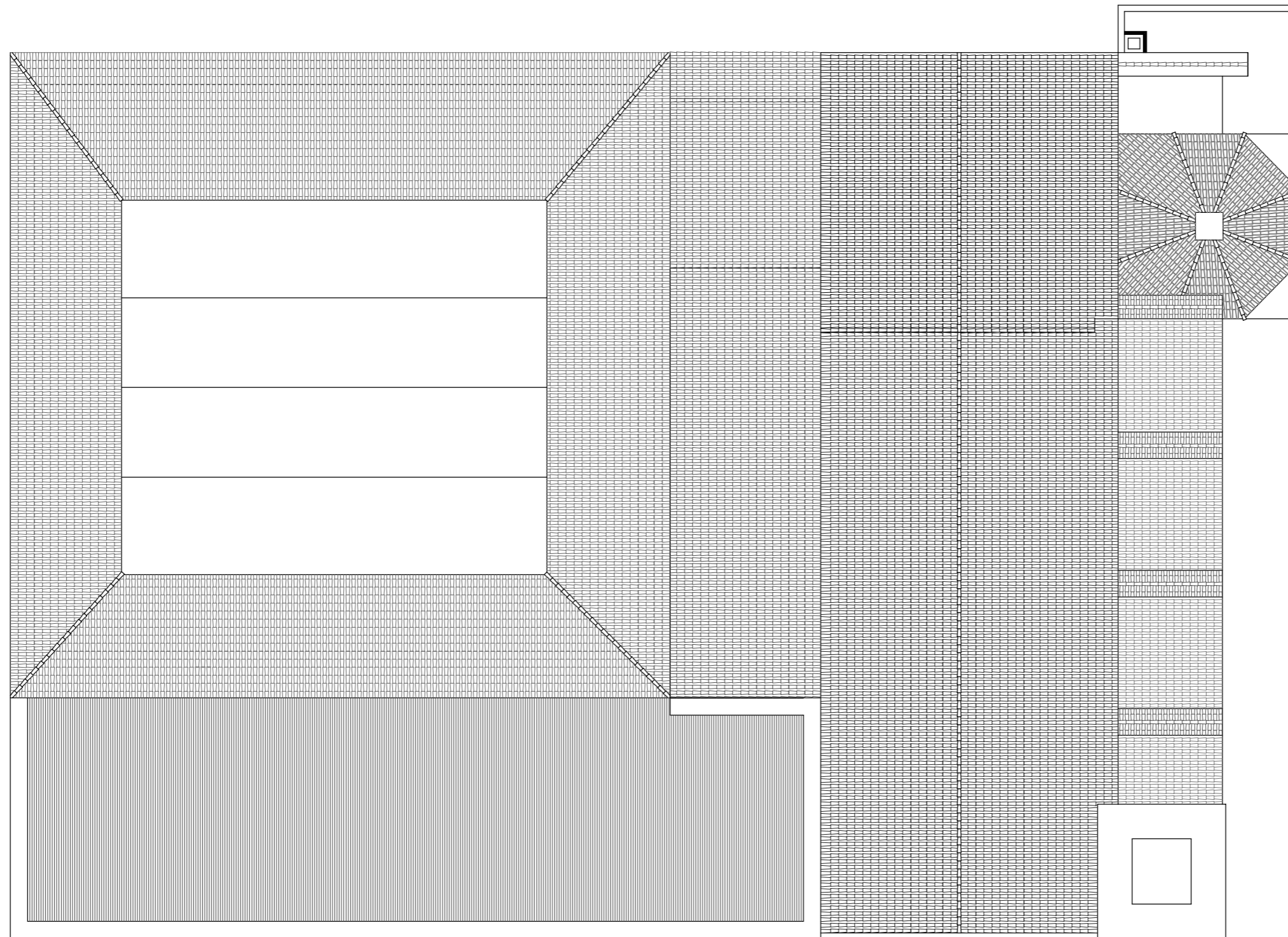
plànol:
PLANTA
CENITAL

escala:
1:150

nº plànol:
9

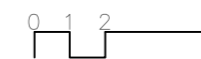

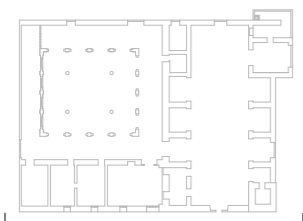
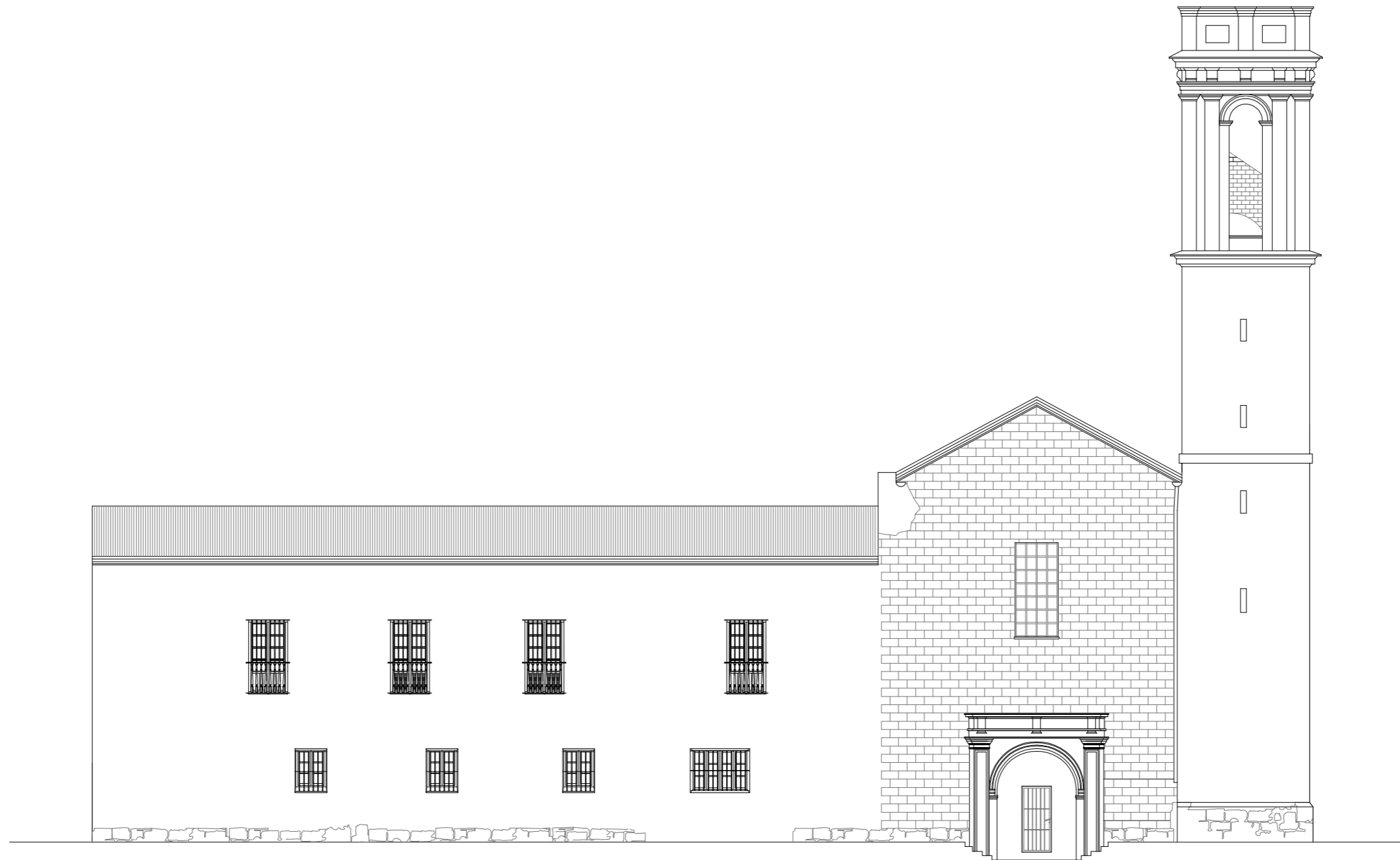
plànol:
COBERTES

escala:
1:150

nº plànol:
10

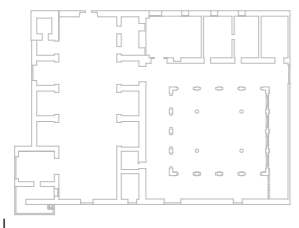
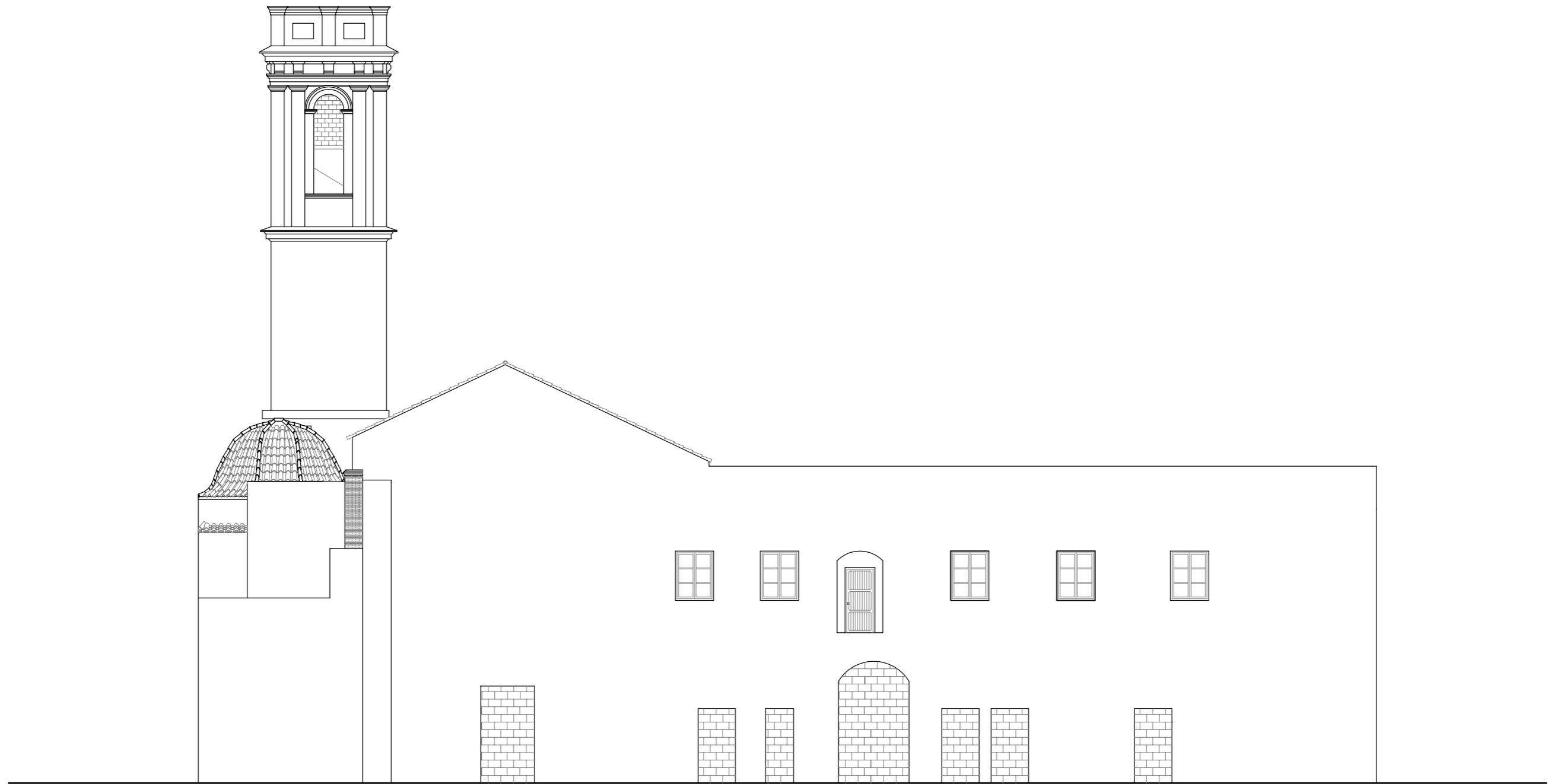

plànol:
FAÇANA
EST

escala:
1:150

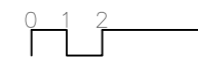
nº plànol:
11

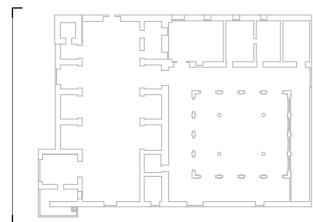
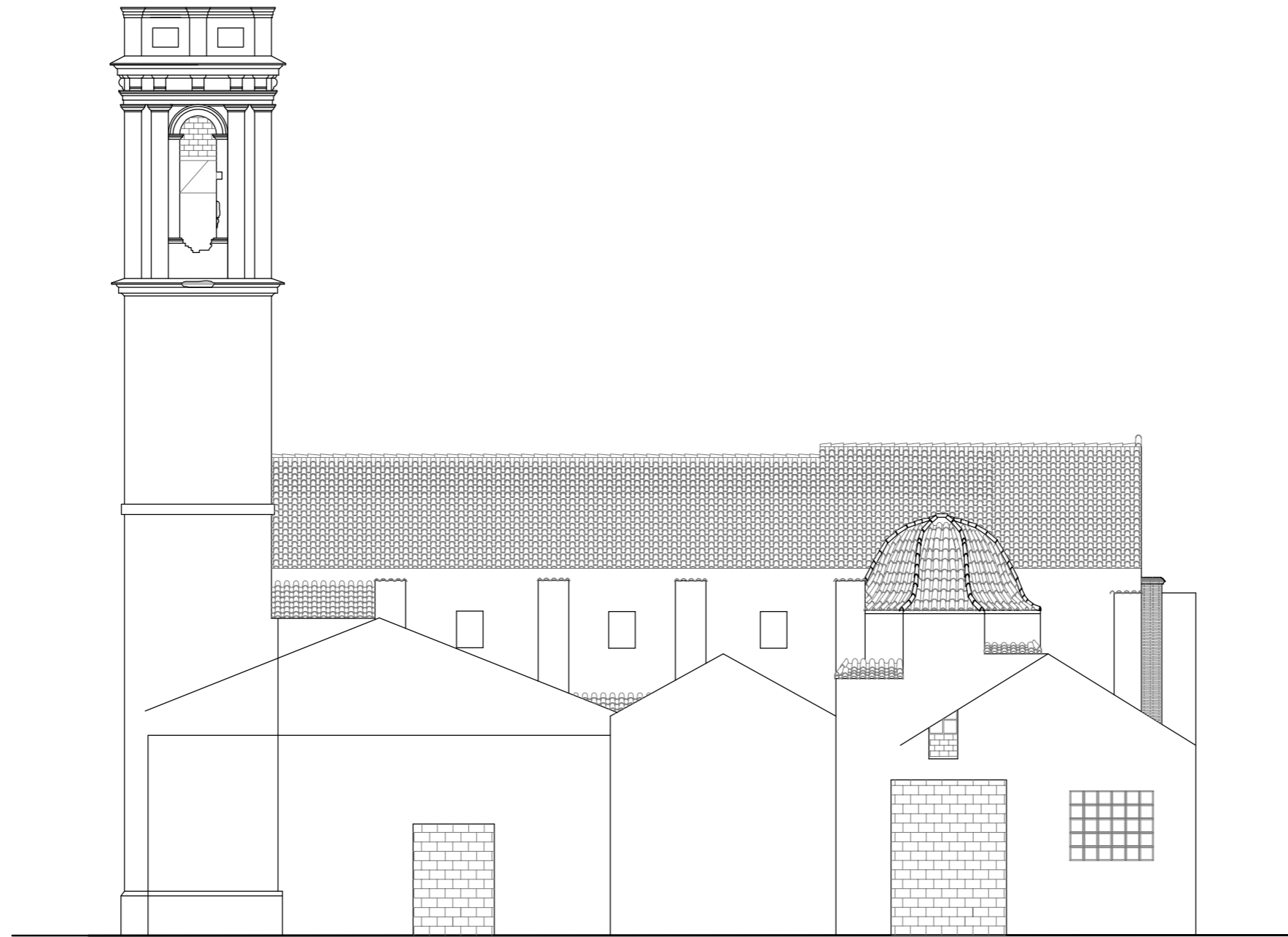
plànol:
FAÇANA
OEST

escala:
1:150

nº plànol:
12

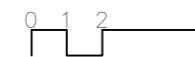

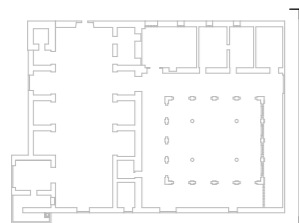
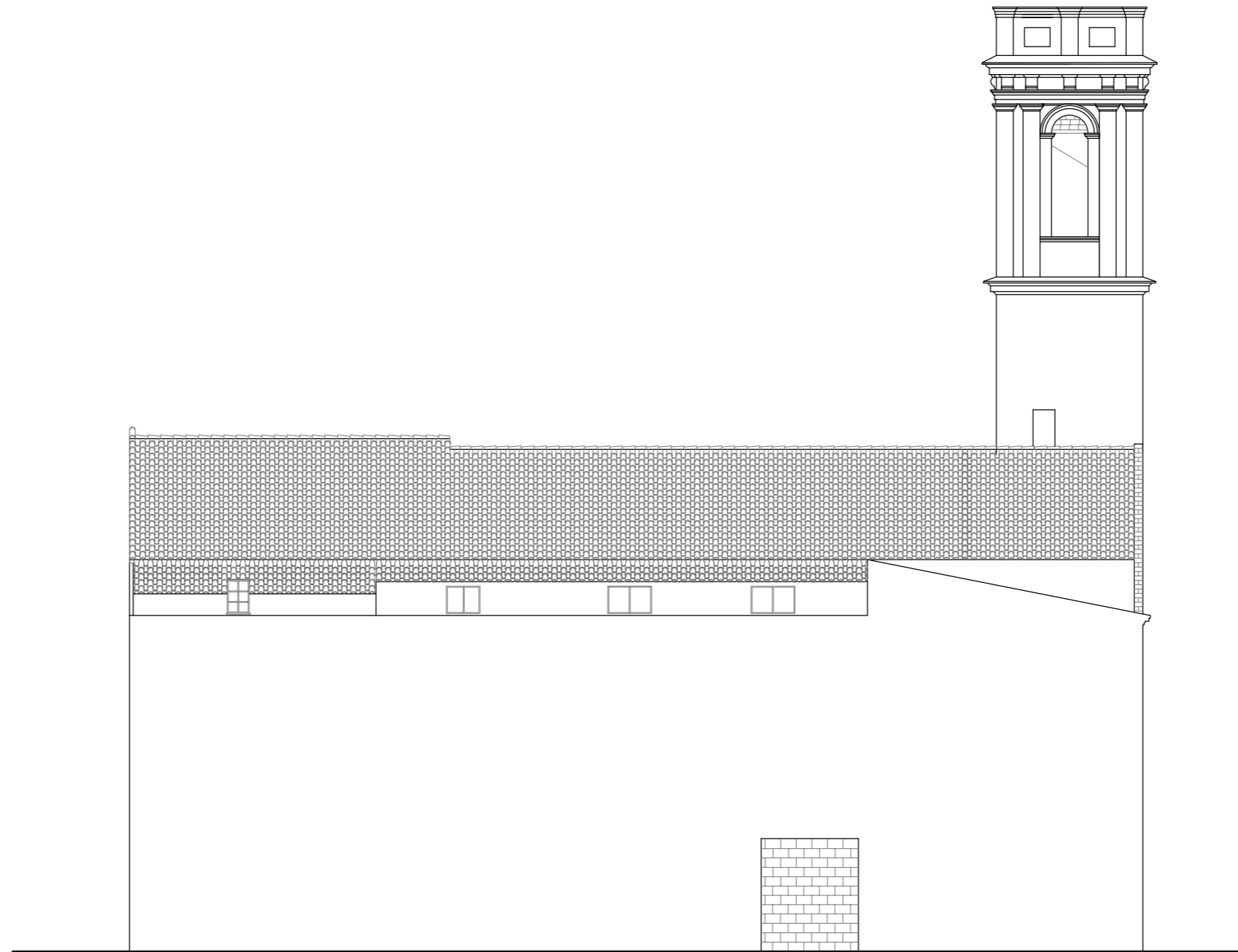

plànol:
FAÇANA
NORD

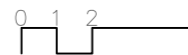
escala:
1:150

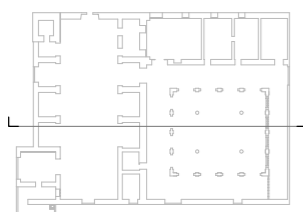
nº plànol:
13

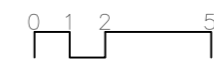

plànol:
FAÇANA
SUD
escala: 1:150
nº plànol: 14

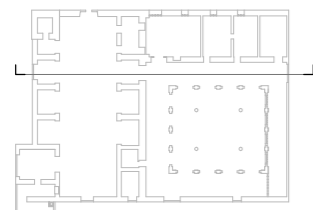
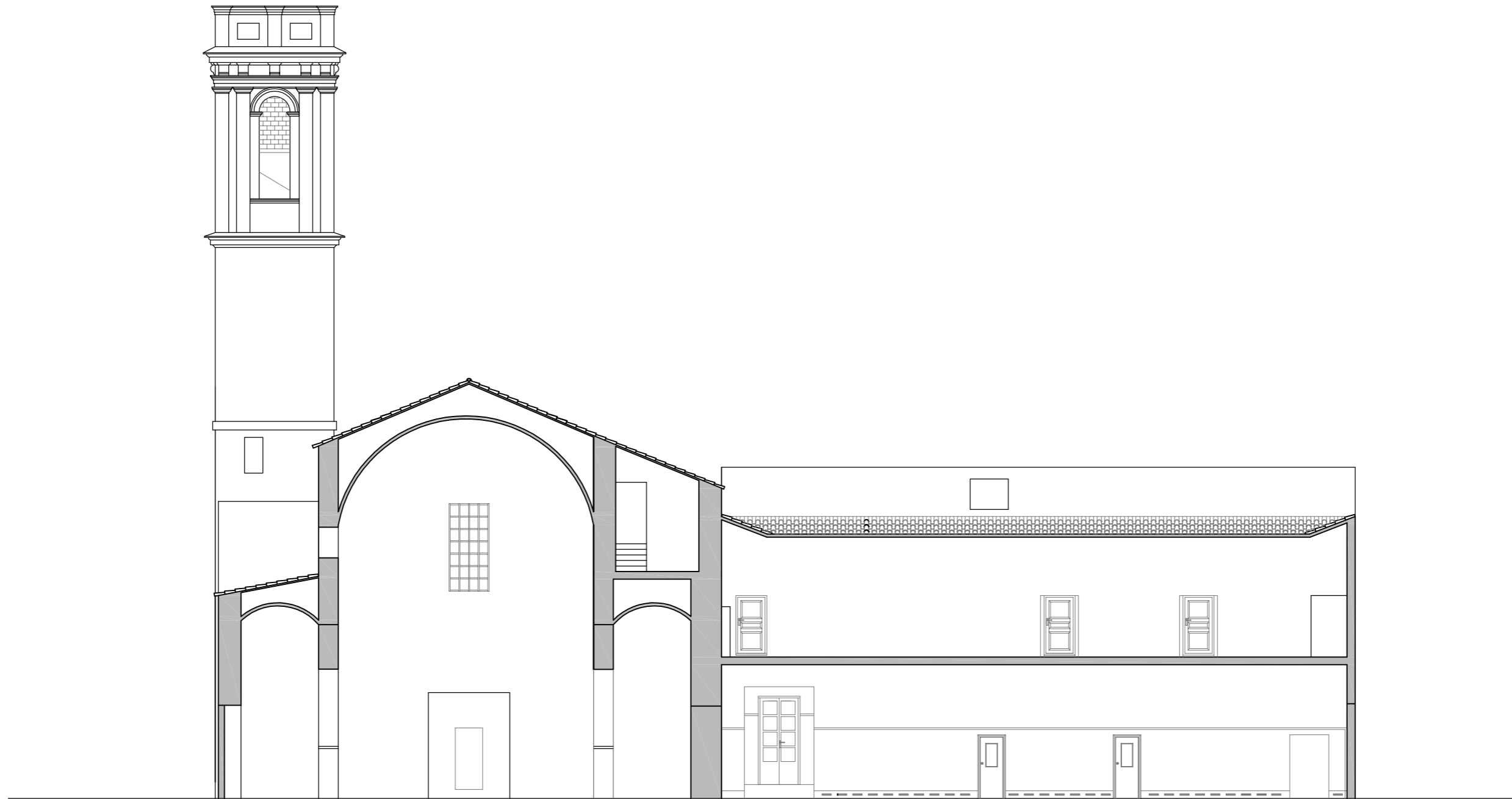

plànol:
SECCIÓ E-E'

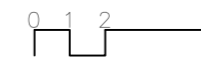
escala: 1:150
nº plànol: 15

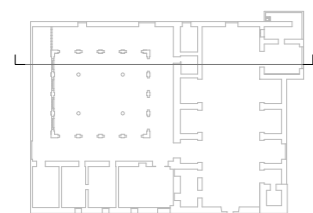
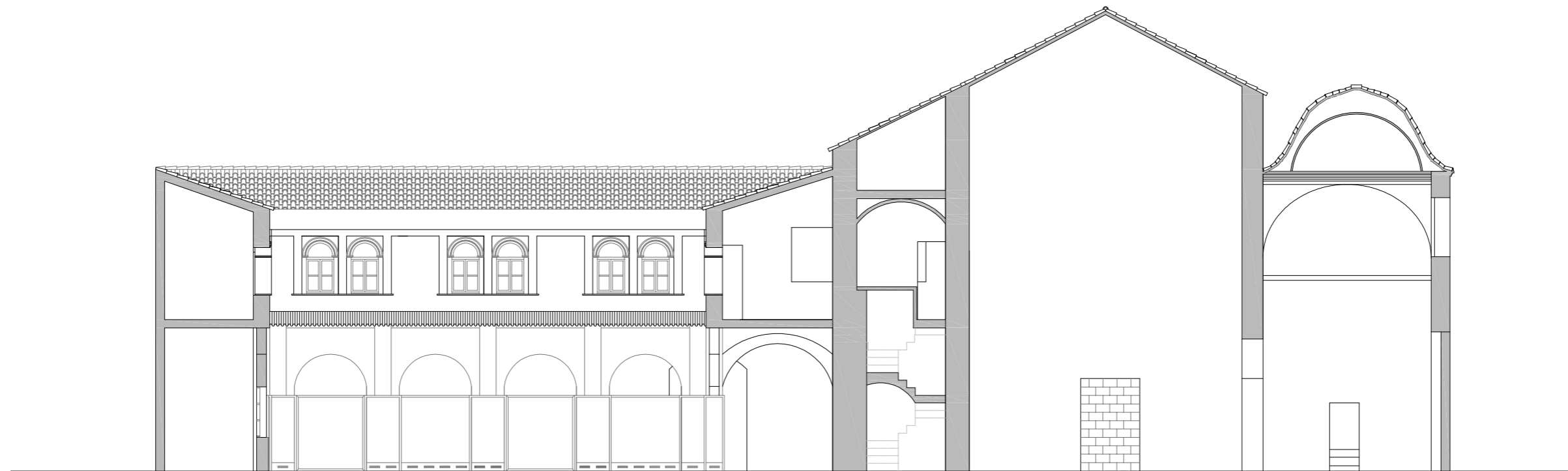
plànol: N ⊖

SECCIÓ LONG. F-F'

escala: 1:150   nº plànol: 16

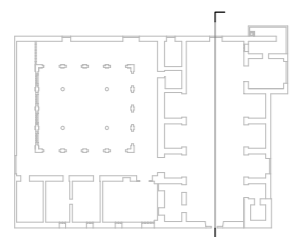
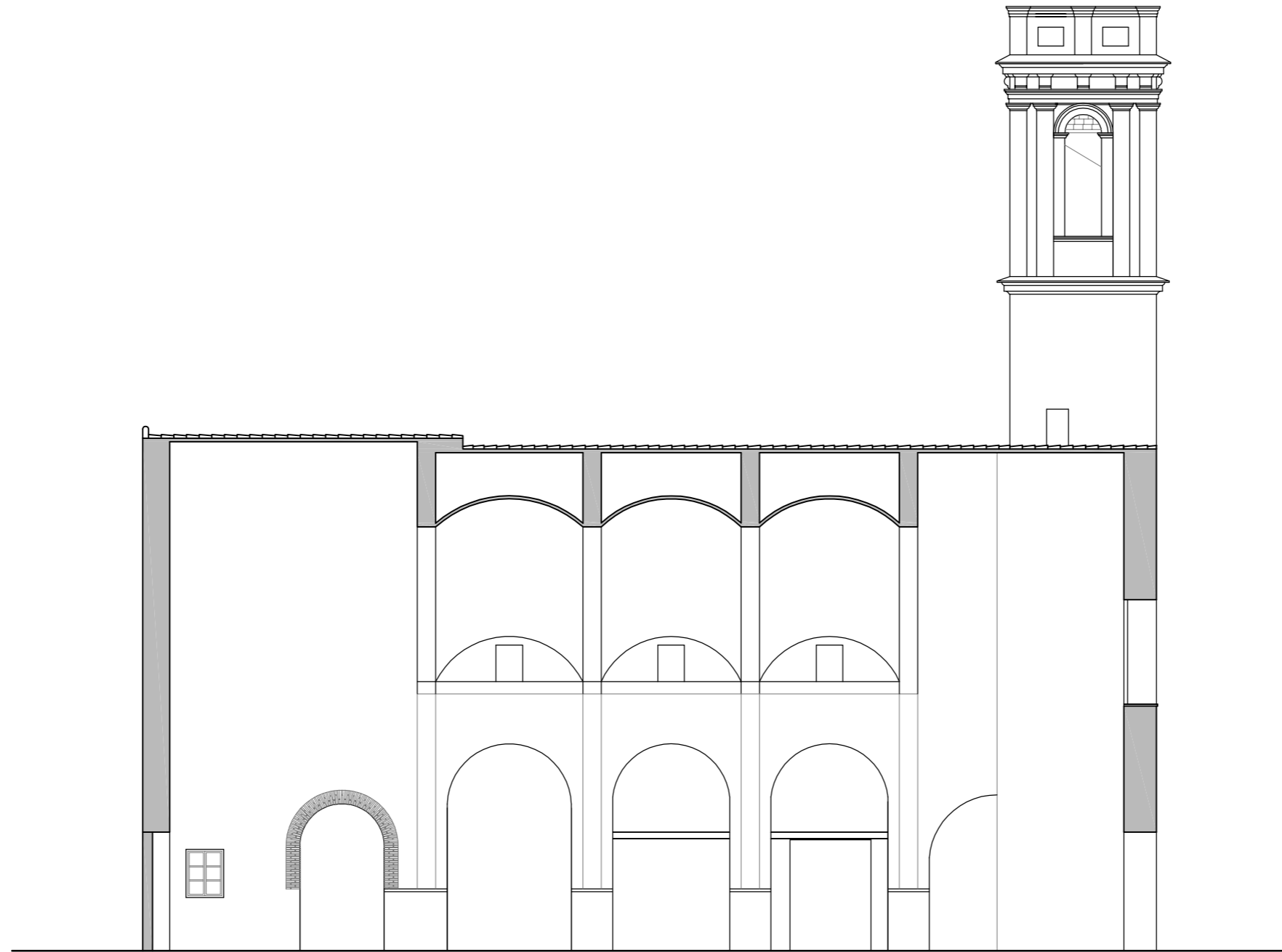
plànol:

SECCIÓ LONG. G-G'

escala:
1:150

nº plànol:
17

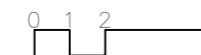

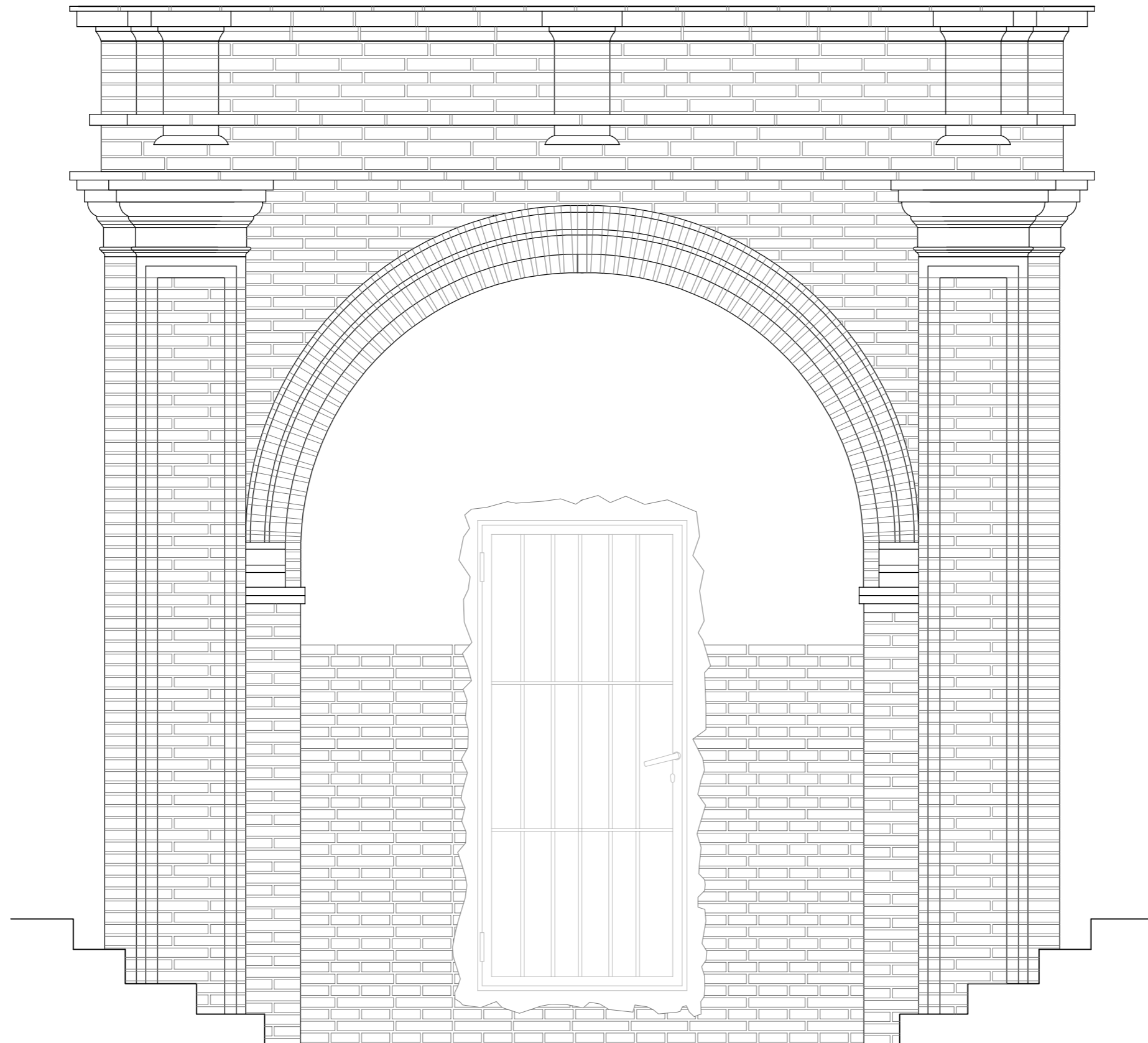
plànol:

SECCIÓ TRANS. H-H'

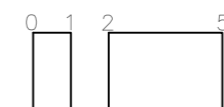
escala:
1:150

nº plànol:
18

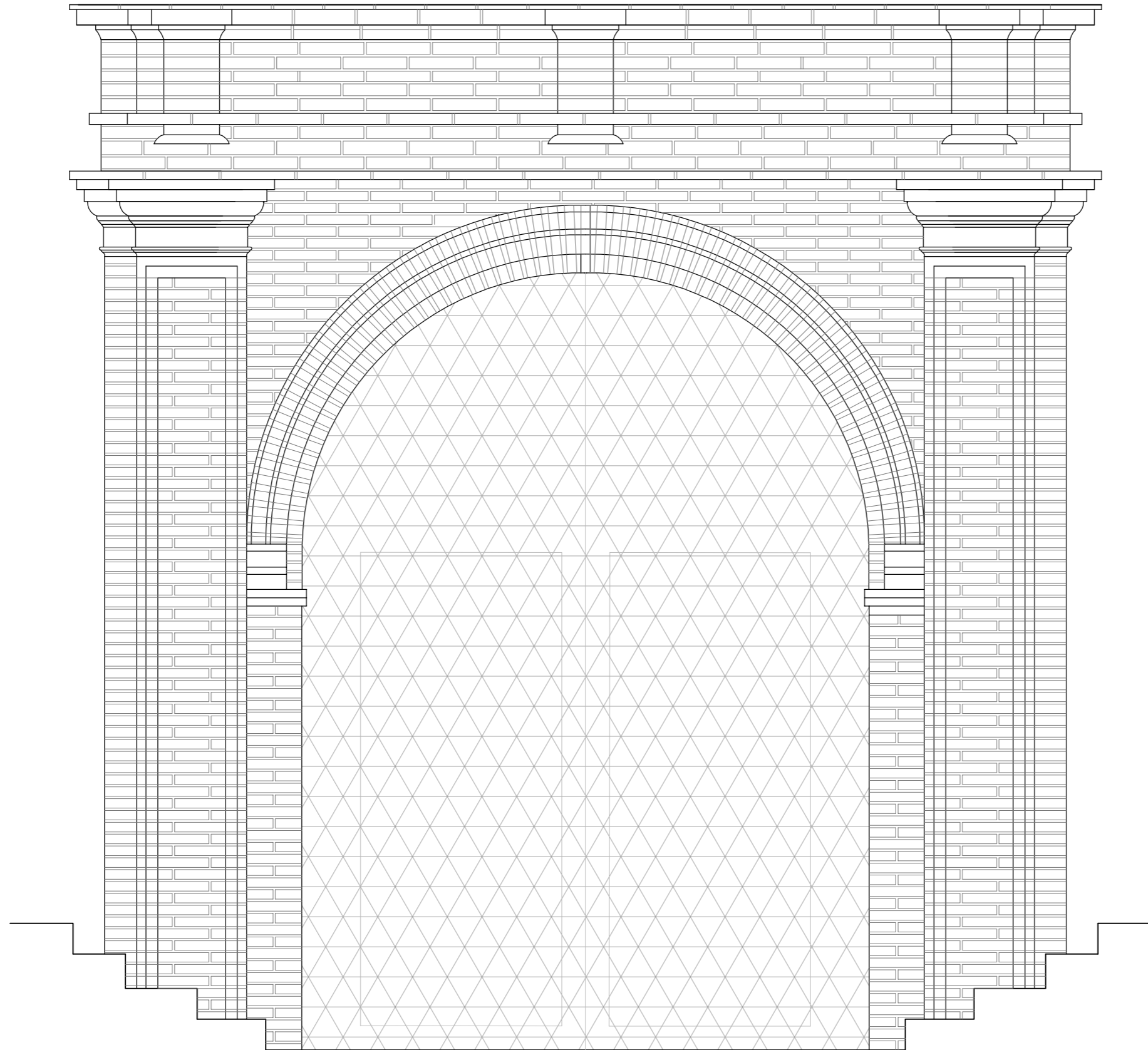

plànol:
Detall Portada Actual

escala:
1:20

nº plànol:
19

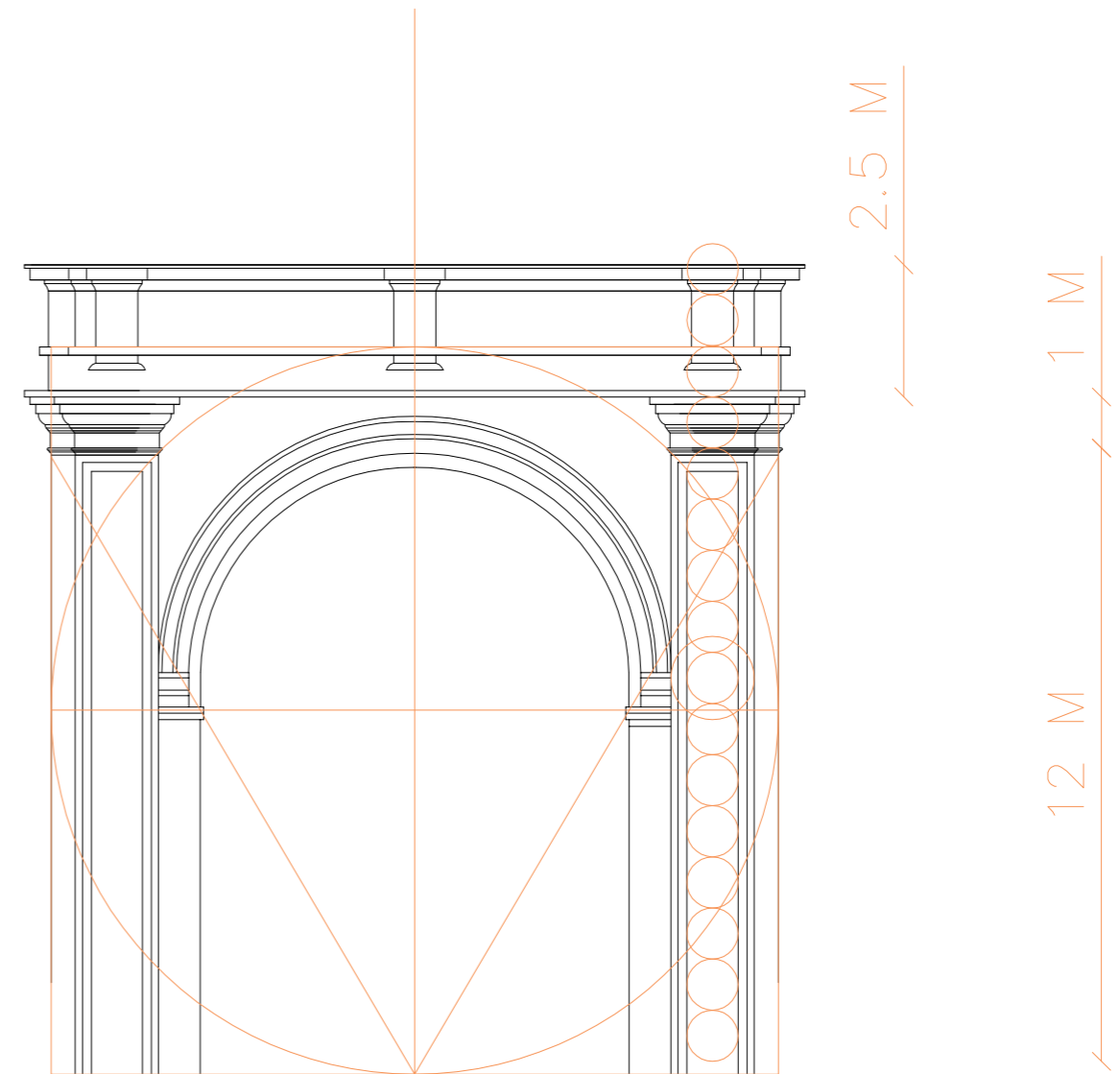
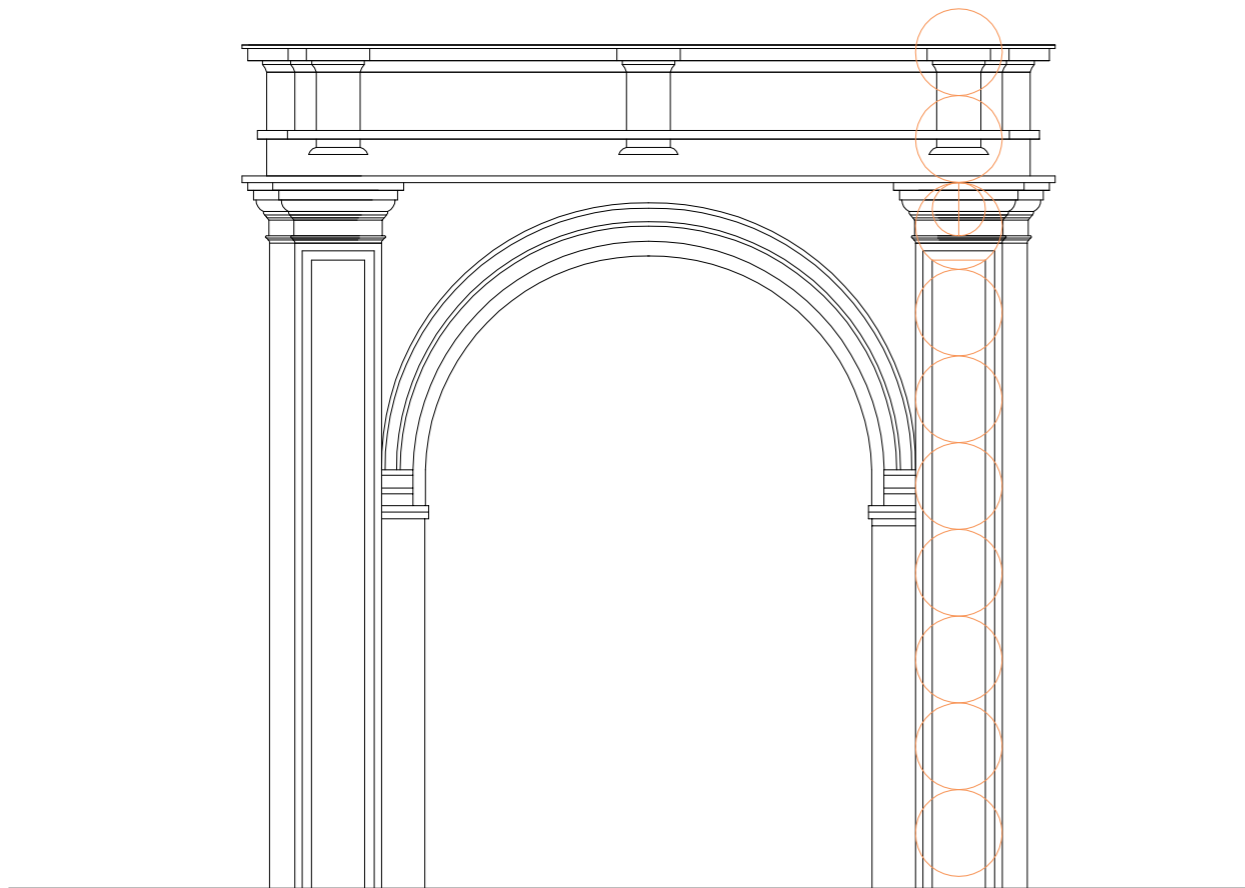
plànol:
Proposta Portada

escala:
1:20

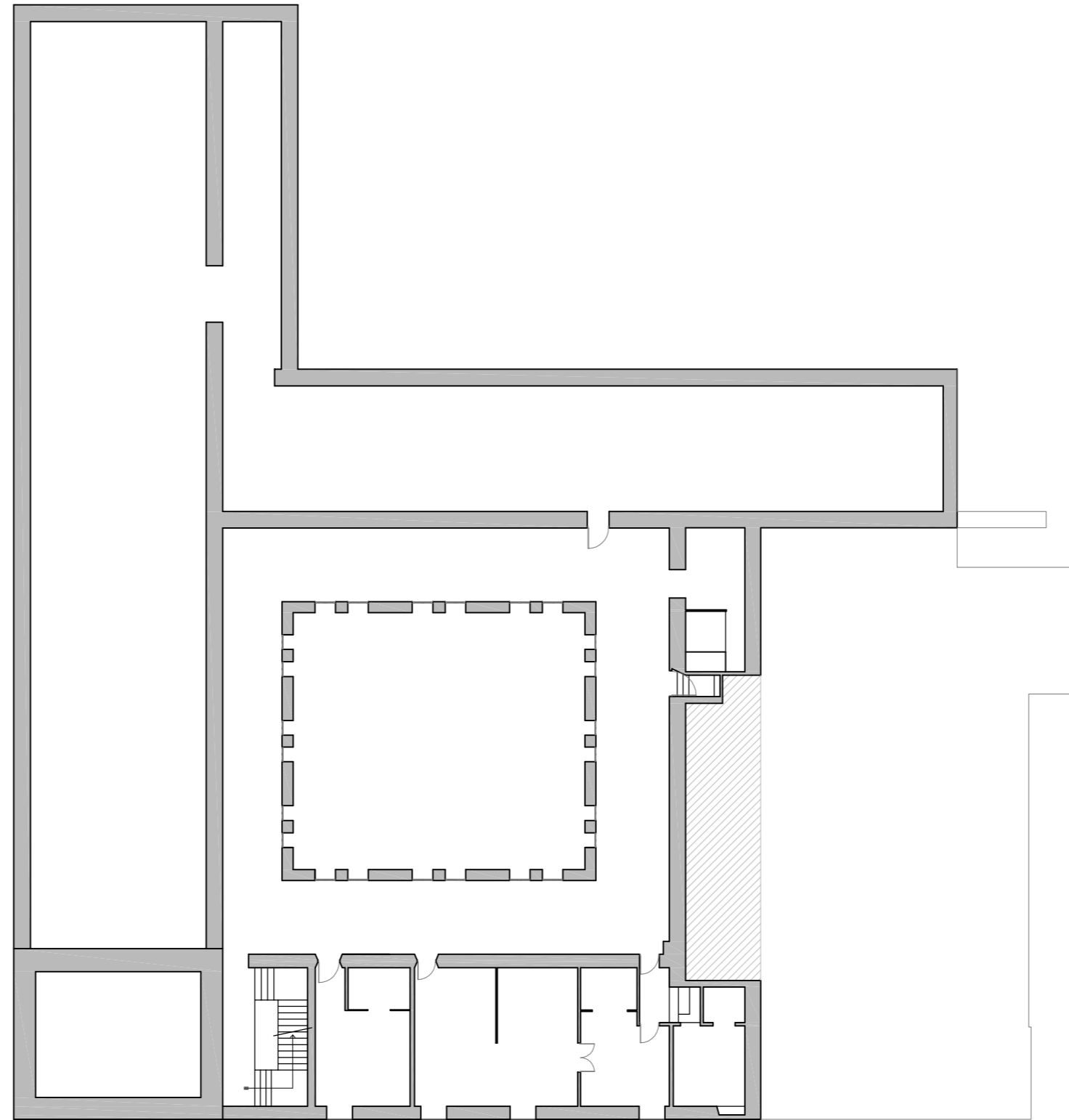
nº plànol:
20

plànol:
Geometria portada

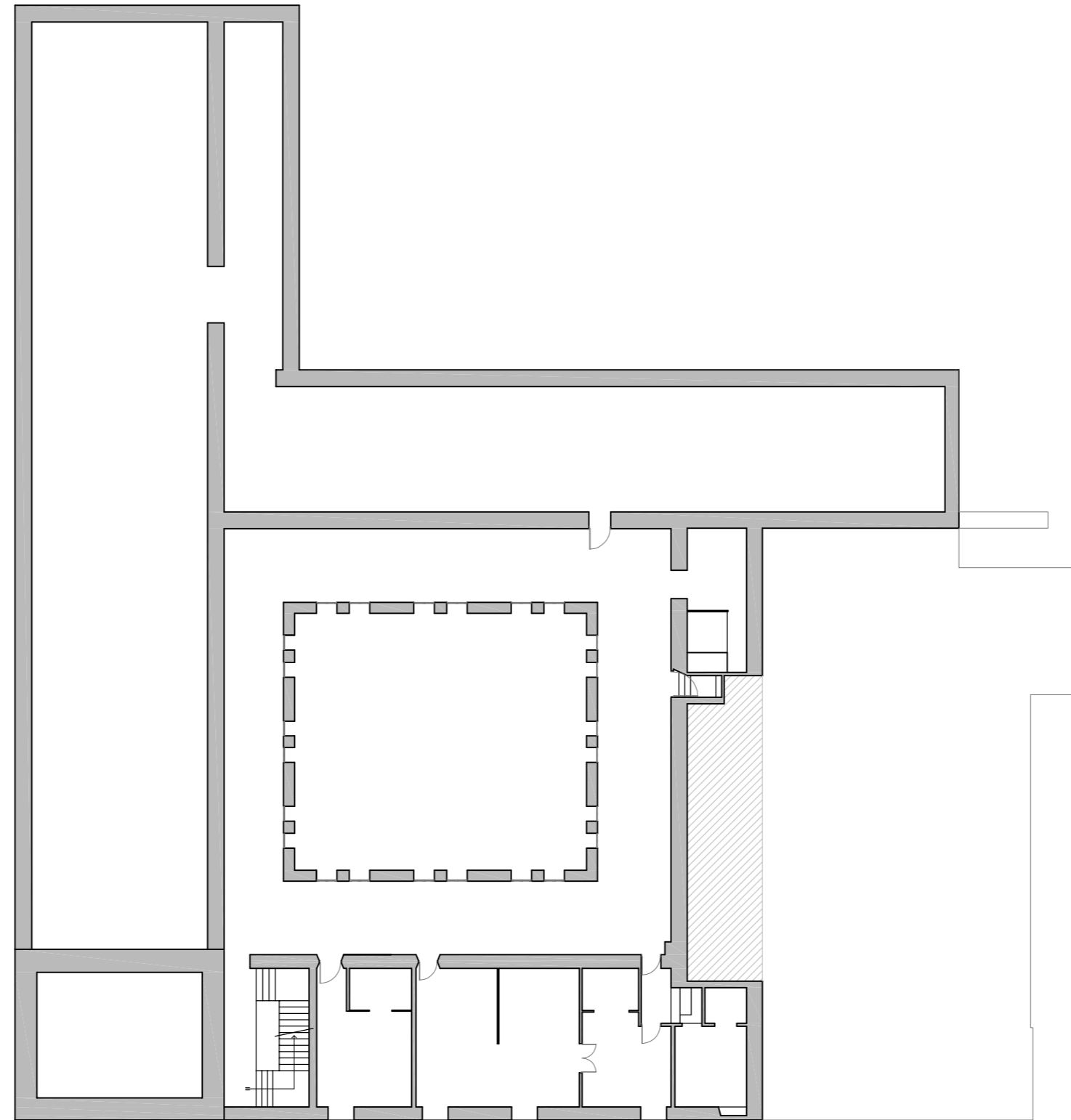
escala: n° plànol:
s/e   21

plànol:
PLANTA
HIPOTÈTICA I-I'

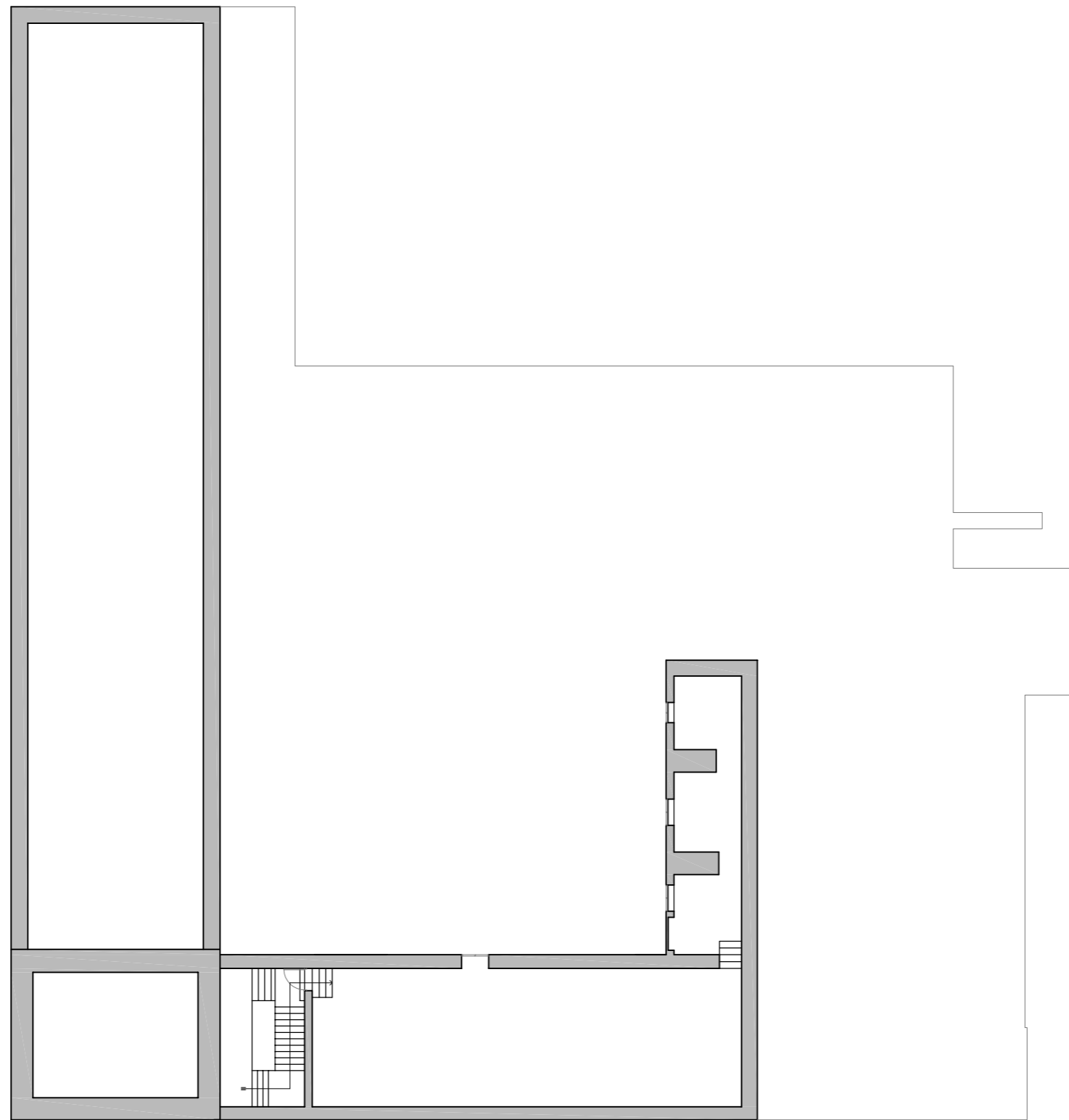
escala: 1:250   n° plànol: 22

plànol:
PLANTA
HIPOTÈTICA J-J'

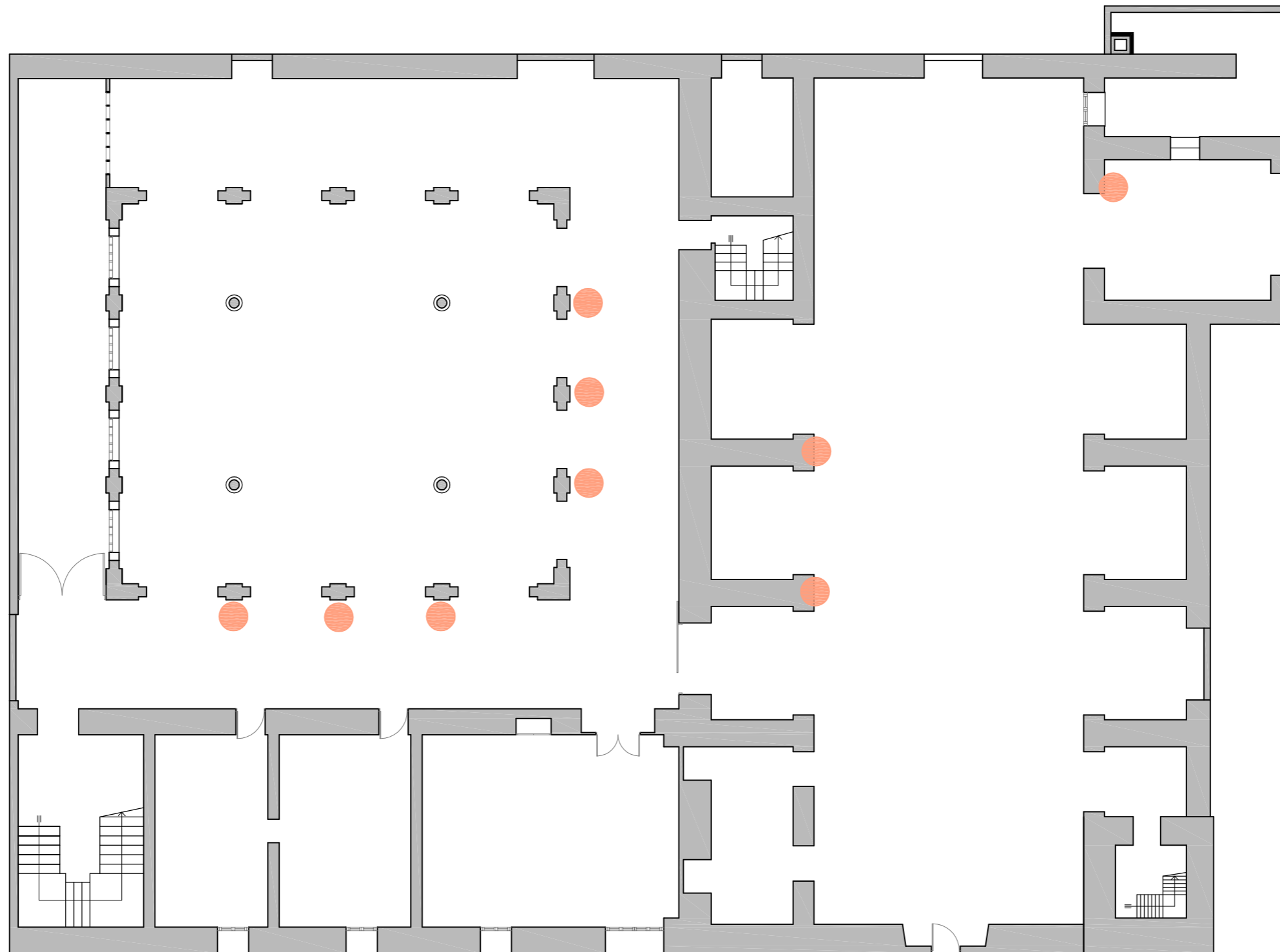
escala: 1:250   nº plànol: 23

plànol:
PLANTA
HIPOTÈTICA K-K'

escala: 1:250   n° plànol: 24

plànol:
LOCALITZACIÓ
DELS
ESGRAFIATS
escala:
1:150

nº plànol:
25